

CAPITOLUL II. ARHITECTURA NEOLITICULUI TIMPURIU*

Generalități. Terminologie

În regiunea carpato - dunăreană evoluția neo-eneoliticului se dezvoltă în strânsă corelație cu civilizațiile din Balcani [și cele egeo - anatoliene. Nașterea, evoluția, periodizarea celor mai multe din civilizațiile balcanice neo - eneolitice dunărene se petrec sub influența [și în strânsă corelație cu neoliticul [și chalcoliticul balcano - anatolian (CBA).

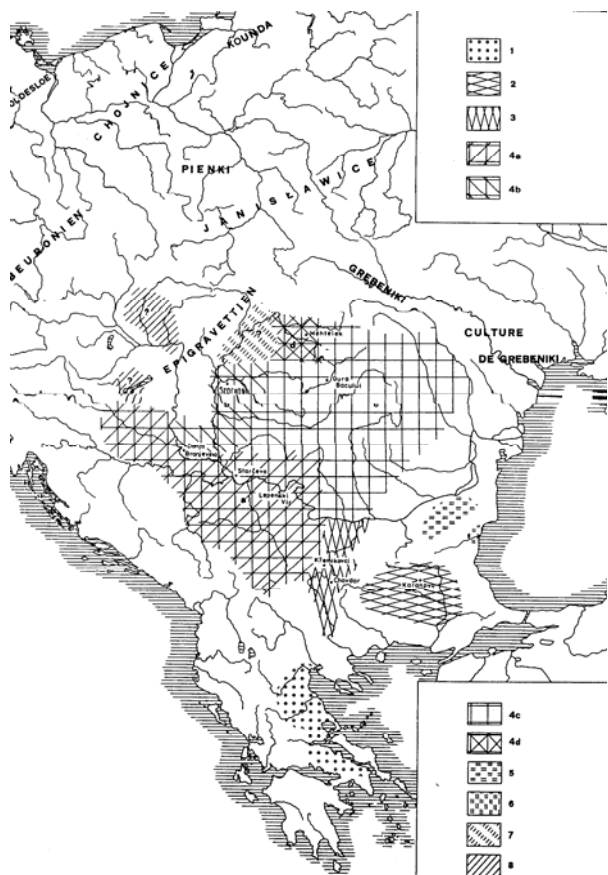

Fig. II.1. Civilizațiile neolitice timpurii din sudul Europei centrale, după AtlasNE

cardial) (Müller - Karpe 1968 s. v.]rile respective).

Originea neoliticului timpuriu

În principal se observă două curente de opinii ale arheologilor privind geneza neoliticului timpuriu: unii mai susțin o dezvoltare locală, uneori liniară, a civilizațiilor neo - eneolitice (Boronean], Srejović, Karmanski); alții consideră că geneza [și, uneori, evoluția pe faze a

Neoliticul nu se poate separa de eneolitic, cel puțin în Banat [și Transilvania, deoarece fondul local fiind deosebit de puternic, având la îndemână surse de cupru [și sare, există [și au fost demonstrate strânse legături cu civilizațiile balcano - anatoliene.

În jurul Europei centrale procesul de neolitizare este îndelungat (Milojević 1949; Atlas NE) (Fig. II.1). În unele regiuni din România, în Maramureș, Crișana de centru [și nord, Moldova, Muntenia [și Dobrogea, procesul de neolitizare are loc mai târziu, abia în fazele III-IV ale culturii Starčevo-Criș (compară de la Fig. II.2 până la II.5). Așa se petrec lucrurile în Ungaria de vest, centru [și nord, Slovacia, Cehia [și estul Germaniei (Lazarovici Gh. 1993; 1993a; 1994a; 1995; 1996; 1998; 2004; Lazarovici Gh., Maxim 1995), precum [și în Basarabia sau în sud-vestul ariei, în Croația, Slovenia, Italia de NE (ceramica

civiliza]iilor este determinat\ de mari procese de migra]ie [i difuziune, cunoscute în Balcani sub diferite aspecte. Fenomenele din România sunt p\r]i ale acelor civiliza]ii (Lazarovici Gh. 1993; 1994a; 1995; 1996; 1998; 2005). Intensitatea locuirii este printre cele mai dinamice (Fig. II.2). Poate ar fi necesar ca cercet\torii s\ adopte un conven]ionalism asupra terminologiei dar, deoarece fenomenele pe plan zonal nu sunt unitare, nici termenii folosi]i nu sunt semnificativi.

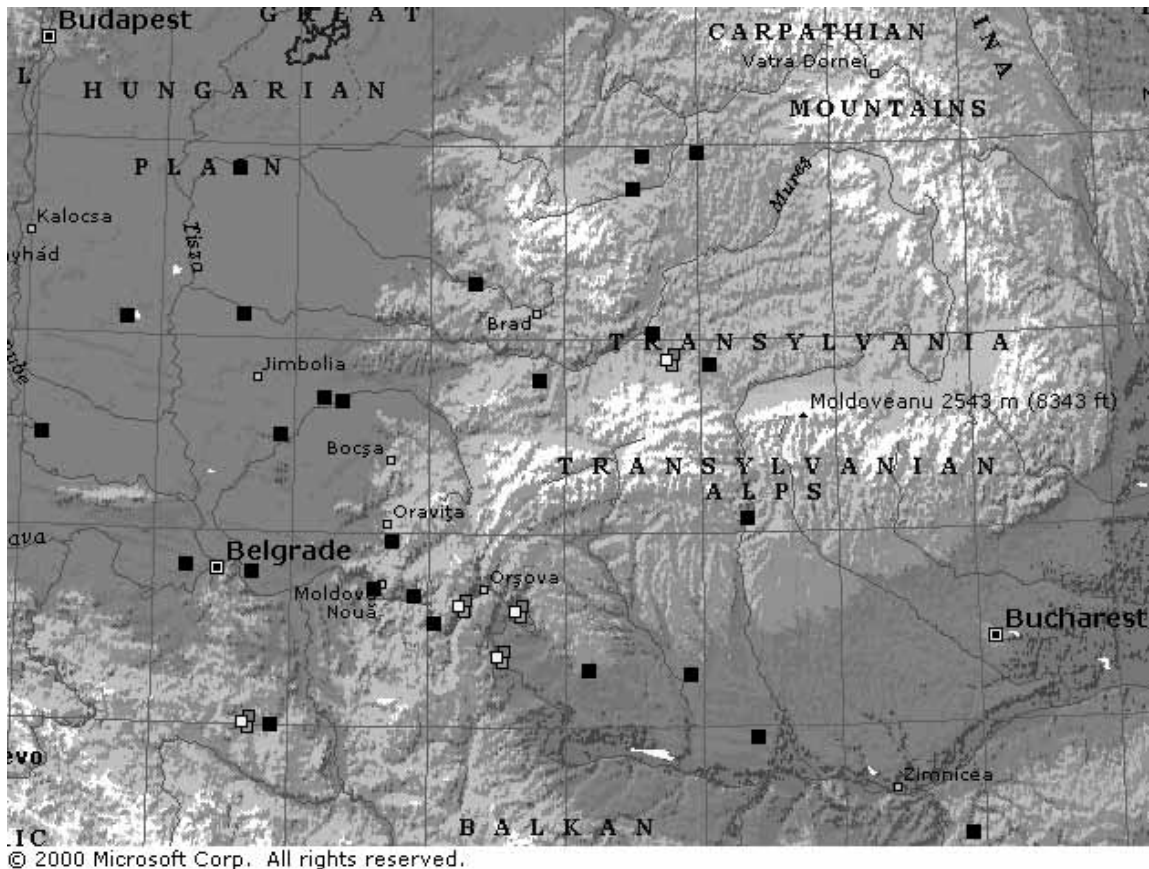

Fig. II.2. Cele mai timpurii descoperiri neolitice din zona carpato - dun\rean\:

Din harta de r\spândire a celor mai timpurii descoperiri (Fig. II.2) [i unele procese de roire, se pot observa dou\ c\i principale de p\trundere spre Transilvania: unul prin Banat, altul prin Oltenia.

Zona Por]ilor de Fier a fost o cale de leg\tur\ între Transilvania [i Macedonia, iar procesul de migra]ie continu\ spre vestul Panoniei.

Geneza este rezultatul a dou\ procese de evolu]ie: unul determinat de curentul Monocrom – Frühkeramik, originar din Anatolia, nedemonstrat suficient (Garašanin M. 1998a, 25 [i urm.), definit de N. Vlassa pentru Gura Baciului I (Vlassa 1972a; 1972b; 1976; 1980), pe care îl numim SC IA; altul cu ceramic\ pictat\ cu alb (comun întregii peninsule Balcanice, foarte probabil tot de origine balcano - anatolian\, nici acesta clar definit). El se manifest\ în Bulgaria în mai toate stajiunile timpurii de gen Karanovo I (Hiller 1989; 1990; 1990a; Hiller, Nikolov 1985; 1986; 1987; 1988; 1989; 1997 [i bibl.), în Valea Strumei la G\lâbnik (Pavúk

1991; Pavúk, Bakamska 1989; 1995; Pavúk, „ohadiev M. 1984), în Bulgaria de sud, la Kovačeva (Pernićeva 1990), Vaksevo („ohadiev t. 2001) [și în Albania la Vashtëmi (Korkutis 1995).

În opinia noastră, procesul de neolitizare este rezultatul unor procese de *migrație* petrecute la orizonturi diferite (de aceea am propus periodizarea în patru faze), din spații diferite, pe drumuri diferite, cu intensități diferite. Am menținut împărțirea neoliticului timpuriu în patru faze marcate cu I-IV după sistemul [și caracteristicile generale date de Vladimir Milojević (1944-1945; 1949a; 1949b), dar cu corespondențele [și caracteristicile noi, adăugate de Draga Garašanin [și Milutin Garašanin, Stojan Dimitrijević pentru fostele teritorii iugoslave, dar [și a rezultatelor mai vechi sau mai recente din Grecia (Séfériades 1993; Aslanis 1990; 1992; 1995) Macedonia (Korošec P., Korošec J. 1973), Albania (Korkutis 1995), Bosnia (Benac 1958; 1971; 1973; 1977), Bulgaria (Georgiev 1961; 1967; 1983; Hiller 1989; 1990; 1990a; Hiller, Nikolov, 1985; 1986; 1987; 1988; 1989; 1997 [și bibl.). Un alt argument care ne-a determinat să propunem cele patru etape este prezența a cel puțin patru migrații sudice urmate de difuziuni.

Cronologia, evoluția [și periodizarea

Periodizarea neo - eneoliticului din regiunea dunăreană, în raport de dinamismul civilizațiilor [și corelațiile lor cu cele din zonele vecine, cunoaște următoarele etape mari: *neoliticul timpuriu* (vreme în care se încheie procesul de neolitizare); *neoliticul dezvoltat* (termenul este valabil doar pentru provinciile în care este prezentă cultura Vin. a, din fazele A [și care civilizații dăinuie până în eneolitic), *neoliticul mijlociu*, termen valabil pentru zonele în care evoluția este rezultat al influenței indirecte a culturii Vin. a [și a orizonturilor policrome (pentru termenul Policromie, vezi: Lazarovici Gh. 1987-1988; Lazarovici Gh., Nica 1991); *neoliticul târziu* (născut după primele migrații Vin. a C); *eneoliticul timpuriu* cuprinde următoarele migrații sub Vin. a C (mai ales la nivelul fazelor Vin. a C2, C3); *eneoliticul dezvoltat # epoca timpurie a cuprului* cuprinde civilizațiile post Vin. a C, ca Sălcuța, Petrești, Cucuteni A2-A4 (nu separăm etapele târzii ale acestor civilizații, deși cronologic ar fi necesar); *eneoliticul târziu # epoca târzie a cuprului* cuprinde civilizațiile Cucuteni A-B [și B, Tiszapolgár, Bodrogkeresztúr, ceramica cu toate pastilate (faza târzie numită Sălcuța IV – Herculane II - Cheile Turzii – Hunyadi Halom – Vajska).

Metalurgia aramei este cunoscută încă din vremea civilizațiilor neolitice timpurii (Horedt 1968), o dată cu CBA, apare în neoliticul dezvoltat, dar abia în eneolitic se generalizează. Analizele pe obiecte arheologice de metal [și cele ale surselor de cupru nativ demonstrează exploatarea resurselor locale de cupru (Horedt 1968; Bešliu et alii 1992; 2000; Lazarovici Gh. et alii 1995a; Ciortea, Lazarovici Gh. 1996; Vulpe Al. 1975; Mareș 2002).

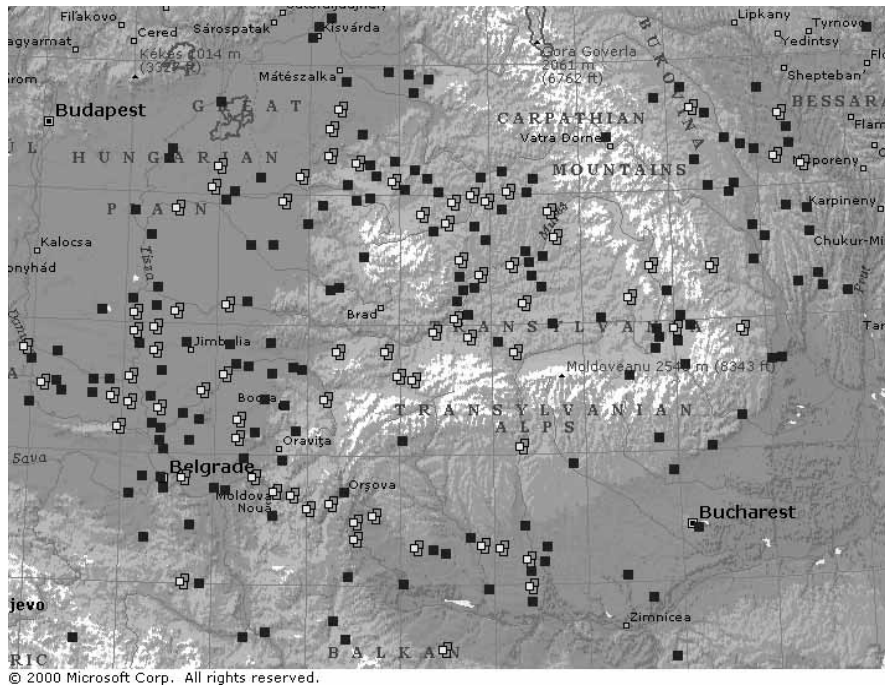

Fig. II.3. Harta descoperirilor SC din România [i unele zone învecinate

Migra]ia

Prin migra]ie în]elegem o mi]care de popula]ie (nu doar de tehnologie), care aduce cuno[tiin]e, cultur\ material\, via]\ social\ [i spiritual\. Este un proces dinamic, poate avea sau nu consecin]e imediate în zona în care se a[eaz\, în func]ie de specializarea [i dinamismul comunit\]ilor. Deci, este un sistem str\in (Lazarovici Gh. 1993; 1996; 2005; Lazarovici Gh., Maxim 1995, 199-200, 402-404). Prima migra]ie aduce procesul de neolitizare din care pornesc unele roiri, reflectate mai ales în a[ez\rile secundare. Principala ocupa]ie era p\storitul.

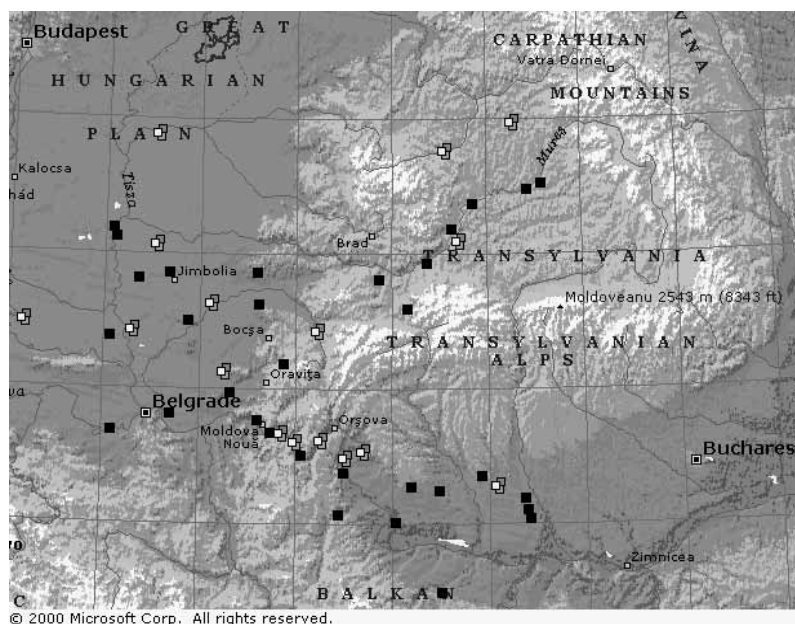

Fig. II.4. A[ez\rile din migra]ia a II-a, roiri

Cea de-a doua migrație comportă două elemente: o nouă populație la care ocupația dominantă sau egală este creșterea animalelor mari, a bovinelor; vehicularea elementelor zise „Karanovo II” (de fapt caneluri care nu au legătură cu Karanovo II, ce apar în Grecia, Macedonia și în regiunea dunăreană). Legături mai îndepărtate pentru a doua migrație sunt posibile, dar mulți au rezerve chiar în a studia problema. Asemenea materiale apar la Hacilar, Dereköy, Aziziye, Ilyas și sunt atribuite neoliticului timpuriu (Öszait 1991). Alți autori sunt pentru corelații Vin. a - Çatal Hüyük – Vest.

Difuziunea

Este un proces lent, nu presupune schimbări de populație, conține elemente de „mod” (definiții, demonstrații și bibliografie pentru acestea, Lazarovici Gh. 1993). Din imaginile de sus (Fig. II.2-5) se poate observa înmulțirea așezărilor ca urmare a primei migrații și a difuziunii din centrele primare. Migrațiunile din etapa a III-a sunt deosebit de importante pentru încheierea procesului de neolitizare.

Dintre acestea, pe baza materialelor descoperite de noi și a cercetărilor noastre (Lazarovici Gh., Maxim 1995; Lazarovici Gh. 1996) am reușit să demonstrăm până acum trei-patru asemenea migrații, deși ar putea exista mai multe, motiv pentru care am separat cele patru faze ale culturii Star. evo-Criș (IA, IB, IC, IIA, IIB, IIIA, IIIB, IVA, IVB) în alte subetape. Pentru unele cazuri este vorba doar de difuziuni locale sau zonale.

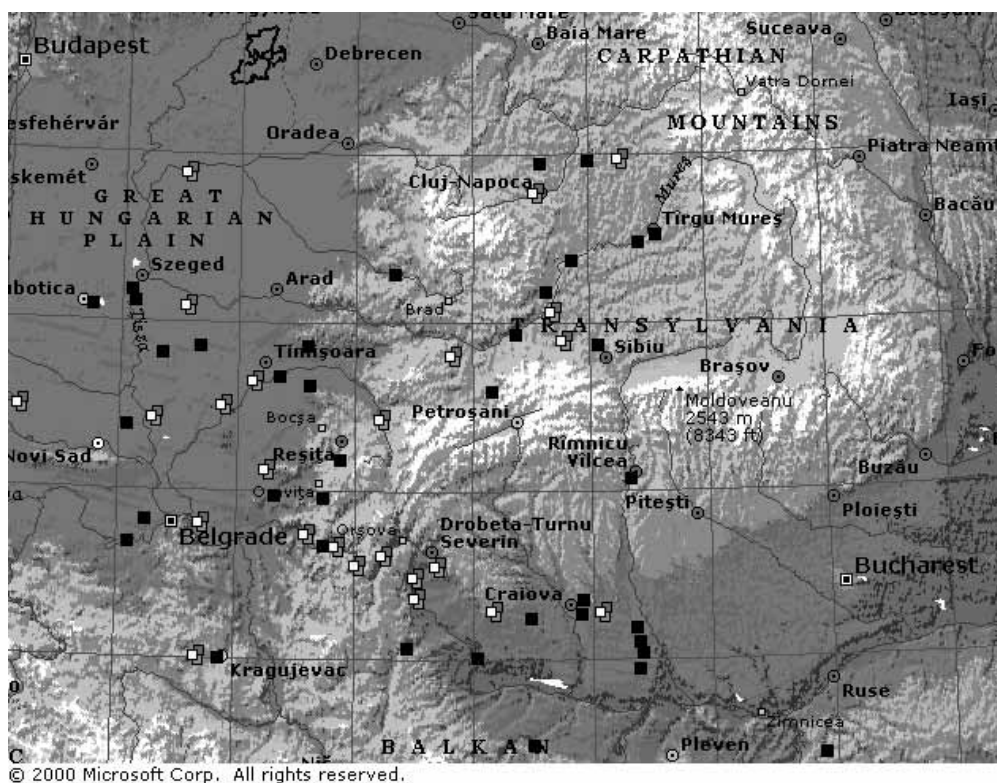

Fig. II.5. Așezări din faza I-a și a II-a; roiri

Sisteme cronologice

Sisteme de stratigrafie comparat\ pentru centrul Europei au f\cut Vladimir Milojević (Milojević 1949a; 1949b; 1950), Milutin Garašanin (1958, 1959, 1978, 1979) [i Hermann Parzinger (1993 [i bibl.). La acestea se adaug\ noi periodiz\ri [i studii, precum observa]iile lui M. Garašanin (1958; 1979; 1984), Draga Garašanin (1954, 1959, 1980) sau ale lor împreun\ (1955, 1955b), ale lui B. Brukner (1968; 1974; 1978), sau ale lui Al. Benac (1973). Cele mai importante pentru noi au fost datele de stratigrafie comparat\ ale lui St. Dimitrijević, dar mai ales ale Tatiane Bregant (Bregant 1968), ale c\ror principii le-am adoptat în sistemul nostru cronologic definind astfel diferite etape (Lazarovici Gh. 1969; 1976b; 1977; 1979; 1984); noi am insistat asupra leg\turilor, zonelor [i locului lor (Lazarovici Gh. 1971; 1974; 1976; 1977; 1979; 1979b, 1985; 1987-1988; 1993; 1993a; 1994a; 1995; 1996) [i nu am folosit doar sistemul lui V. Milojević, cum adesea am fost acuza]i.

De la V. Milojević am preluat doar etapele mari, dar subîmp\rjirile ne apar]in. Am p\strat terminologia din dou\ motive. N. Vlassa sincronizase înc\ din 1965 Gura Baciului cu Vršnik I (Vlassa, Palkó 1965; Vlassa 1972a; 1972b; 1980; 1981) [i definea Gura Baciului ca acel Star.evo I postulat [i nedefinit (comentarii [i critici Lazarovici Gh. 2005). Pe de alt\ parte, descoperirile cu pictur\ alb\ de la Pavlovac, au intrat foarte pu]in în literatur\, de[i au fost citate de V. Milojević (Milojević 1944-1945; 1949a), motiv pentru care faza I-a [i începutul fazei a II-a ale lui V. Milojević nu au fost percepute corect.

Mul]i din cei care au publicat materiale timpurii nu cunosc îndeajuns caracteristicile acestor etape, acceptând sau folosind no]iuni vagi ca „monocrom”, „pictura cu alb”, „barbotin”, „impresso”, dintre atribute sau terminologii ca „Monocrom”, „Protosesklo”, „Impresso” etc. Acestea includ sub un singur termen mai multe etape ale unei faze sau etape din dou\ - trei faze, iar atributele pe care le dau sunt vagi [i analizate doar tipologic, cu o singur\ dimensiune, cum ar fi culoarea picturii, sau una din caracteristicile facturii. De exemplu unii, prin termenul monocrom, îneleg doar culoarea, nu doar cea ob]inut\ prin ardere, ci [i cea ob]inut\ prin angobare sau slip. Ei amestec\ într-o singur\ etap\ procese ce se petrec de fapt în dou\, trei etape sau procedee tehnologice ce se repet\ la diferite etape. Foarte mul]i nu cunosc de exemplu tehnologia ceramicii Protosesklo, care este lucrat\ în tehnica monocrom (culoare ob]inut\ doar prin ardere, nu prin vopsire, slip sau angob\).

Din aceste motive, încadr\ri exacte se pot face doar dup\ o publicare cu descrieri corecte [i mai ales numai prin prelucr\ri multidimensionale, ca exemplu categorie, past\, amestec, netezire, culoare, fond (tehnica de angobare, slip), forme sau ornamente (tehnic\ sau stil). Asemenea clasific\ri multidimensionale se pot realiza doar cu calculatorul prin analize de clusteri, analize nuan]ate, analize pe categorii, pe tehnologii, iar în serierile analizate s\ se fac\ diferen]e între seriile cronologice sau seriile culturale. Asemenea studii s-au f\cut pentru ceramica linear\ [i cardial\ (Peter Stehli, Andreas Zimmermann, Johannes Müller [a.), pentru ceramica vincian\ [i CCTLNI (Wolfgang Schier, Nenad Tasić, Gh. Lazarovici, Zoia Maxim), pentru ceramica bugonistrean\ (ce-[i are originea în Star.evo– Cri[IV), Tripolie, Precucuteni, Cucuteni (Klaus Peter Wechler, Gh. [i Magda Lazarovici, Zoia Maxim), pentru civiliza]ia Star.evo – Cri[[i grupele mru]ite (Gh. Lazarovici, Zoia Maxim,

Sabin Adrian Luca, Cosmin Suci, Vasil Nikolov). Pentru acestea există o vastă bibliografie, monografiile întregi [și zeci de studii, din care amintim doar câteva de bază, teoretice sau practice, publicate în România (Doran 1975; Frențiu, Lazarovici Gh. 1988; 1990; Dumitrescu D. 1990; Dumitrescu D., Lazarovici Gh. 1990; Lazarovici Gh., Maxim 1995; Lazarovici G. et alii 1996a; Lazarovici Gh. 1996; 1998; 2000b; Lazarovici Gh., Micle 2001 [. a.).

Sistemul Tatianeii Bregant a constituit principalul nostru reper pentru zonele periferice cu dinamism (cazul Macedoniei, Bulgariei, Olteniei) sau în procese de involuție (Ungaria, Moldova, Basarabia). Pentru finalul civilizației cele mai importante descoperiri sunt cele ale lui S. Dimitrijevič [și Eugeniei Popuțoi (1980; 1980a; 1980b; 1990-1992; 1997; 2005).

Pentru unele regiuni ale Europei de sud-est se folosesc termeni diferiți, uneori contradictorii pentru aceleași civilizații. Unii arheologi au separat unele civilizații. De exemplu, pentru neoliticul din Thessalia, termenii sunt Frühkeramik sau Monocrom, Protosesklo (neolitic timpuriu), Presesklo – Magoulija (neolitic mijlociu), Sesklo neolitic târziu (Miloj. ič V., von Zumbusch 1971); M. Gimbutas pentru Achilleion, le unifică ca patru faze Sesklo: din Protosesklo [și Presesklo în Sesklo vechi (Sesklo I-II = Achilleion IB, II) [și Sesklo clasic (Sesklo III-IV), (Gimbutas et alii 1989), iar pentru Anzabegovo le desparte (Gimbutas 1976, 29 [și urm.; Gimbutas et alii 1989, 29 [și urm.): Anza I *Early Neolithic*, Anza II, III *Middle Neolithic*, Anza IV *Late – Neolithic / Chalcolithic (Early Vin. a)*, *Star. evo – Impreso* pentru părți din Bosnia (Benac 1973). Așadar, M. Gimbutas încerca să unifice terminologia pentru Thessalia, pe baza cercetărilor de la Achilleion [și o despărțea pentru Macedonia.

Periodizarea

În periodizarea globală am ținut cont de evoluția din Balcani, în special Grecia [și Macedonia. Datele de radiocarbon confirmă corelațiile noastre. De altfel asemenea corelații au precizat [și N. Vlassa (1972a; 1972b; 1980), M. Garašanin (1979), M. Nica (1976; 1977; 1984 [. a.).

Noi am menținut pentru neoliticul timpuriu, patru faze cu [apte etape, iar alți colegi au ajuns de la nouă la douăsprezece etape (Bregant 1968; Dimitrijevič 1974).

Faza I

Etapa IA

În definirea acestei etape, ne bazăm pe cercetările din Thessalia, pentru care se foloseau noțiunile Monocrom sau Frühkeramik (Miloj. ič 1956; 1958/1959; 1960), unde apărea o ceramică fără slip.

Am declarat de la bun început **etapa IA ipotetică**, deoarece nu aveam complexe „închise”, nederanjate (Lazarovici Gh. 1977, 34; 1979, 39-40). Unele complexe foarte timpurii au fost deranjate, motiv pentru care au rămas puține materiale sigure, care pot fi discutate. Asemenea materiale apar la Gura Baciului în bordeiul B 2A (Lazarovici Gh., Maxim 1995, 68). Există [și alte materiale, dar ele nu aveau date stratigrafice sigure. Aceste materiale nu aveau slip sau angobă, iar culoarea era obținută prin ardere.

În această situație, noțiunea de ipotetic nu mai era necesară, dar unii cercetători, spre exemplu, M. Garašanin a revenit asupra periodizării descoperirilor sale de la Anzabegovo la (săpăturile iugoslave) și definea unele categorii, similare cu cele din Thessalia și de la Gura Baciului. Acestea erau corecte rosâtre sans engobe, monochrome rouge (Garašanin M.1980, 60-61), categorii considerate dominante. Pe locul trei urma ceramica roșie cu angob, iar pe locul patru, cea brună. Din păcate, nu au fost publicate niciodată materialele pe complexe, motiv pentru care nu s-a putut opera cu complexe. În săpăturile americane predomină acele categorii (Gimbutas 1976, 38-39; Mock 1976, 78; Gardner 1976, 160 și urm.), doar că acolo apare ceramica cu slip roșu și brun. Ceramica era arsă la temperaturi de 850°, cum sunt și unele categorii la Gura Baciului în nivelele I și II, pentru probele 3-4, 9 (Ghergari et alii 1995, anexa 1).

Prezența slipului roșu și brun, constituie argumente clare, care ne permit a încadra mai larg etapa Anzabegovo la decât o vedea M. Gimbutas, din etapa SC la când sunt doar specii monocrome roșii (Gimbutas 1976, 14/2-4), confirmate de clasificările noastre (Lazarovici Gh. 1996, 27, fig. 2). Unele forme de vase sunt mai târzii și acelea au slip brun și tot atunci apar și culorile roz (Gimbutas 1976, fig. 14/1; 18/2). Acolo mai apar forme de vase, precum piciorul scund, lobat, prezent și la Cârcea, caracteristice unei etape mai târzii. În prelucrările noastre mai vechi grupa Anzabegovo la se încadra mai târziu, în etapa SC IC (Lazarovici Gh. 1996, 28, fig. 3). De altfel, M. Garašanin mai nou nu mai încadra descoperirile din etapa Anzabegovo la, în Monochrom (Garašanin M. 1998).

Etapa IB

Etapa este dominată de pictura cu alb, cu buline și alte diferite motive (triunghiuri, rețea, linii paralele și variatele motive cu buline: vezi Lazarovici Gh. 1992, 57, pl. I; 1996, fig. 2-4). Toate aceste elemente se mențin în etapa IC. Din punct de vedere stilistic, al ornamentației, este greu de stabilit diferența între etapa IB și IC. Această situație se constată și din punctul de vedere al tehnologiei ceramicii, când se observă înmulțirea ceramicii cu angob, slip roșu, slip brun, angob brun. Ea este sincronă cu Anzabegovo la (doar unele materiale, puține). Corelațiile pentru regiunea dunăreană le-am precizat de fiecare dată, așa că nu mai revenim asupra lor (Lazarovici Gh. 1977; 1979; 1984; 1990; 1992; 1994a; 1995; 1996; 1998; 200b; 2005).

Etapa IC

În vremea etapei IC are loc *a II-a migrațiune sudică* (vezi migrația a II-a). Ea este contemporană cu unele materiale Anzabegovo la, precizate și mai sus (Lazarovici Gh. 1996, 28, fig. 3). În această etapă se constată două fenomene, diversificarea picturii cu alb și decăderea tehnologiei ceramicii monocrome roșii. Acum apare ceramica canelată, ceramica cenușie fiind comună grupului Magoulija în Grecia (Lazarovici Gh. 1995; 1996; 1998; 2000b; 2005; Lazarovici Gh., Maxim 1995, s.v.).

Pentru aceste etape materialele nu se diferențiază, au aproape toate caracteristicile comune, evoluția fiind definită mai ales de date statistice pentru fiecare sit în parte, evoluția

local\ fiind definitive. Materiale de acest fel sunt la Anzabegovo I - Vršnik I (1978, 1980), Grivac, Donja Branjevina (analizele noastre dup\ ce am studiat documenta]ia original\ a lui S. Karmanski (Lazarovici Gh. 1992), Gura Baciului I, Cârcea - *Hanuri* I [i apoi Gr\dinile (Nica 1976; 1977; 1981; 1984; 1984a). Sta]iunile sunt restrânse ca num\r. Pentru o cronologie mai fin\, dac\ se opereaz\ doar cu complexe (bordeie sau gropi, locuin]e nu apar înc\l) atunci lucrurile se separ\, se delimiteaz\.

Etapele SC IC-IIA sunt contemporane cu Preesklo, Nea Nikomedea, Magoulitsa.

Fazele II-IV

Privind celelalte faze, noi analize nu am mai efectuat din 1996. Pentru unele faze, la baza periodiz\rilor se afl\ materiale din unele sta]iuni, la care ne vom referi pe scurt.

Pentru faza a II-a avem în vedere materiale din Macedonia, Anzabegovo Ib, Ic, Pavlovac (pictura cu alb), Gura Baciului II, Cârcea II, Donja Branjevina II, dar nu în sistemul lui Karmanski (Karmanski 1968; 1968a; 1969; 1979; 2005) – Dimitrijevi] (Dimitrijevi] 1974; 1979), sau cel adoptat pentru Karanovo I (Georgiev 1961; 1967; 1983 [i bibl.), Pernik 2 („ohap]ev M. 1983), Te.i] (Galovi] 1963; 1964; 1968). Noi cercet\ri au fost efectuate la M\gura cu analize C¹⁴ (Mirea 2005). Nu [tim din ce complexe provin probele, dup\ pictur\ ar fi SC IIB, mai ales SC IIIA.

Pentru faza a III-a men]ion\m sistemul lui S. Dimitrijevi] cu fazele Ghirlanoid = SC IIIA, Spiraloid A = SC IIIB (Dimitrijevi] 1974) [i din Bulgaria de la Pernik cu trei etape evolutive („ohap]ev M. 1983).

Etapa IIIB evolueaz\ concomitent cu „CBA”, format din elemente Vin.a A [i Policromie (pentru termene [i caracteristici vezi: Lazarovici Gh. 1977; 1979a; 1984; 1993; Lazarovici Gh., Nica 1991; Nica 1976; 1977; 1984; Paul 1995; Maxim 1999; Dra]ovean 1989).

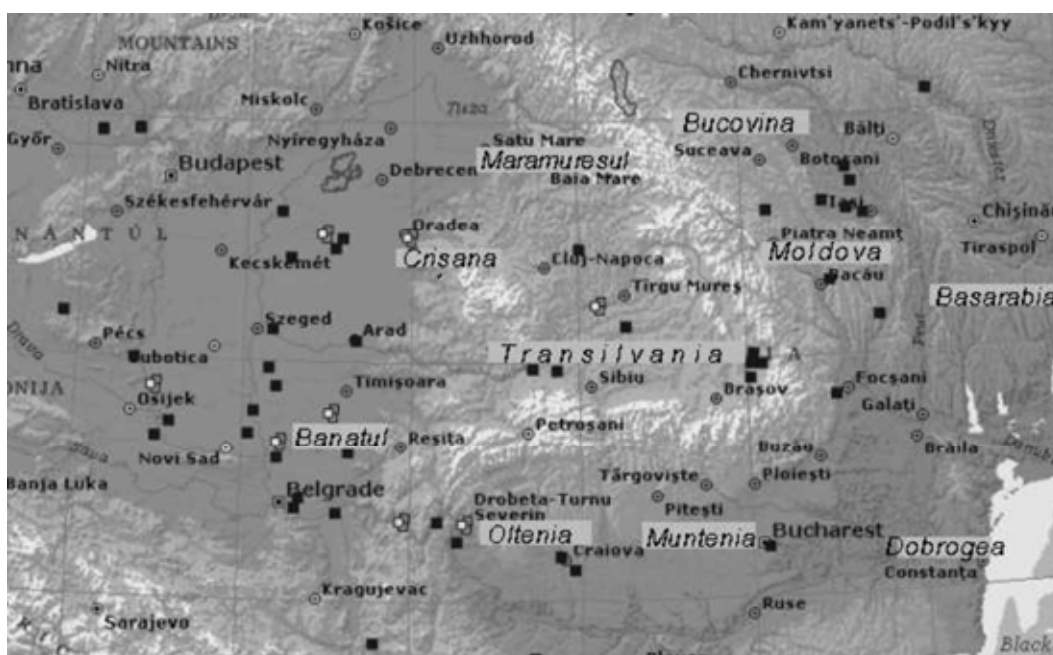

Fig. II.6. Etapele SC IIIA [i IIIB

Procesul de neolitizare se extinde în Moldova, unde sunt amintite peste 150 de stațiuni (Petrescu-Dîmbovița 1957, 66; Monah 1976, 7-9; Com[ăna 1978; Popu[oi 1980, 130; Ursulescu 1984; 2001, 129-132; Mantu 1987; 1991; Mantu et alii 1992; Marinescu-Bîlcu 1993, 192-193, 197-198), în Muntenia (sunt menționate circa 30 puncte, fără o atribuire culturală clară: Mirea 2005, 38), în Basarabia, unde între Prut și Nistru sunt menționate alte 25 de așezări (Larina 1994, 29) și în Crișana centrală și de nord (Ignat 1978; Maxim 1995) (Fig. II.6), în Ungaria (Lánycsók, Hurbanovo, Biňa), Wenigerode (Saxonia) [i. a., acest proces, asociat cu Vin. a A1 și A2, din nașterea ceramicii liniare timpurii.

Pentru faza IIIB – IV menționăm descoperirile de la Cârcea – *Viaduct*, Le], Trestiana (de aici este și o pictură mai timpurie, SC IIIA), (Popu[oi 1980a; 1980b; 1990-1992; 1997), Perieni (Petrescu-Dîmbovița 1957). Materialele de la Star. evo, nefiind publicate pe complexe (cu date insuficiente D. Garașanin 1954), au rămas în afara analizelor mai recente (Lazarovici Gh. 1984; 1996 [i. a.; Lazarovici Gh., Kalmar 1995; Kalmar 1990a; Maxim 1999).

Etapele SC IIIB-IVA sunt contemporane cu Larissa, Dimini Tsangli, Corinth I, Anzabegovo III-IV; pentru ultimele faze sunt observații pentru întreg arealul civilizației (Lazarovici Gh. 1977c; 1979, 125-132; 1979a; 1984, 1996).

Schimbările sunt sesizabile în arhitectură. În această perioadă, în Republica Macedonia (Veluška Tumba, Porodin, Tumba, Trh Tumba) apar marile telluri. În regiunea dunăreană, atât în stațiuni Vin. a A cât și în cele ale Policromiei apar sisteme de fortificare marcate de anuri sau palisade, chiar dacă săpăturile au fost orientate doar spre locuințe și la acea vreme nu se pune problema prospectărilor. Lipsa unor prospectări sistematice, a fotografiilor aeriene pentru această civilizație a lăsat deschise multe întrebări.

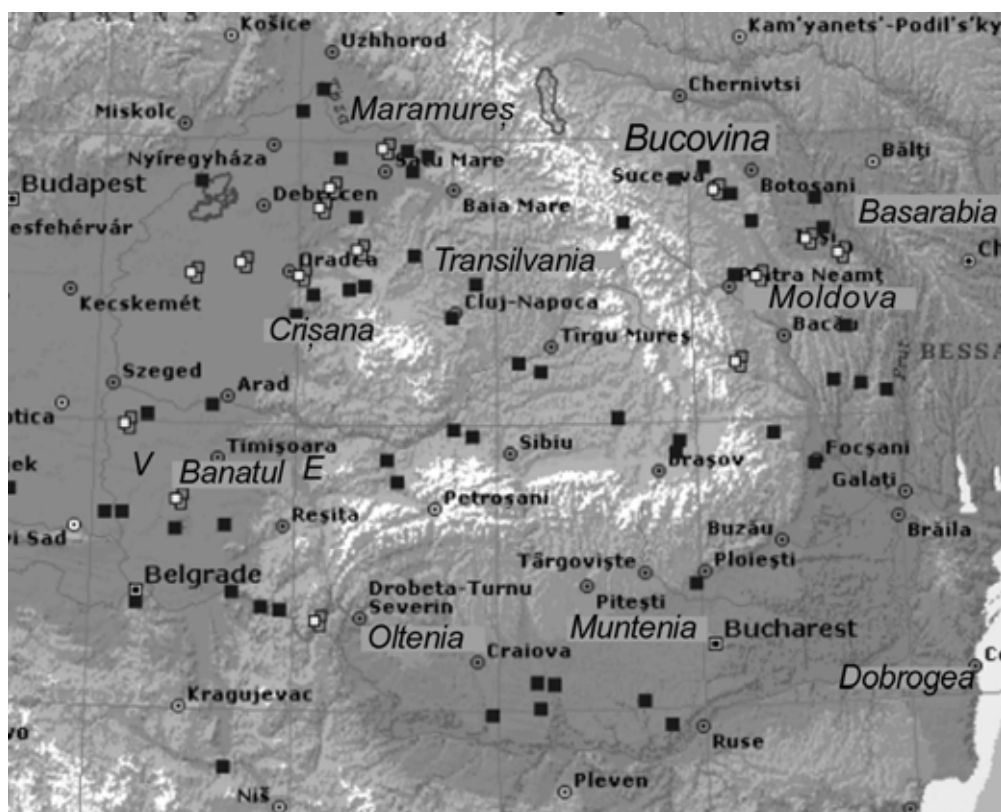

Fig. II.7. Star. evo - Criș IV

Procesul este dinamic în prima parte, la periferie se nasc civilizații noi, precum Notenkopf, ceramica linear, LBK sau AVK, în vreme ce altele, precum CCTLNI în Transilvania, Dudești în Câmpia Română, Dudești - Vin. a în Oltenia, cultura Banatului în nordul Banatului, până la Mureș, au o puternică componentă Star. evo - Criș. La periferia acestei civilizației apar procese de retardare, unde etapele SC IVb se mențin vreme îndelungată, având uneori un specific local, ca de exemplu la Sichevița (în Banat: Kalmar 1984a, 398, fig. 2/1-8), Iclod - *La Doroaie* (în Transilvania: Lazarovici Gh., Bulbuc 1983; Kalmar-Maxim 1987-1988, 473, cat. 15), în nord - vestul țării la Berea 2, Văd (Lazarovici Gh., Némety 1983, fig. 1-2), la Săcărești în sudul Basarabiei (Derga. ev et alii 1991) sau în zona Nistrului (Marinescu-Bîlcu 1993, 192). Pe parcursul anilor am completat etapele sau am definit legături sau stațiuni nou publicate: Ocna Sibiului (Paul 1995; Ciut 2001; 2002; 2003), Grădinile, Șeușă, Vaksevo („ohapjev” t. 2001), Pernik, Gălbănik (Pavúk 1991; Pavúk, Bakamska 1989; 1995; Pavúk, „ohapjev M. 1984) și altele din Bulgaria (Lazarovici Gh. 1996; 2001; 2005).

Cronologia absolută

Datele de cronologie absolută sunt puține, disparate, nu sunt asigurate stratigrafic decât în unele cazuri. De cele mai multe ori cei care au cules probele nu cunoșteau foarte bine sistemele cronologice și mai ales caracteristicile materialelor.

Despre acestea s-a scris în câteva rânduri, așa încât nu sunt necesare comentarii suplimentare (Mantu 1995; 1998a; 1998b; 2000; László 1997). În Fig. II.8 prezentăm date deja cunoscute, calibrate cu programul OxCal 3.9, așa încât diferențele față de sistemele vechi sperăm să aducă un surplus de exactitate.

Cele mai timpurii descoperiri, de la Lepenski Vir III M31, mormânt chirchic și Icoana (6300 – 6200 Cal B.C.), ies din serie, la fel și cele de la Cuina *Turcului II* (5050-4950 Cal B.C.), și Cârcea – *Viaduct* (5490-5300, 95% CAL B.C.).

Dacă ne gândim că noi sincronizam mai sus Gura Baciului SC IB IC cu Anzabegovo la, observăm că toate celelalte date, fiind din etape mai târzii (SC III și IV) nu creează divergențe.

Singurele semne de întrebare ridică descoperirile de la Soroca II (comentariile noastre privind acestea: Lazarovici Gh. 2006), care nu sînt de un proces de neolitizare, ci mai degrabă de influențele migrației a II-a prezentă în Transilvania, poate și în alte zone dar nedescoperite. Avem în vedere domesticirea porcului și uneltele macrolitice cu retuș, foarte probabil și prezența unui silex balcanic (ne referim la cel galben ca mierea cu pete albe).

Unelte macrolitice din acest silex au fost semnalate în Banat în stațiunea de la Silagiu (Lazarovici Gh., Sfetcu 1990), problemă care ar fi de urmărit pe viitor. Unele variante ale silexului de Nistru și cel balcanic au culori foarte apropiate, problemă care trebuie dezbătută și analizată (proiect româno- austriac: Magda și Gheorghe Lazarovici din partea română și Gherhard Trnka de la Universitatea din Viena în perioada 2004-2006). Acestea trebuie demonstrate nu doar afirmate.

Mai trebuie avut în vedere sincronizarea descoperirilor mezolitice cu cele neolitice. (pentru detalii vezi mai sus Lepenski Vir). Descoperiri neolitice ceramice Star. evo - Criș

timpurii sau evoluat sunt semnalate încã din fazele 4 ale civiliza]iei mezolitice, datate în a doua jumãtate a mileniului VII (Radovanovi] 1996).

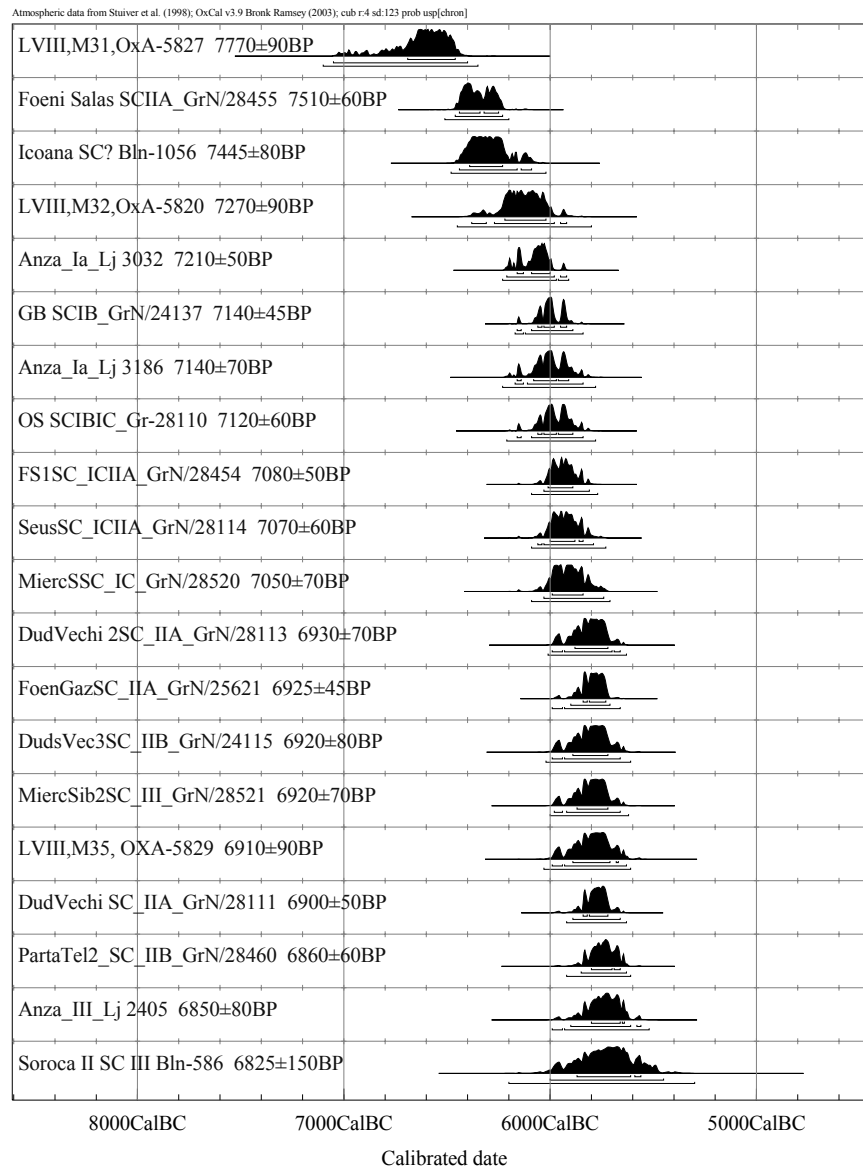

Fig. II.8. Date C14 din neoliticul timpuriu din România [i imediata vecinãtate

Prezentarea generalã a culturii Star.evo – Cri[

Analizând situa]ia pe teritoriul Românie (Fig. II.2) observãm cã existã numeroase a[ezãri, dar ele sunt de micã întindere [i denotã un slab dinamism. Între sta]iunile considerate neolitice timpurii sunt [i altele mai târzii - având în amestec la unele categorii ceramice pleavã în pastã, specii decorate cu barbotinã, ciupituri cu unghia [i slip ro[u - situa]ie frecventã la marginea culturii Vin.a, dar ele nu pot fi separate decãt de speciali]ti, buni cunoscãtori ai ceramicii.

Cultura Starčevo - Criș are o evoluție generală aproape unitară pe un spațiu vast. În prima mare etapă este ceramică de aspect monocrom, în următoarea apare pictura cu alb, apoi pictura cu negru și barbotina, apoi decorul curbolinar, ghirlandoid, apoi forme bitronconice [a. Acestea ne-au determinat a menține periodizarea în patru faze. Noi distingem opt-nou etape, Tatiana Bregant separă douăsprezece etape (Bregant 1968), S. Dimitrijevič opt etape (1974), iar pentru Thessalia erau de exemplu șapte etape până la apariția culturii Larissa - Dimini – *Tzangli* (Hauptmann, Milojević 1969, 19 și urm.).

Spațiul geografic larg pe care se întinde această civilizație, deschis spre diferite zone geografice, ca și cercetările arheologice intense au determinat descoperirea unui număr mare de culturi și grupe culturale, care subliniază specificul local, dar și legăturile etno-culturale cu diverse spații.

Dezvoltarea arhitecturală este influențată și înăbușată de factorii externi, dar evoluția ei este determinată și de factorii interni ai comunității (dinamism, condiții de climă, specificul economiei rurale, apariția târgurilor, a sistemelor de fortificație și a unor centre culturale). În teritoriul românesc, cercetările nu au fost prea intensive.

Generalități. Deoarece cercetarea siturilor este inegală, iar sistemul de săpătură folosit nu este unitar, prezentarea arhitecturii se va face doar în funcție de datele cunoscute, pe baza cercetărilor mai intense din unele situri și nu pe etape. Din aceste motive, în momentul de față, o generalizare nu se pare a fi atât inexactă cât și incorectă. În cele mai multe cazuri, începutul locuirii într-un nou spațiu este legat de apariția bordeielor. Cele mai bogate informații privind arhitectura, organizarea internă a unui sit și modul de construire al locuințelor provin de la Gura Baciului (com Baci, Cluj-Napoca: Lazarovici Gh. 1984; 1987-1988a; Lazarovici Gh., Maxim 1995; Maxim 1999) și din noile cercetări de la Miercurea Sibiului (Luca et alii 2003; 2004). Întinse suprafețe cercetate au fost și la Cuina Turcului (cu date stratigrafice deosebite: Păunescu 1976a), Gornea - *Locurile lungi*, la Foeni – *Sălaș*, dar nu au fost publicate suficiente materiale ceramice, deși au apărut rapoarte mai ample (Păunescu 1976a; Greenfield, Drașovean 1994), cu toate acestea, informațiile de aici se pot extinde doar asupra unei părți a evoluției acestei civilizații.

Forma și tipul așezărilor

În sudul Europei centrale sunt două mari tipuri de stațiuni: așezări deschise și cele fortificate, în formă de tell. Pe teritoriul României au fost cercetate foarte puține stațiuni din ultimul tip. Ele sunt caracteristice zonelor din sud, Grecia (Achilleion, Otzaki Magula), dar mai ales Macedonia (Anzabegovo, Veluška Tumba, Trh Tumba, Porodin, Tumba [a.]).

Formarea unui tell se realizează dacă așezarea este de mici dimensiuni, locuirea este intensivă și stațiunea fortificată. Primele stațiuni cu [an] și uneori garduri apar din neoliticul timpuriu, odată cu CBA (Nica 1977, fig. 14; Lazarovici Gh. 1990b și bibli.).

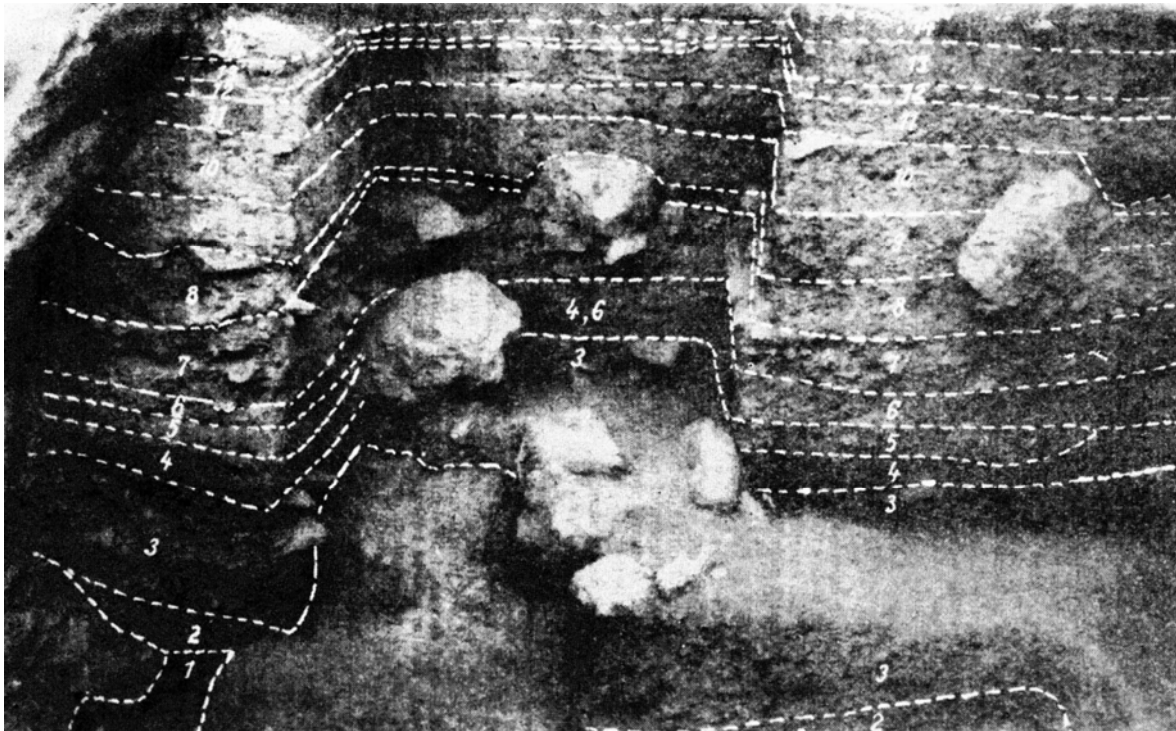

Fig. II.9. *Cuina Turcului, stratigrafia*

Sunt unele teorii privind apariția și formarea tellurilor. Studii mai recente au scris Walter Mayer Arendt (1991) și Florin Gogâltan (2002; 2003; 2004; 2005).

Mulți colegi - care nu s-au ocupat de stratigrafie comparată și au operat cu noțiuni declarate, ce nu cunosc prea bine datarea fazelor timpurii Vin. a A – le scapă sincronismele Vin. a A₁ (aspectul Gornea – Liubcova) – Anzabegovo II.2; Vin. a A₂ = Anzabegovo III, Vin. a A₃ = Anzabegovo IV - Vršnik IV. Erorile de sincronizare Vin. a - Turda I - Vršnik IV apar în lui M. Garašanin, ca de altfel și terminologia Vin. a – Tordos I # Vin. a A. Realitatea este alta: pentru Vin. a A am arătat cu alt prilej care sunt sincronismele (Lazarovici Gh. 1993), iar Turda I = Vin. a B2/C sau C1, în accepțiunea lui W. Schier (Schier 1995, 321 și urm.).

Datele de radiocarbon pentru Vin. a - *Belo Brdo*, fie că este vorba de orizontul Star. evo - Criș târziu (SC IIIB și IV A după noi; vezi capitol III, Vin. a), fie cele Vin. a A₃, arată sincronismul cu Anzabegovo III și confirmă îndelungatul sincronism Star. evo IIIB-IVB – Vin. a A₁-A₃ (Fig. II.8). Unor arheologi le mai scapă o noțiune, aceea de chalcolitic balcano-anatolian, despre care adesea am scris (Lazarovici Gh. 1987-1988a; 1993; 1995; Lazarovici Gh., Nica 1991). {tim foarte puține date despre locuirile din peșteri și grote - *ăbriuri*. Cercetările din zona Porților de Fier, în special cele de la Dubova - *Cuina Turcului*, au arătat dimensiunile și complexitatea unor asemenea cercetări (Fig. II.9). În multe dintre acestea s-au descoperit materiale din cele mai timpurii perioade, deși uneori în zonă nu sunt stațiuni la fel de timpurii. Spre exemplu într-o zonă cu peșteri, din masivul muntos de la Anina - *Peștera din perete* (șapături Ionu) Băltean, Sorin M. Petrescu 2004; Petrescu 2000), la Ilidia - *La turci* (Ilidia, descoperirile noastre, ceramică monocromă de etapă I), Valea Carăbovei - *peștera Lilieilor* (Petrescu 2000, 29 și bibl. privind locuirile din Banat; Cădariu, Petrovski 1975, 151)

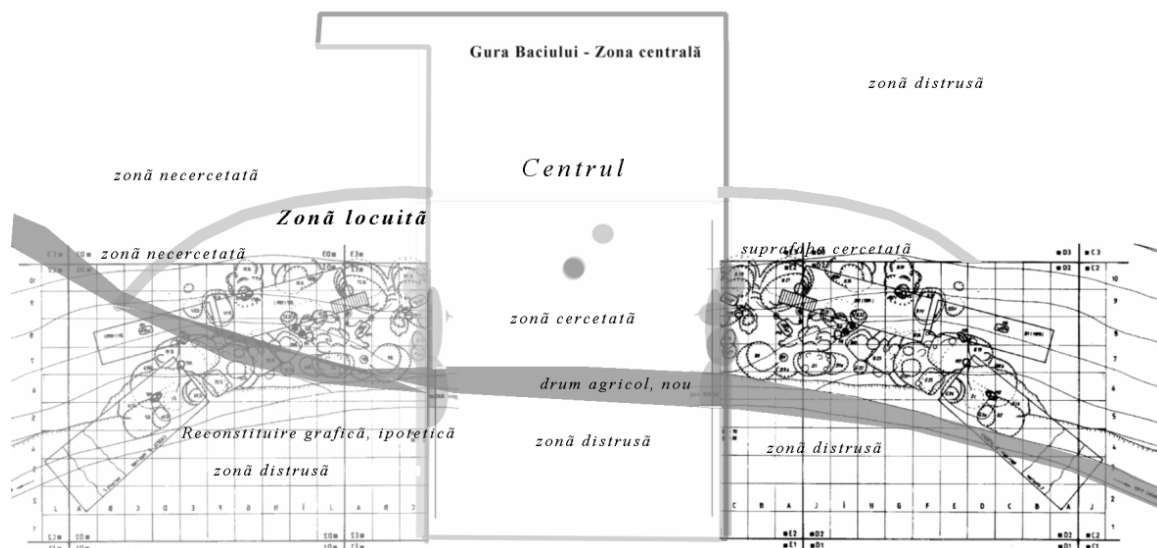
nu au fost descoperite a[ez]ri, dar sunt prezente materiale timpurii. Foarte timpurii sunt [i materialele din *pe[tera Balogu* de la Cr\ciune[ti (SC IB-IC: inf. Cristian Roman, Hunedoara).

Centru de a[ezare

Organizarea centrului unei sta[iuni [i o dispunere regulat\ a locuin]elor, se constat\ chiar din cele mai timpurii orizonturi mezolitice (denumite epipaleolitice sau protoneolitice) cum sunt cele de la Lepenski Vir (capitol I, Fig. I.42-47). Aceast\ problem\ ne-am propus-o ca tem\ de cercetare dup\ descoperirea sanctuarului de la Par]a, unde a fost g\sit un sanctuar, o cas\ a tribului, construc]ii de cult în jurul sanctuarului (vezi cap. III). La Gura Baciului în centrul sta[iunii, nu s-a g\sit aproape nimic, doar un mare spa]iu gol, pe o suprafa]\ de circa 600 - 700 m.

Fig. II.10a. Gura Baciului, centrul sta[iunii; 10b▼

În zona centrală au fost descoperite doar două gropi, fără materiale arheologice. În una, cea mai centrală, în mijloc a fost găsit o altă groapă de stâlp, gros de circa 50-70 cm, Fig. II.11a, în jurul căruia erau niște pietre, foarte probabil puse pentru fixarea stâlpului. În mai toate gropile din așezare au fost descoperite fragmente ceramice, lipsa acestora aici, spațiul gol, ne determină să considerăm că groapa a fost săpată de la începutul locuirii. Scopul acesteia îl considerăm ca fiind amplasarea aici a aceluși stâlp central din piatră, arborele vieții, arborele ceresc, *axis mundi* (Dumitrescu VI. 1970b, 20; Eliade 1981, 42, 51; Monah 1997, 33-34, n. 42-43; Ursulescu 2002, 2; Picard 1948, 61), coloana piramidală (Lepenski Vir, Loc. 54: Srejović 1968; 1981, 43, fig. b) legat de procreare, de locul central, locul sacru al stațiunii, coloana apei (Balta Sărată, Vin. a B1, locuința 28, Lazarovici Gh., Petrescu 2002).

Fig. II.11a. Gura Baciului, groapa stâlpului central

Fig. II.11b. Balta Sărată, coloana apei

Situații similare, cu zone centrale goale, se întâlnesc și în alte situri arheologice, la Donja Branjevina, Fig. II.12 (Karmanski 1968; 1969; 1979), Szarvas - ob. 23, doar că acolo cercetarea fiind pe secțiuni și nu pe suprafețe, nu există nici stratigrafie orizontală (Makkay 1996).

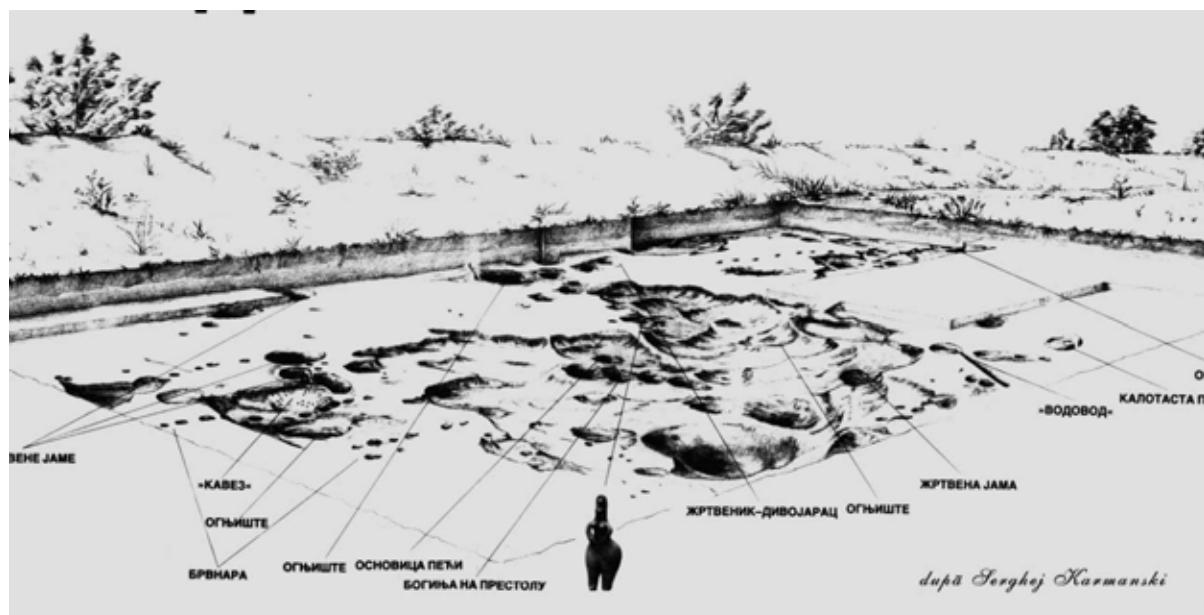

Fig. II.12. Donja Branjevina, după S. Karmanski

În a[ezarea de la S[ca]reuca, construc]iile adâncite par s[fie dispuse în semicerc la o distan]ă de 18-25 m una de alta, Fig. II.21b, ceea ce presupune existen]a unui loc central gol. Locuin]ele de suprafa]ă, tot acolo, sunt grupate în [iruri, cu gropi alături (Larina 1994, 47).

Analogii pentru modul de dispunere al complexelor (bordeiele, în special) sunt la Vin. a în fazele A2-A3 (Vasi[1932a, 24-25, 34, 133; Staljo 1968; 1984; Lazarovici Gh. et alii 2001, 270, fig. 241; pentru periodizare vezi Schier 1995).

Datele stratigrafice [i stratigrafia comparat[pentru Gura Baciului, realizate pe calculator, coroborate cu datele statistice (avem asemenea situa]ii numai pentru Gura Baciului), arat[o slab[intensitate de locuire în decursul unei etape, de[i num[rul mare de complexe ar sugera o locuire dinamic[(Fig. II.22, 24, 26-27).

A[ez[rile de pe marginile Dun[rului sunt întinse, ele au mai multe faze de locuire, practic este aceea[i comunitate care se mut[la 200 – 300 m, ca de exemplu, între Liubcova [i Gornea, de la *Vodneac*, la *}igl[rie*, *Locurile Lungi* apoi la *C[uni]a* (Lazarovici Gh. 1977), Fig. II.15. Unele a[ez[ri au o lungime de peste 1 km (Schela Cladovei [i Ostrovu Golu – Banului: Davidescu 1966; Roman, Boronean] 1974). A[ez[ri cercetate în întregime sunt pu]ine, printre ele, cea de la Gl[ve[n]ti Vechi, unde E. Com[ă men]ioneaz[c[locuin]ele erau dispuse în patru grup[ri de câte dou[. Popula]ia care a locuit aici este aproximat[de E. Com[ă la circa 40 de indivizi (Com[ă 1978).

Amplasarea siturilor

A[ez[rile sunt amplasate în cele mai variate locuri, dar aproape întotdeauna pe cursuri de râuri [i pâraie, lâng[izvoare cu ap[potabil[, mai ales pe terasele joase sau mijlocii (Ursulescu 2000, 109; Mirea 2005, 39). La Dude[ti Vechi (fost Be[enova), pe un vechi curs de râu a[ezarea pare s[fi fost amplasat[într-un meandru de râu sau aici a fost amenajat un [an] de ap[rare (marcajul nostru: Fig. II.13).

Aceste amplasamente ofereau pe lâng[apa potabil[[i o alt[surs[important[de hran[, pe[tele (Cuina Turcului, Gornea, Ostrovu Golu, Par]a, Pojejena; această observa]ie este valabil[[i pentru o parte a a[ez[rilor din Basarabia, vezi Larina 1994a, 45), dar [i o posibilitate sporit[de comunicare care nu trebuie neglijat[. De cele mai multe ori, ocupa]iile dominante ale grupului sau chiar ale indivizilor au determinat alegerea unui anumit amplasament (cazul a[ez[rului de la Suceag, din vecin[tatea sta]iunii de la Gura Baciului sau a celei de la Moru] - Fig. II.19a), unde locuirea apar]ine, dup[cât se pare, unei singure familii sau unui grup restrâns.

În primele faze, a[ez[rile sunt situate în locuri prielnice cre[terii animalelor (bovine [i ovi-caprine: la Gura Baciului vezi El Susi, Bindea 1995, 27, tabel 5) [i unde vânt[toarea era posibil[[i important[(Ocna Sibiului, Suceag, Moru], }aga, {eu[a], sau care au în preajm[bogate resurse de materii prime necesare, cum ar fi argila [i sarea (Gura Baciului, Suceag [i Moru], Ocna Sibiului, Miercurea Sibiului, {eu[a, Lunca - *Poiana slatinii*, Cojocna, Solca - *Slatina mare*: Ursulescu 1977; 1998; Nica 1980, 29; Dumitroaia 1987; 1994; Monah D. 1991; Alexianu et alii 1993; Wollmann 1996, 240; Ghergari et alii 1999; Ciut[et alii 2000b; 2001).

Fig. II.13. Dude[ti Vechi, fotografie aerian\ (foto Ciobotaru)

Fig. II.14. Idjoš - Gradište, Banatul de vest (Iugoslavia), dup\ Grbić

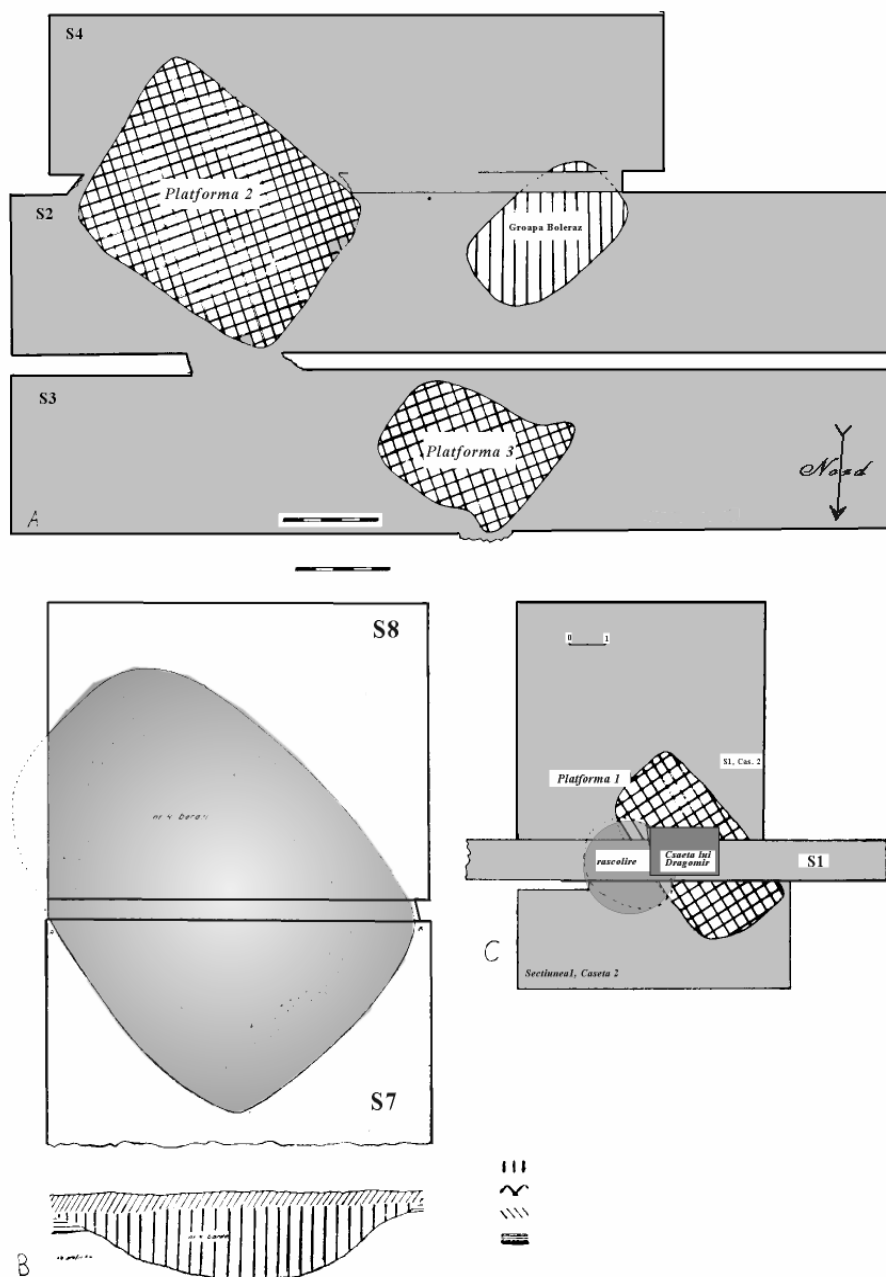

Fig. II.15. Gornea – Locurile lungi

Așezările sunt amplasate în locurile cele mai prielnice modului de viață, în funcție de necesitățile și specificul comunității locale. Uneori așezările sunt amplasate pe locuri înalte, de unde se putea supraveghea o arie întinsă. Astfel de așezări sunt consemnate la Idjo (în Banatul iugoslav, Fig. II.14) sau la Le]. În primul caz așezarea este situată pe un grind înalt, iar la Le], pe un deal înalt de circa 30 m, în mijlocul unei văi, ce oferea o bună vizibilitate asupra câmpiei din jur.

Alegerea locului viitoarei așezări, stabilit pe baza analizei unui foarte mare număr de stațiuni, arată că aceasta depinde de foarte mulți factori subiectivi, ce țin de psihologia

familiei sau a micii comunități. Să facem o scurtă trecere în revistă a unora din cele mai importante situri și a zonelor unde acestea sunt amplasate:

Fig. II.16. Gura Baciului I - panorama stațiunii, pantă la poalele dealului

- În lunci ale unor mari fluvii, dar în zone neînundabile (Star.veo, Gornea - Căunița, Pojejena, Moldova Veche, Liubcova, Schela Cladovei: Lazarovici Gh. 1977; 1979; Luca 1995; Davidescu 1966, 547);
- Pe grinduri (Munja - Matejski Brod, Schela Cladovei, Gălbenești Vechi, Valea Lupului, Cenad, Dudești Vechi, fosta Bețenova Veche (Nestor 1957, 59; Ciobotaru 2002, 129-130), Leț (Nestor 1957; săpături Lazarovici Gh., Meșter);
- În „câldări”, pe pârâie la Gura Baciului, Suceag, Morușaga - Valea Mileului (Vlassa 1966, 17; săpături și periegeze Lazarovici Gh., Maxim 1995; sondaje, Lazarovici Gh., Tatar);

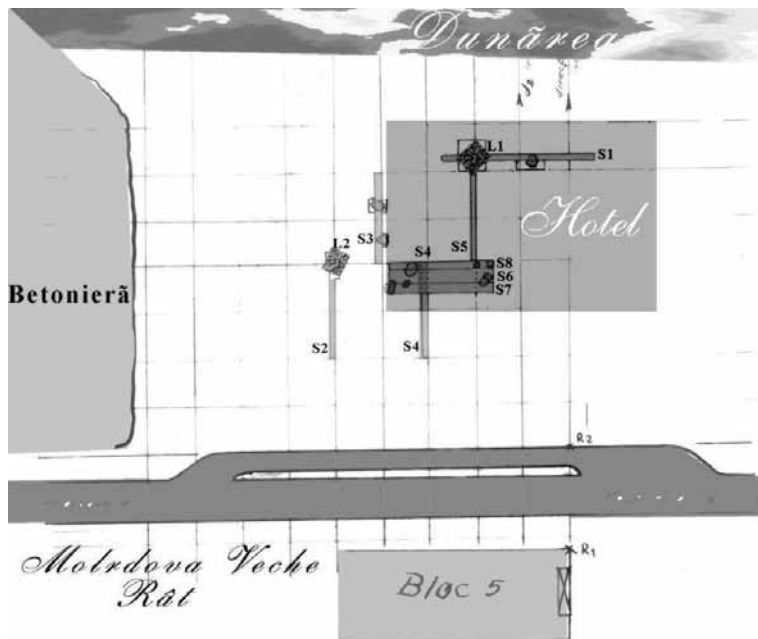

Fig. II.17. Moldova Veche, amplasarea complexelor, 10 m între complexe

Muntenia (Vlassa 1966, 17; Comăna 1969, 30; Lazarovici Gh. 1969, 18; 1978, 29; 1979, 25; Ignat 1978, 9, 16; Mirea 2005, 39);

- Pe grinduri nisipoase, cum sunt cele de la Jdio – Grădite (Fig. II.14) sau Bețenova (Humka), Basarabi (Nica 1971, 5);

- Pe margini de terase (Mișca, Biharea, Tinca - Râpa: Ignat 1978, 16); Miercurea Sibiului (Luca et alii 2003; 2004);

- Pe terase joase, în Valea Dunării la Gornea - Locurile lungi, Pescari Alibeg, Icoana, Șuca, în bazinul Crișurilor, Suplacu de Barcău, sau în bazinul râului Veda în

- Pe terase mijlocii la Moldova Veche, Pojejena – *Nucet* (Lazarovici Gh. 1969, 18; 1977, 27; 1979, 25, 29-30);
- Pe terase înalte la Gornea – *Vodenac*, *Gl\uv\u00e2ti Vechi*, *Z\u00e2uan* etc. (Vlassa 1966, 17; Lazarovici Gh. 1977; 1979, 27; Lazarovici Gh., Lakó 1981; Ignat 1978, 9, 16; Com[ăa 1978, fig. 1; Larina 1994, 29 Ursulescu 2000, 109);
- În interfluvii cu poziții dominante la Verme[ti, Suceava – *Platoul Cet\u00e2ji* (Marinescu-Bîlcu 1975, 488; Ursulescu 2000, 109; Larina 1994, 29);
- Pe râuri mijlocii sau râuri mici, în zone neinundabile (Sf. Gheorghe – *Bedehaza*, Vlassa 1966, 17);
- Pe vechi cursuri de râu, atunci poate active sau inundabile (Perlez, Parja - *Podul Turcului*);
- Pe ostroave ale Dun\u00e2rii (Ostrovu Golu, Ostrovu Corbului – *Korbovo*: Com[ăa 1969, 30; Roman, Boronean] 1974; Lazarovici Gh. 1979, 27; 1990b, 95, fig. 1-2);
- Pe margini de lacuri (Childe 1929, 118);
- În pe[teri la Dubova - Pe[tera lui Climente, Pe[tera Veteranii, Valea Cara[ului, Nandru – *Pe[tera Bordu Mare*, Câmpani, Vadu Cri[ului (Berciu D. 1966; Boronean] 1968, 9; Com[ăa 1969a, 30; Lazarovici Gh. 1969, 18; 1977, 25; 1979, 27, 29-30 pl. V/B8; Vlassa 1966, 17; Ignat 1978, 16; Marinescu-Bîlcu 1975, 488), Cr\u00e2ciune[ti (inf. Cristi Roman, Hunedoara), Anina - Pe[tera.

Fig. II.18. Miercurea Sibiului,
locul a[ez\u00e2rilor *Star\u00e2vo-Cri[ti Vin. a. A-B*

- În ad\u00e2posturi sub st\u00e2nc\u00e2 (Cuina Turcului: Com[ăa 1969, 30; Lazarovici Gh. 1969, 18; 1977, 2; 1979, 27, 29-30; Marinescu –Bîlcu 1975, 488);

A[ez\u00e2rile sunt amplasate, uneori, în locuri cu vizibilitate sporit\u00e2, pe drumurile principale de acces, cum este cazul cu sta\u00e2iunea de la Miercurea Sibiului (Fig. II.18), care face leg\u00e2tura \u00e2ntre bazinul Oltului [i al Mure[ului.

Dimensiunile a[ez\u00e2rilor

A[ez\u00e2rile sunt \u00e2n general de mici dimensiuni, iar \u00e2n cele mai multe cazuri suprafa[ă lor nu dep\u00e2\u00e2\u00e2te un hectar (Petrescu-D\u00e2imbovi]a 1957, 66; Monah D., 1976, 7-9; Com[ăa 1978; Mantu et alii 1992, 149-150; Larina 1994a, 43), la fel ca \u00e2n Ungaria (Trogmayer 1968, 12). Exist\u00e2 \u00e2n unele a[ez\u00e2ri ceva mai mari, care ating 3-3, 5 ha, ca cele de la Foeni S\u00e2la[[i Ostrovu Golu (Greenfield, Dra[ovean 1994; Roman, Boronean] 1974, 120; Lazarovici Gh. 1977, 43-45; 1978; 1979, pl. IA-B), sau chiar 10-15 ha, Gornea-Liubcova. Foarte pu[ine din ele au fost cercetate mai am\u00e2nun]it sau pe suprafe]e mai mari (Star\u00e2vo, Ostrovu Golu, Gornea, Foeni). Ele au un num\u00e2r mic de locuin]e, 2-3 la Foeni sau 4-10 pe un nivel, la

Sălcăreuca (aici Fig. II.21b), Ostrovu Golu sau Gornea - *Locurile lungi*, Fig. II.15), Moldova Veche (Fig. II.17) gropi [i chiar vetre în aer liber (Fig. II.54).

Pe baza analizei amplasamentului așezărilor din Moldova, s-a constatat că cele mai multe din ele (circa 60%) se află în zonele joase, de câmpie, în zona de munte locuirea nu depășește 12-13%, iar restul lor se află în zona de podiș (Ursulescu 2000, 106).

Fig. II.19a: Moruș, SC II, faleză ; 19b) bordei cu gropi de stâlpi

Au fost întâlnite și cazuri în care păștorii își așezau locuințele în vecinătatea unor stânci, ca în locuirea de la Moruș (cu o ceramică de aspect monocrom). Acest amplasament se datorează pe de o parte faptului că stâncile (sau falezile respective) păstrează căldura în zilele umede, iar pe de altă parte, faptului că mai mult de o treime din spațiu era ferit de răpitori (urs, lup). Această așezare este situată la capătul unei văi (Fig. II.19a).

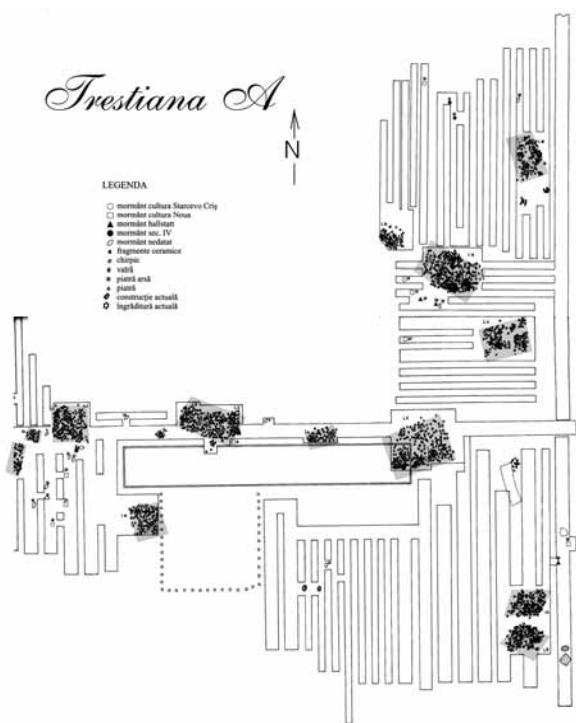

Fig. II.20a. Trestiana A, după Popușoi

În cadrul așezărilor, locuințele sunt amplasate la oarecare distanță unele de altele, ceea ce presupune, poate, existența unor împrejurimi, sau locuri pentru activități gospodărești (grădini) sau spații delimitate pentru animale și pășiri (pentru prezența unor pășiri la Gornea: Kessler 1989-1993; Lazarovici G., Maxim 1995, 164). Gropile din vecinătatea unor locuințe au fost folosite inițial pentru extragerea lutului (necesar multor amenajări, spoirea pereților, construcția vetrelor etc.), multe din ele ajungând ulterior gropi menajere. Asemenea situații sunt semnalate și în Ungaria, la Szajol – *Felsőföld*, unde sunt circa 20-30 locuințe, distanța între ele fiind de 40-50 m, iar dimensiunile unei locuințe sunt în medie de 7,5 x 4,5 m (Raczky 1982, 93-94). Locuințele sunt

pe maluri de râuri, așezarea având lungimea între 150 și 400 m (Kalicz 1965, 37-39).

Roirea a[ez\rilor

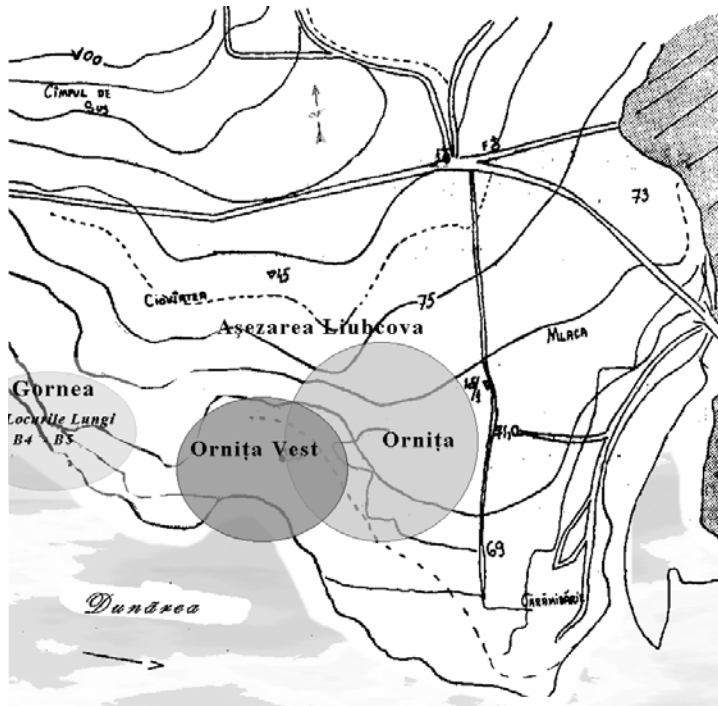

Fig. II.20b. Gornea – Liubcova, roirea [i extinderea a[ez\rrii de la Gornea spre Liubcova

nedeπισat\ înc\ (aceasta dup\ slipul brun al pastei, aspectul monocrom, lipsa ciupiturilor, raritatea decorului plastic). A[ez\rile mici sunt greu de depistat [i deseori sunt distruse, ca în cazul celei de la Suceag, care era peste deal de Gura Baciului, la mai pu\in de 2 km.

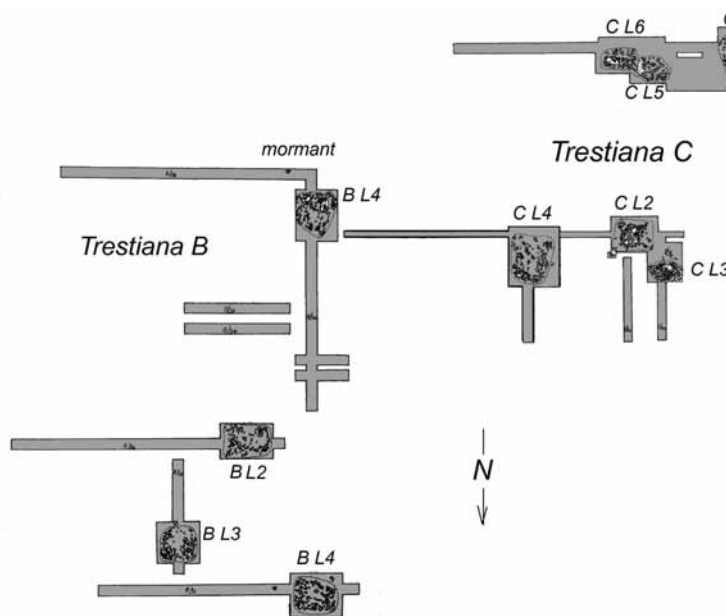

Fig. II.21a. Trestiana, SC IIIB-IVB, planul s\p\turilor, sector C, dup\ Popu[oi

Termenul este folosit de M. Nica (pentru situl Studina, roit din Gr\dinile I, dup\ : Nica 1980, 28). A[ez\rile roite reprezint\ situri secundare [i sezoniere, legate de a[ezarea principal\, ce pot fi explicate [i prin exploat\ri periodice (sarea de exemplu, Ursulescu 1977), fie desprinderea din situl principal a unor grupuri mai mici cu activit\ji legate de p\storit. O situa]ie similar\ ar putea fi cea a locuirilor de la Suceag, Fund\tura, Moru] [i }aga - Valea Mileului, cu o roire din horizonturile SC IC poate IIA ale a[ez\rrii de la Gura Baciului, sau poate din alt\ a[ezare mare,

O nou\ a[ezare amenajat\ pe fund de vale, a fost descoperit\ la }aga – Valea Mileului, în care pân\ acum s-au descoperit doar câteva complexe, un semibordei [i o vatr\ situat\ la circa 2 m dep\rtare de el, ca [i r\spândiri de fragmente ceramice, ceea ce arat\ c\ mai pot fi [i alte complexe în vecin\tate. La Gornea [i Liubcova sunt asemenea situa]ii, când grupuri din comunitatea principal\ se mut\ la circa 1 km (Fig. II.20).

Ocupații dominante în alegerea locului așezării

Locul și evoluția sitului, a locuințelor sunt uneori determinate de ocupațiile dominante. Exemplul cel mai elocvent în acest sens îl reprezintă descoperirile de la Gura Baciului. Determinările zoo-arheologice indică predominarea vitelor mari, a bovinelor, urmate de ovicaprine și cervide (El Suzi, Bindea 1995, 27, tab. 5). Pășunile din vecinătate nu ofereau suficient vânat ca prezența cervidelor să joace un rol atât de important în cadrul strategiei economice a comunității de aici.

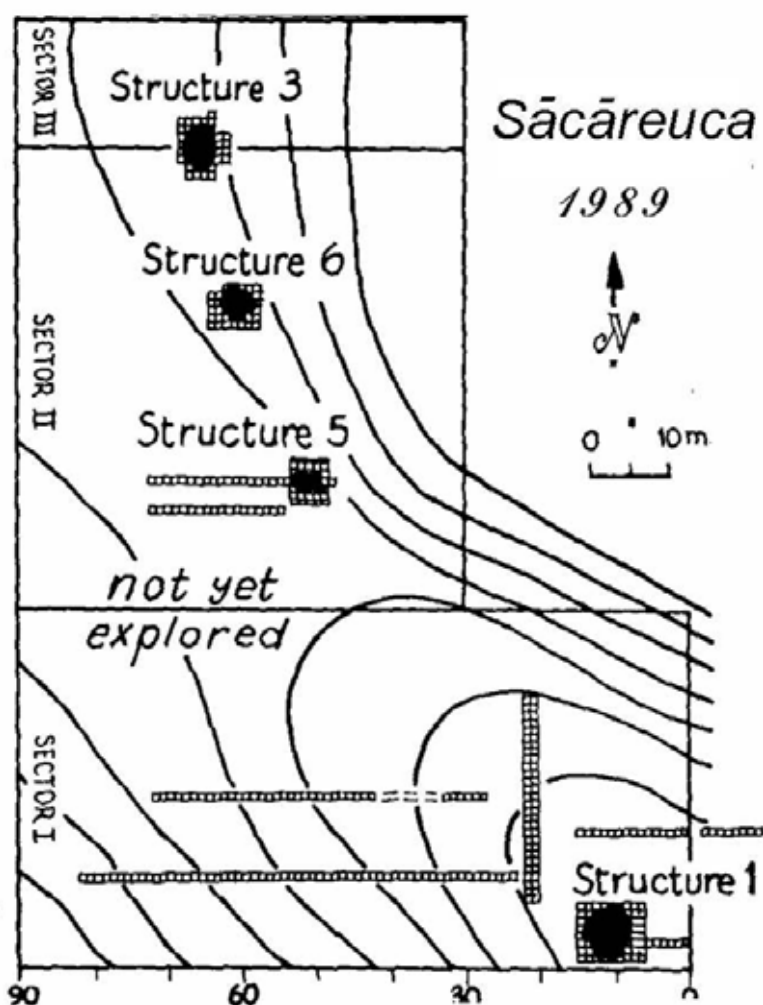

Fig. II.21b. Săcăreuca, SC IV, planul săpăturilor, după Dergacev et alii

Suprapunerile de complexe nu au permis identificarea exactă a sistemelor de construcție pentru un complex anume, totuși putem aprecia că circa 40% din elementele de construcție au fost identificate exact (s-au descoperit gropile de la structura de bază a construcțiilor, gropile de stâlpi), ceea ce a permis reconstituirea de mai jos, pentru nivelul al doilea, ce reprezintă de fapt a treia mare etapă de locuire de la Gura Baciului (Fig. II.22).

În perioada de declin a stațiunii (sesizabil prin involuția ceramicii, amestec cu pietricele, lipsa ceramicii fine, arderea slabă, sărăcia motivelor, simplitatea și raritatea formelor, repararea bordeielor) de la nivelul etapelor SC IIIB-IVB, se pierd legăturile cu civilizațiile balcanice, se constată doar ecouri și unele influențe, pentru că în ultimul instanță Gura Baciului s-a devinut o stațiune secundară.

Analiza petrografică a arătat că o bună parte din roci erau aduse de la poalele Munților Gilului, de la o distanță de circa 25 km. Această zonă, oferea atât posibilități pentru exploatarea pietrei cât și practicarea cu succes a vânătorii sezonier în pășunile de sub Munții Gilului, reprezentând probabil zona predilectă pentru vânătoare. La Gura Baciului, locuințele sunt construite din bârne (Fig. II.22), foarte rar se folosește lutul pentru lipirea pereților din nuiete, și atunci numai la partea din față a unor bordeie târzii, din ultima fază de locuire (SC IVB cazul cu B27: Lazarovici Gh., Maxim 1995, 117).

Suprapunerile de complexe nu au permis identi-

Cercetările de la Gura Baciului oferă informații extrem de interesante cu privire la modul de organizare a centrului unei așezări, așa cum s-a arătat în paginile anterioare.

Din păcate, informații pentru alte situri nu au fost publicate, deși s-a săpat în întregime, după cât se pare, doar situl de la Glăveții Vechi, menționat anterior. Este considerabilă dispunerea locuințelor în patru grupuri, două câte două, ar putea fi legată de o organizare familiară (Comșa 1978, 11, fig. 1-3), sau ele reflectă două etape de locuire, în care structurile au orientări diferite. Alte informații sunt de la Sălcăreuca (Fig. II.21b).

Cele mai ample cercetări în Moldova s-au făcut la Trestiana, de către Eugenia Popuțoi (Popuțoi 1980, 130; 2005, 8-9). Distanța dintre cele 27 locuințe, atribuite nivelelor de locuire identificate diferit (nivelul I, între 10-35 m; nivelul II, între 10-14m, dispuse în linie dreaptă), ceea ce sugerează că nu a fost urmărit un anumit plan de organizare (Popuțoi 2005, 17; dispunerea locuințelor în zonele A, C în Fig. II. 20a-21a). Modul de abandonare al locuințelor de aici este similar cu cel de la Gura Baciului, unde locuința abandonată devine spațiu pentru resturi menajere (Popuțoi 2005). Publicarea monografică completă a cercetărilor de aici va contribui la cunoașterea multor aspecte privind organizarea și evoluția acestui sit.

Evoluția unui sit

Lipsa și precaritatea cercetărilor interdisciplinare se resimte și cu privire la acest aspect, al stabilirii evoluției unui sit. Studiul de caz al sitului de la Gura Baciului ne permite totuși a schița evoluția pe etape de locuire a mai multor complexe.

Pe baza stratigrafiei verticale și comparate de la Gura Baciului, folosind o bază de date în care au fost incluse peste 16.000 de obiecte descoperite (mai ales ceramică), se observă că în primele etape de locuire, evoluția nu este întotdeauna liniară. Clasificările și analiza internă a complexelor au permis stabilirea mai multor etape de refaceri într-un proces foarte dinamic (Lazarovici Gh., Maxim 1995, 63 și urm.).

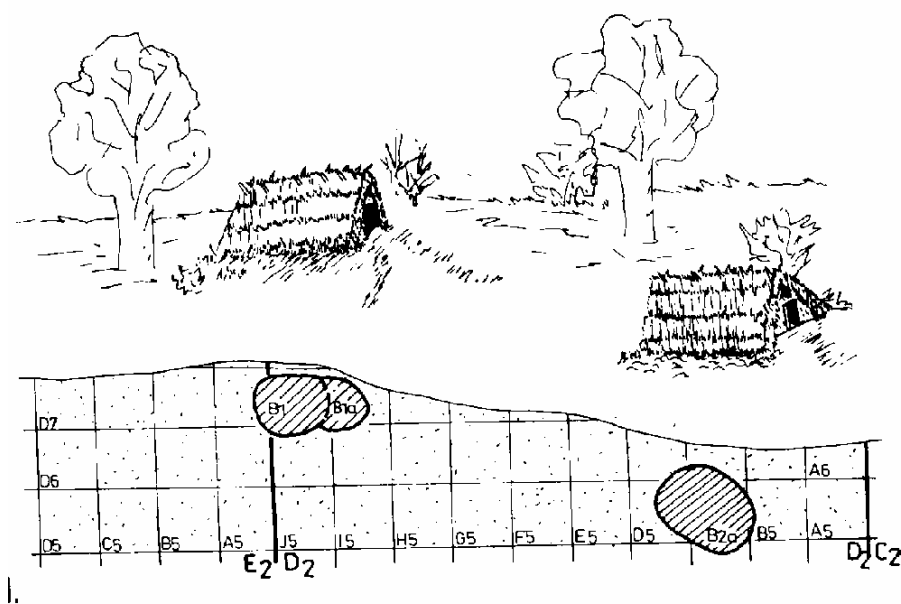
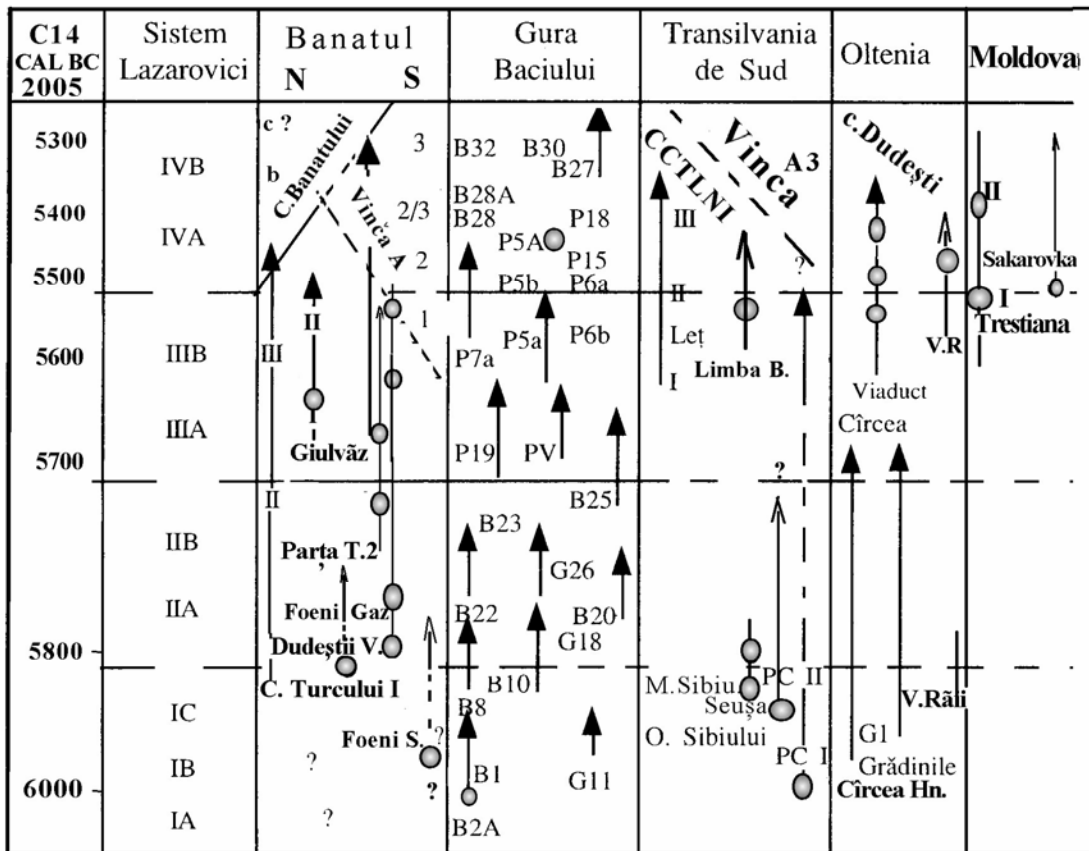

Fig. II.22. Gura Baciului, reconstituirea complexelor din SC IA-IB

Cele mai vechi complexe de locuire sunt din etapa SC IA-IB, când predomină o ceramică monocromă, culoarea vaselor fiind obținută doar din ardere și nu din angobare sau pictare. Cele patru bordeie au fost seriate cronologic, iar corelațiile dintre ele au confirmat datele și observațiile stratigrafice.

a

b

Fig. II.23. Gura Baciului, a) imagine din satelit; b) cronologia complexelor

Cronologia relativă (precizată în 1995, pe baza serierilor și a stratigrafiei comparate) a fost confirmată de datele de cronologie relativă pentru bordeiul 1.

Există o încercare de reconstituire a complexelor și dispunerii lor, realizată de Zoia Maxim, pe baza observațiilor de pe șantier, dar și a experienței din cercetările etno - arheologice (Lazarovici Gh., Maxim 1995, fig. 13-14; Maxim 1999, 57-60, 203). Complexul de locuit mai bine conturat este bordeiul cu gărlici (B1 și B1a gărliciul), dar cel mai vechi tip, cercetat în întregime, este un semibordei cu gărliciul orientat spre vale, pe direcția SE.

Ca urmare a migrației a II-a, apar noi materiale arheologice, noi tehnici de decorare a ceramicii dar nu se schimbă esențial tipul de locuință, se folosește tot bordeiul sau semibordeiul. Adâncimile lor exacte nu pot fi precizate, deoarece partea superioară a lor a fost afectată de locuiri mai târzii. Mai multe complexe de locuire încep evoluția în etapa SC IC și continuă în etapa următoare (SC IIA), în complexele B2A1, B2b, B2B, B9b, intersecția dintre B9 și B10.

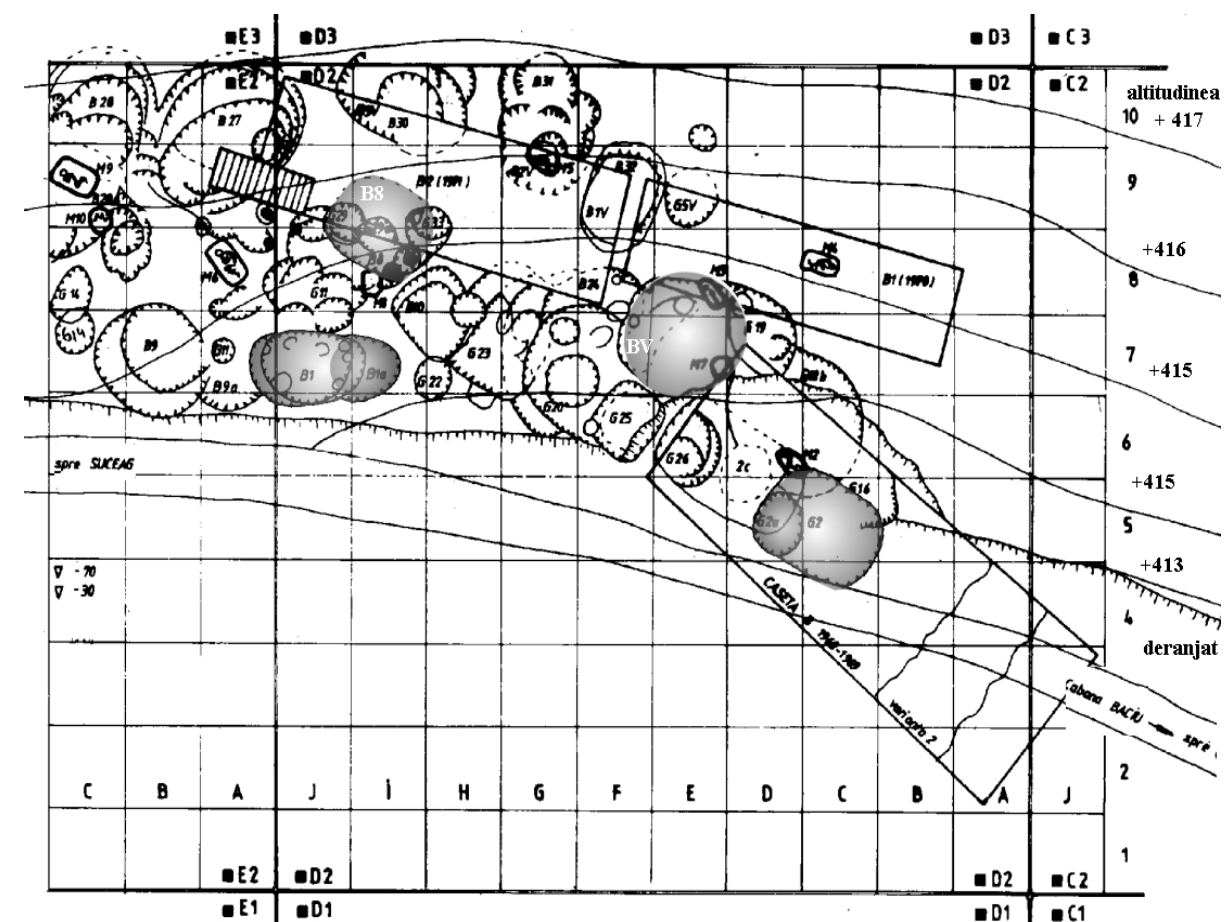

Fig. II.24. Gura Baciului, complexe din etapele SC IA-IC (B2, B1/B1a)

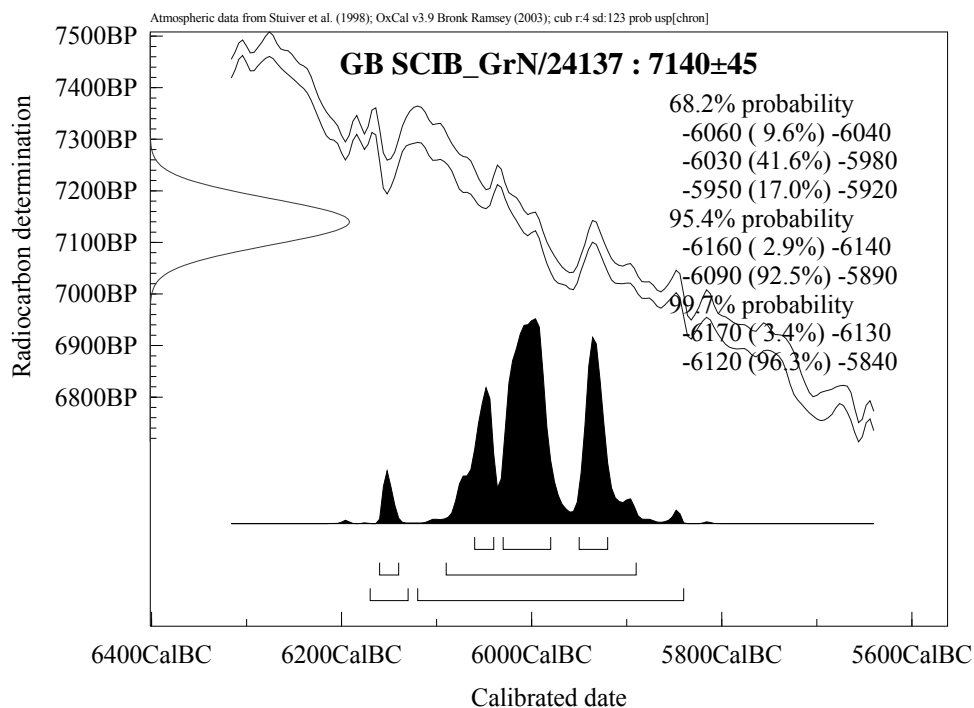

Fig. II.25. Gura Baciului, bordei 1 (B1), (dup\ Biagi, Spataro 2004)

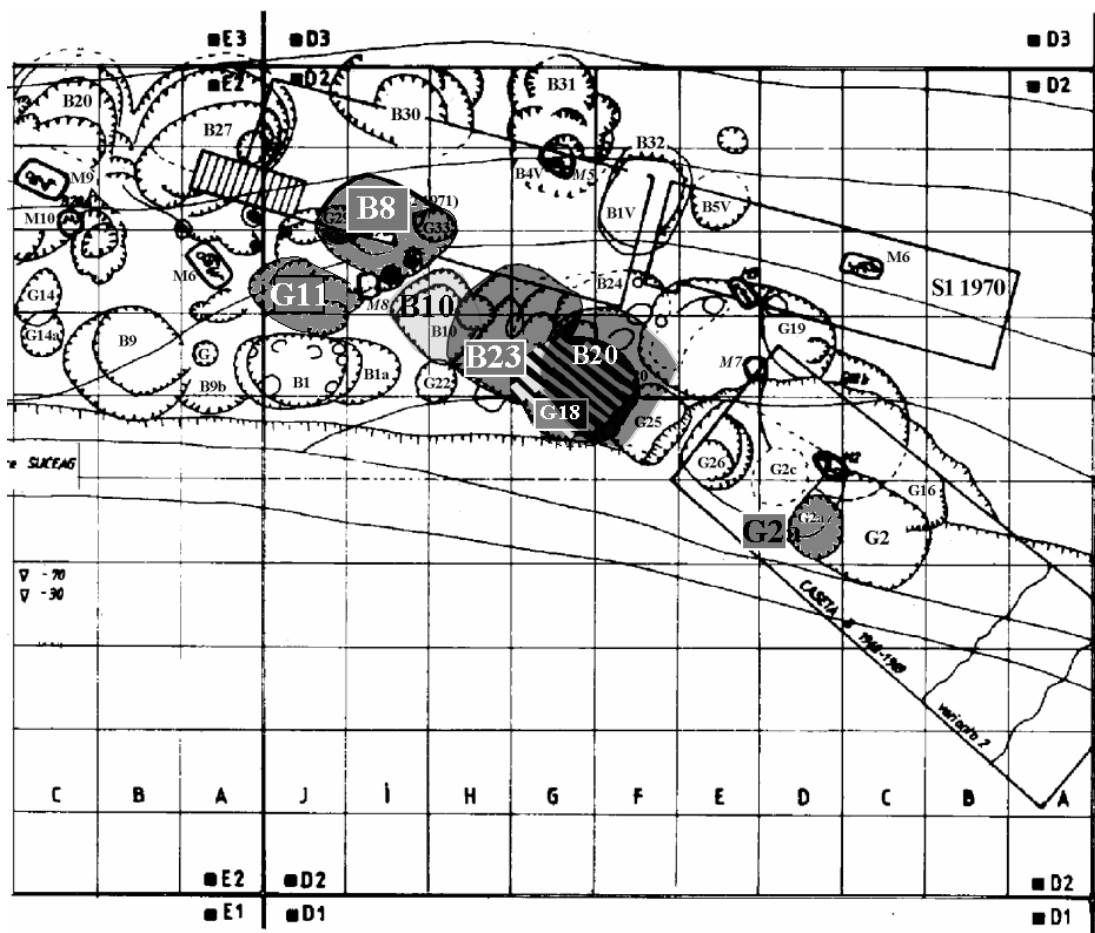

Fig. II.26. Gura Baciului, bordeiele din SC IC-IIA

Din studiul planului de la Fig. II.26 se poate observa că la ridicarea semibordeiului 11 (G11) bordeiul 1 nu mai era în funcție. Intersecția dintre bordeiele B10 mai vechi, tăiat de B 23 arată anterioritatea complexului și faptul că locuirea a fost abandonată. De altfel numeroasele serii după categorie, amestec, netezire, ardere, decor au arătat ordinea B 20, B 10, B 23 (Lazarovici Gh., Maxim 1995 123-143). Datele de cronologie și stratigrafie comparată, deși nu sunt multe materiale pentru fazele foarte timpurii (SC IA: două complexe, cinci complexe pentru IC IIA), ne arată că în faza SC I erau cinci complexe în jumătate din stațiune, ceea ce ar însemna că la început erau doar circa 8-10 bordeie, care se întind pe o perioadă de circa 200 de ani, apoi dinamismul este mai puternic. Aceasta sugerează că un bordei se întinde pe circa 20 de ani, deci perioada unei generații. Cam aceasta este și durata maximă a unui bordei pentru locuirile stabile, la cele sezoniere durata poate fi doar de un sezon, după care poate fi refolosit sau refăcut la perioade mai scurte.

Sunt posibile și alte studii privind dinamismul de locuire, dar acesta este încă greu de demonstrat, trebuie studiată fragmentarea ceramicii pe civilizații și structuri de situri (principale, secundare, sezoniere).

În a doua fază a culturii Starčevo – Criș, în prima etapă (SC IIA), fie ca urmare a migrației a II-a, ori migrațiune și apoi difuziuni, petrecute pe spații mai largi în întreaga regiune dunăreană se constată o mare unitate culturală. Acum apar locuințele de suprafață, a căror arhitectură a fost cel mai bine precizată la Karanovo I, în noile săpături ale lui Ștefan Hiller și Vasil Nikolov.

Locuințele au pereți, cu sau fără fundație, cu vatră în interior, cu tindă, locuințele se refăceau pe același loc, situație sesizată și la Gura Baciului și Donja Branjevina. Primele complexe încep să fie construite în etapa SC IC/IIA.

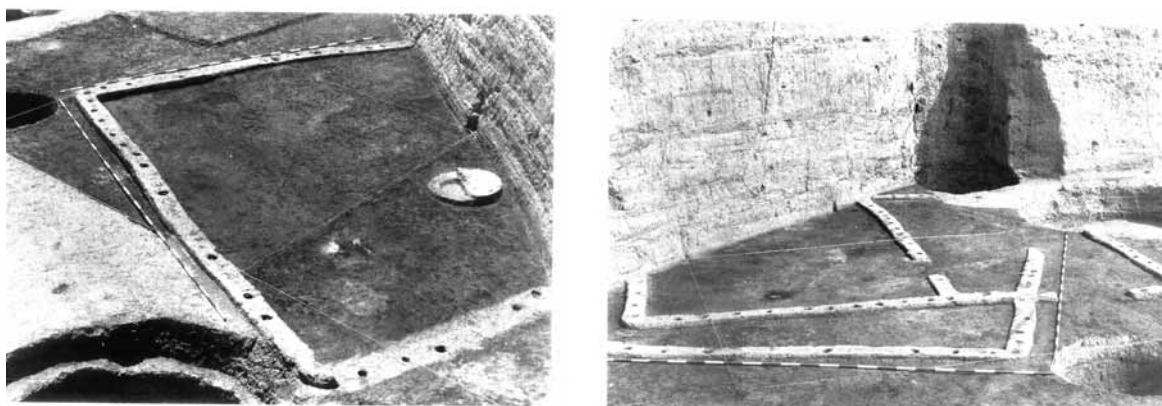

Fig. II.26a. Karanovo I, locuințe din prima fază tăiate în perioadele următoare de alte complexe, după Hiller, Nikolov

În nivelul Gura Baciului II, cel de-al doilea nivel are locuințe de suprafață, de formă dreptunghiulară cu stâlpi de fundație. Pe baza stratigrafiei comparate și a tehnicii de construcție complexe apar organizate (reconstituiri Z. Maxim 1995: aici, Fig. II.27).

Fiecare din aceste complexe de la Gura Baciului au o perioadă mai lungă de funcționare și urme de refaceri. Raportul dintre etape a fost atent studiat de noi (Lazarovici Gh., Maxim 1995, 79 și urm.). Din păcate, suprapunerile peste bordeie, refacerile nu au permis definirea mai multor etape arhitectonice, deși orientarea, dimensiunile, forma, planul diferă ușor.

Dintre aceste locuințe P 21 pare a avea două încăperi, iar în prima etapă a lui P5 apare o magazie spre nord.

Cele mai apropiate analogii pentru situațiile de la Gura Baciului ar putea fi cele de la Donja Branjevina. Din păcate, în această așezare, complexe arheologice, stratigrafia verticală și orizontală nu au fost totdeauna clar delimitate, dar incontestabil există asemănări frapante cu situația de la Gura Baciului. Pentru etapa SC II menționăm de asemenea, că la Donja Branjevina arhitectura etapelor evoluată este mai bine păstrată. O serie de gropi de locuințe ne-au permis a reconstitui după planul lui Serghei Karmanski câteva locuințe de suprafață din nivelul al doilea, unele cu materiale contemporane cu cele de la Gura Baciului (Fig. II.28).

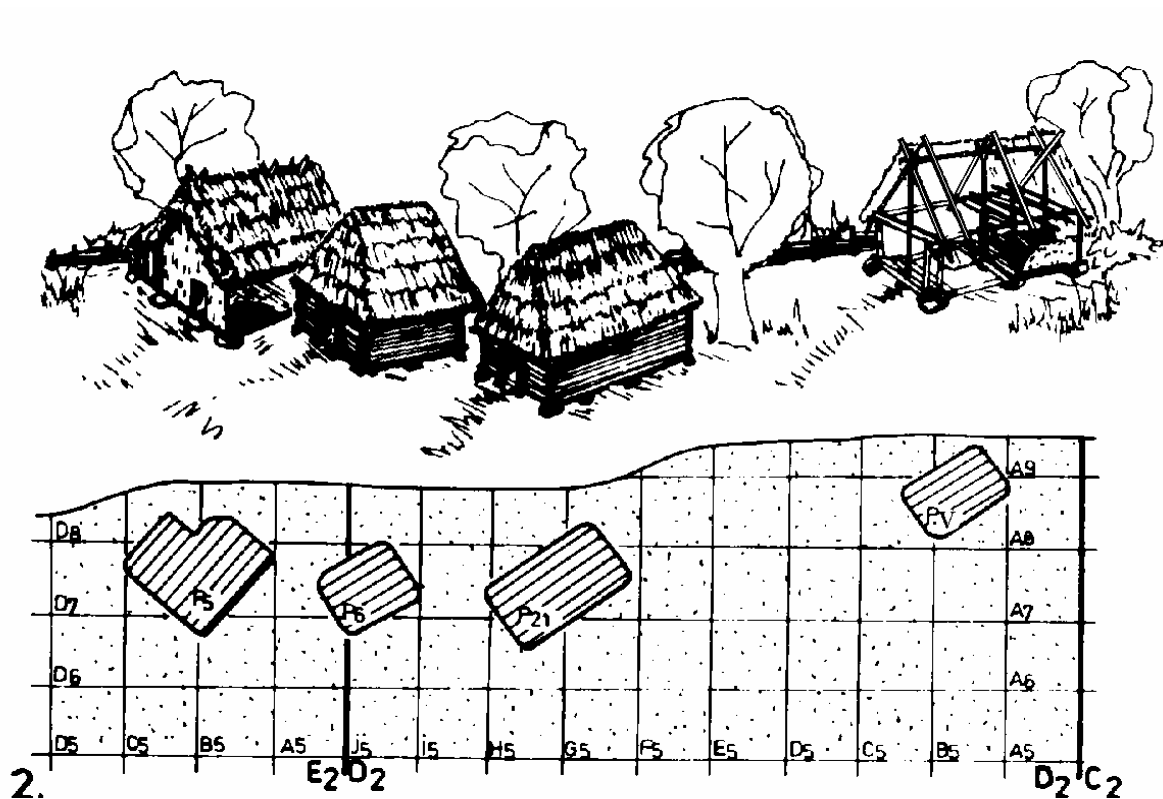

Fig. II.27. Gura Baciului, nivelul II, SC IIA-IIB

Orientarea locuințelor

La Gornea – *Locurile lungi* (Lazarovici Gh. 1977, 44-45; 1979, pl. IA) s-a putut observa că locuințele sunt dispuse în diagonală, cu colțurile spre vânturile dominante, care în Clisura ating viteze foarte mari și au o durată lungă (Fig. II.15). Putem deci aprecia că orientarea locuințelor este influențată și de psihologia comunității, nu numai de factorii geografici. La Gura Baciului locuințele sunt orientate cu axul lung NE – SV, intrarea era spre SSE, bordeiele au orientări diferite, vântul nu are efect prea mare asupra pereților, dar are asupra acoperișului; la bordeiele care sunt în pantă contează unde se află intrarea. La Donja Branjevina locuințele par a fi orientate radial sau ele sunt din faze diferite (Fig. II.28). Bordeiele de la Gura Baciului I (SC IA-IC) sunt orientate cu axul lung SE-NV, unde probabil era și intrarea (Fig. II.24, 26).

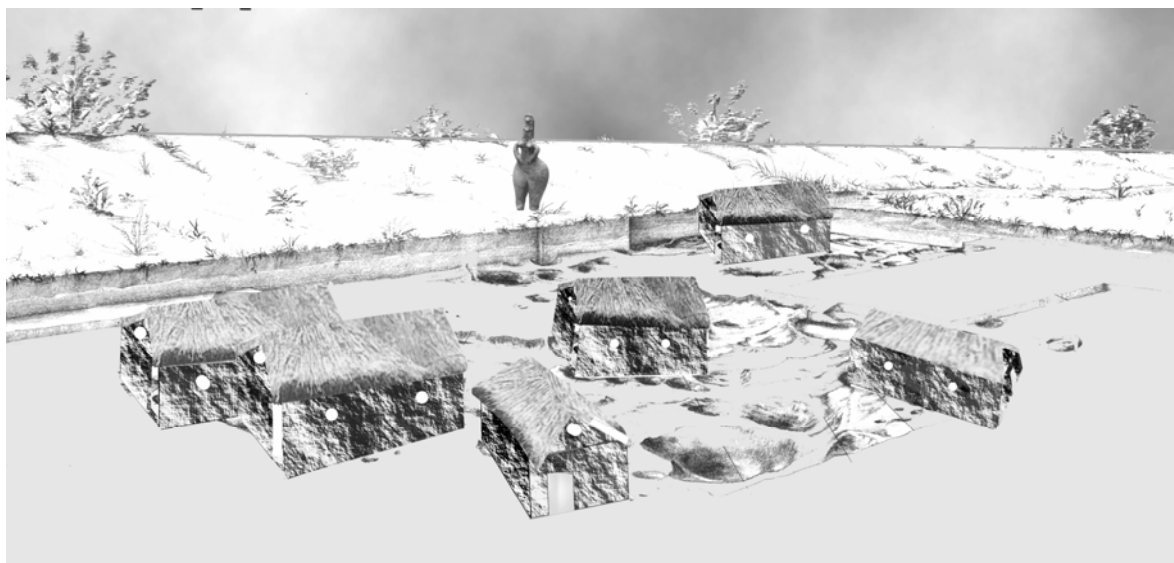

Fig. II.28. Donja Branjevina , SC IIA

Tipurile de locuin]e

De-a lungul evolu]iei culturii Star.evo-Cri[se constat\ c\teva tipuri de locuin]e: *ad\ncite*, bordeiul ce are de obicei peste 60 cm ad\ncime; semibordeiul sub 50 cm, cu urme de pere]i; *locuin]a de suprafa]*: coliba (locuin]a f\r\ pere]i, cu acoperi[ul \n dou\ ape) [i locuin]a cu pere]i, cu una dou\ \nc\peri, cu elemente de construc]ie, cu vatr\ \n interior.

Bordeiul

Locuirea \ntr-o nou\ sta]iune \ncepe de obicei prin construirea unor bordeie \n perioada rece sau colibe \n perioada cald\.. Dimensiunile bordeielor variaza\, ele av\nd o suprafa]\ cuprins\ \ntre 4,5 - 28,6 m² (Petrescu - D\mbovi]a 1957, 68; Lazarovici Gh. 1972, 22; Roman, Boronean] 1974, 120; Dimitrijevi] 1979, 68; Lazarovici Gh., Maxim 1995, 114 - 117).

Dimensiunile bordeielor. Dimensiunile lor reale sunt greu de apreciat, mai u[or sunt de precizat dimensiunile la gur\, la nivelul de descoperire. Nu trebuie uitat c\ aceste dimensiuni reprezint\ spa]iul \n care se umbl\.. Despre ceea ce se \nt\mpl\ \n bordeie [tim prea pu]in. Mai jos prezent\m \n primul r\nd bordeiele de la Gura Baciului.

Lungimea. Cel mai lung bordei, B28, avea groapa pe o lungime de 3,6/3,8 m, iar cu tot cu anexe avea 5,5 m, urmat de B 27 de 4 m, cu g\rlci cu tot, apoi altele: B 2B de 3,8 m; B 2A 3,1/4 m; B 9a, B 8, B 20, B 32, B 1V, toate de 3 m (Lazarovici Gh., Maxim 1995, 71-72, 74-75, 77-78, 83, fig. 8, profil AB, fig. k, fig. 42/7; Vlassa sec]iunile B1, 1970 [i B2 1971: Vlassa 1972b, fig. 7 ; Lazarovici Gh., Maxim 1995, 114-115, 116-117, 119-120).

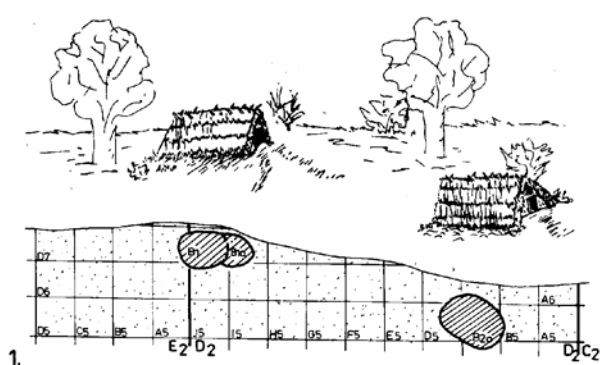

Fig. II.29. Gura Baciului, SC IA-IB

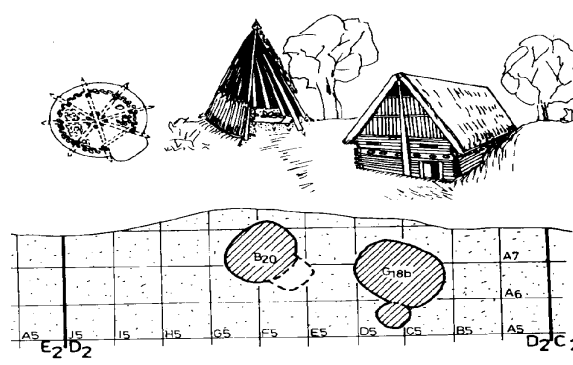

Fig. II.30. Gura Baciului, SC IB-IC

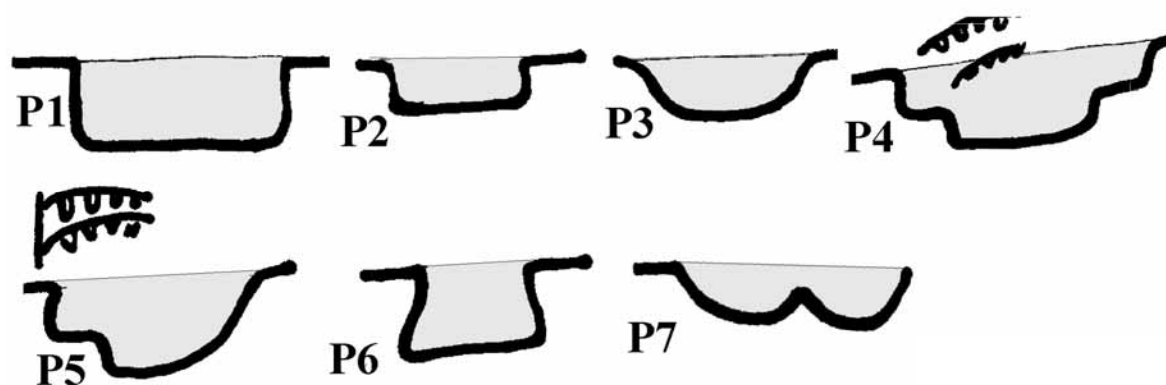

Fig. II.31. Profile de bordeie

De dimensiuni mai mici erau B 33, B 23 de 1,5 -2,5 m sau 3 m; B 1 - G1a, B 9, B 24 care aveau 2,6 – 2,5 m (Lazarovici Gh., Maxim 1995, 116 ; 85-86, fig. 10; 87-89, 69-71, 101, 112-113), iar cele mai mici aveau 2,3 m (B 30) sau 1,8/2 m, B 25 (Lazarovici Gh., Maxim 1995, 118-119, 93).

L\jimea. Bordeiele mari au de la 3,8 la 2,5 m \jime, uneori o latur\ este mai scurt\ fiind deranjat\ sau provine de la o form\ asimetric\ (B27 de 3,8/3,2 m; B 2A de 3 m; B 9a de 3 m; B 28 de 3,2/2,8 m; B 2B de 2,9 m; B 28 de 2,8 m; B 30 de 2,7 m, iar cele mai mici aveau 1,8 m sau 1,6/1,8 m (B 24 [i B 25),(Lazarovici Gh., Maxim 1995, 116-117 ; 68-69, 74-75, 114-115, 116 119-120, 77-78, 117-118, 118-119, 83, 85-86, 87-89, 101, 93, 112-113).

Adâncimea. La Gura Baciului bordeiele sunt construite în pant\, motiv pentru care adâncimea pere\ilor varia\ de la un caz la altul, de la un perete al complexului la altul. Deoarece au fost cercetate cele mai numeroase complexe din această civiliza\ie facem o prezentare general\ a lor. Cel mai adânc era B 2A ce avea 1,2 m, dar el a fost afectat de lucr\urile lui A. Palkó urmat de B5V de 0,7/0,9 m (Vlassa 1972b, 25; Lazarovici Gh. 1979, 18, 24, 39 [i urm.; Lazarovici Gh., Maxim 1995, 68/69, 74-75; PC I).

Suprafa\ja. Suprafa\ja bordeielor varia\ între 28,6 m² (B 28) [i 2,8/3,6 m² (B25). La aceste suprafe\je, ce reprezint\ doar groapa s\pat\, ar trebui ad\ugat\ înc\ o treime, ce constituie spa\ii interioare aflate sub acoperi[, cu rol gospod\resc [i de habitat. Groapa altor bordeie avea suprafa\ja de : 12,8 – 15,2 m² la B 27; 11,2 m² la B 2B; 10,8 m² la B 28a; 8 sau 9,3 m² la B 2a; 8,5 – 8,4 m² la B 1 [i B 32; 7,8 [i 7,5 m² la B 33 [i B 20; 6,2 [i 6 m² la B 30, B 23; 5,25 [i 4,5 m² la B 9 [i B 24.

Dimensiuni	 F7	 F12^F7	 F16	 F1	 F2	 F4	 F14	 F3	 F8
3,1 , 4-3	B2A IA								
3,8-2,9	B2B IC								
2,5/3- 2,1/2,2		B1 IB- IC							
2,2			B10 IC						
2,5-2,4				B23 IIA					
3-2,5					B20 (IIA)				
2,2-2						G19 IIB			
4-3							B5V IIB		
3-3							B9a (IIIB)		
2,5-2,1								B9 IIIB	
3,8/3 5.5								B27 IVB	
3-2,8					B32 (IVB)				
2,3-2,7					B30 (IVB)				
3,6-2,8									B28 IVB

Fig. II.32. Planuri de bordeie, pe linie dimensiunile, pe coloan\ tipurile, în tabel num\rul complexului, datarea

Profilul bordeielor. În analiza noastră pe situația de la Gura Baciului, situație mai specială, datorită așezării în pantă a complexelor, observăm bordeie cu groapa adâncă (P1 cazul cu B 2a [i B 32), mijlocie P 2 (la B 25 [i B 8), cu marginile rotunjite P 3 (la B 20, B 9a B1), situație determinată de modul de construcție sau părăsire, prin rămânerea gropii deschise timp îndelungat, când are loc o asemenea rotunjire. Urmează apoi bordeiele în trepte, tipul P 4 (la B 3, B 28, B 30; Fig. II.33) [i P5 (la B 9 [i B 10), în care treptele erau folosite în scop gospodăresc, înlocuind loc de bănci. Tipul P7 ar putea marca două situații: un gârlici (la B 1), pentru cazul când apa pătrunde de la intrare sau o magazie, o anexă.

Planul. Din tabelul de la Fig. II.32 se poate observa, pe de o parte evoluția planurilor reprezentată pe diagonala principală [i revenirea unor tipuri, pe diagonala inferioară (cazul cu tipul F2). Dimensiunile variază în raport de nevoi, nefiind o caracteristică cronologică.

Bordeiele din fazele târzii de la Gura Baciului (Fig. II.32) au trei orientări diferite. Ele par a fi dispuse în semicerc. Elemente de reconstituire a acoperișului [i pereților a oferit doar B 30 (Fig. II.35). Pereții erau din împletituri de nuiele, pe alocuri lipiți cu lut sau lipiți peste tot, dar lutul nu a ars [i astfel nu s-au păstrat urmele împletiturilor.

Arderea mai puternică s-a produs în partea din față, acolo unde peretele era mai înalt datorită înclinației terenului. În interior s-au găsit urmele unor stâlpi de la structura acoperișului (Fig. II.35 stânga). Înălțimea peretelui o apreciem doar în partea din față, ce putea avea 1,7 m. În interior bordeiul putea avea 2,5 m înălțime. Partea din spate, bordeiul fiind în pantă, avea o înălțime mai mică

Instalațiile interioare. Uneori vatra se afla pe marginea bordeiului, în partea mai înaltă, poziție care a favorizat probabil ruperea și răsturnarea ei (în P 21 de exemplu). Aici, lângă fragmentele răsturnate s-au descoperit și mari bucăți de vatră, *in situ*. Cuptoare și vetre sunt doar la Moldova Veche.

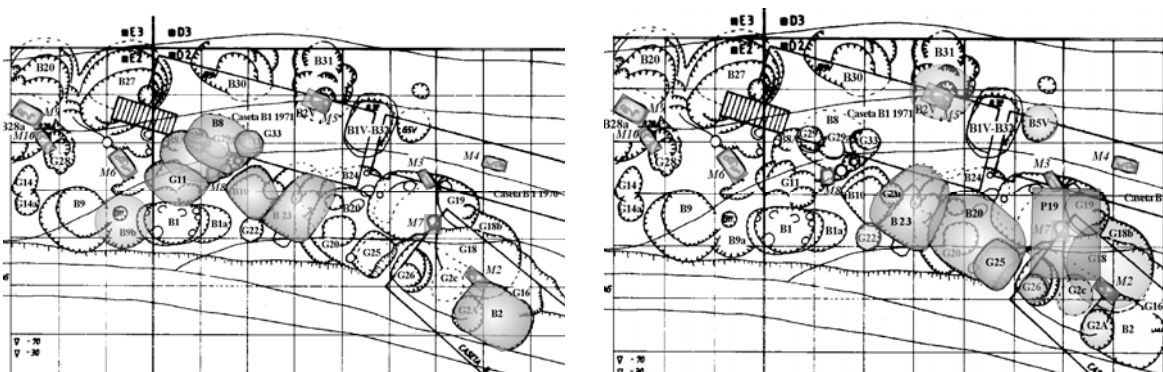

Fig. II.33. Gura Baciului: a) SC IC/IIA; b) SC IIA-IIB

Evoluția locuirii la Gura Baciului este foarte dinamică. Complexele fiind de mici dimensiuni, modificarea lor nu era o problemă deosebită. Pe baza stratigrafiei comparate și a analizelor statistice dintre bordeie se poate observa gruparea complexelor pe etape sau mai bine zis extinderea lor în anumite etape.

În restul civilizației, bordeiele după formă sunt ovale sau circulare în plan (Fig. II.31-32) și au fost săpate în trepte (Dubova – *Cuina Turcului*: Comă 1966, 359; Lazarovici Gh. 1979, 27, n. 89; Larina 1994, 29). La bordeiele de la Gura Baciului intrarea, la cele care a fost sesizată, era spre josul pantei pentru ca apa de ploaie să nu se scurgă în interior. La bordeiele din Basarabia intrarea avea amplasare variabilă (Dergacev et alii 1991, 7, fig. 2/a, b).

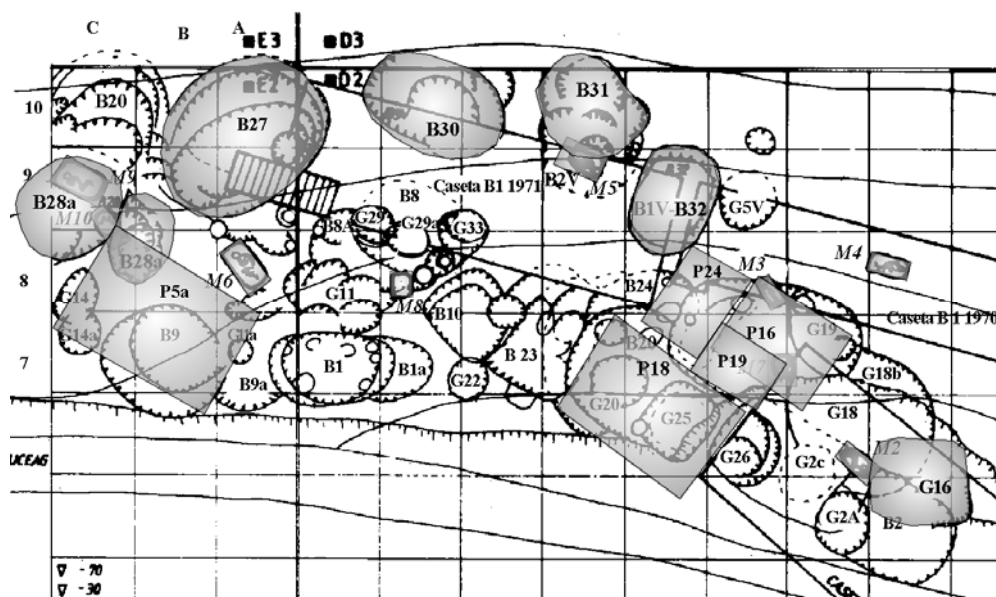

Fig. II.34. Gura Baciului, SC IVAB-IVB

La Grădinile - Izlaz, într-un orizont timpuriu, sunt semnalate gropi (Nica 1981, 28, 34-35, fig. 3/1-3, 9, 4/1, 5/1), iar la Cârcea, M. Nica semnalează un tip care nu apare la Gura Baciului, tipul F9 „boabă de fasole” sau în formă de „rinichi”.

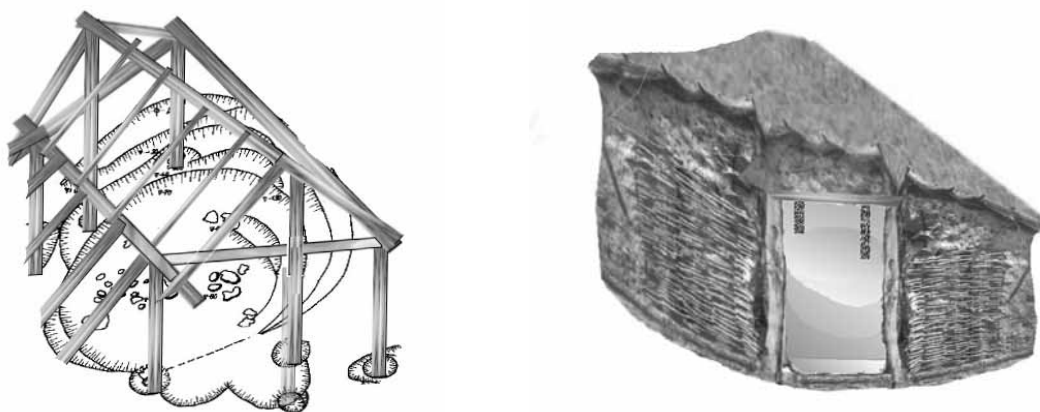

Fig. II.35. Gura Baciului, reconstituirea B 30, SC IVAB

La Arad, cu prilejul unor săpături de canalizare au fost sesizate profilele a două bordeie ce aveau dimensiunile de 2,6 [și 3,5 m, înscriindu-se în dimensiunile complexelor din această vreme. Complexe din etapele timpurii au mai fost cercetate [și în alte zone. Ne referim la Livada (Fig. II.36a), unde s-a găsit un bordei în trepte, de tipul F1 cu profil P4, cu dimensiunile de 5 x 3m, cu o suprafață de 15 m² (Lazarovici Gh. et alii 1989-1993, 19-22, fig. 3/4) [și la descoperirile de la Jaga - Valea Mileului.

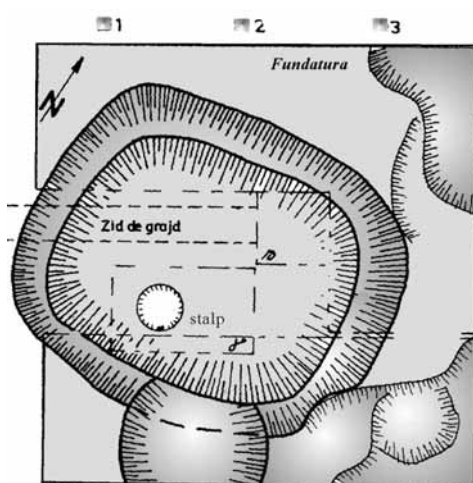

Fig. II.36a. Bordeiu de la Livada

Fig. II.36b. Bordeiu de la Jaga - Valea Mileului

Aici a fost cercetat un bordei (B1) de formă ovală (tip F2), cu fundul albiat (profil tip P3). În interior au fost descoperite trei gropi de stâlpi [și două în afară (săpături Lazarovici Gh., Tătăr 2004). Acestea ne permit să apreciem că bordeiul a avut un acoperiș în două ape; construcția avea intrarea dinspre sud, afectată de [an]ul drumului. Micile albierii din partea opusă intrării, de pe marginea bordeiului indică poate locuri de dormit. Lipseau urmele de chirpici, iar adâncimea mai mare a peretelui, indică prezența unui acoperiș [și lipsa pereților. Diametrul complexului era de circa 3,2/2,8 m, ce se restrângea la următorul nivel de săpare. Două din gropile de stâlpi din interior erau pe același ax cu alte două gropi, situate de o parte [și alta a gropii propriu-zise a bordeiului. Prezența atâtor gropi mari presupune un acoperiș masiv, necesar în cazul acoperirii cu bârne, lemne despicate, scoarță de copaci sau pământ.

Un bordei sau o groapă cu materiale din etapa timpurie (SC IC-IIA) a fost semnalat la Vultureni, în marginea unui pârâu, fiind distrus de ape (inf. Suci Simion, din Vechea).

Marginile gropii bordeielor au fost folosite drept pereți. În puține cazuri au fost semnalate [și resturi ale unor pereți realizați dintr-o împletitură de nuiele, lipite cu lut amestecat cu pleavă. Acoperișul se sprijinea pe o parte din marginea exterioară a gropii [și pe stâlpi interiori, ai căror prezenți] a fost sesizată uneori (Roman, Boronean] 1974; Lazarovici Gh., Maxim 1995; Ursulescu 1988, 11). Uneori, s-au constatat suprapuneri de gropi din faze diferite, iar separarea lor a fost dificilă. La Moldova Veche - Râț au fost cercetate patru bordeie [și două locuințe de suprafață]. Acolo a fost descoperit unul dintre cele mai mari bordeie ale acestei civilizații din Banat (Fig. II.17). Redăm dimensiunile câtorva de aici: B 1 (5 x 4 x 0,8 m), B 3 (2,3 x 2 x 1,2 m), B 4, parțial cercetat, avea lățimea de 3 m. B 6, Fig. II.37 (5,6 x 3,2 x 0,8 m) [și un cuptor emisferic, cuptorit în perete, iar în fața lui se afla o vatră (Lazarovici Gh. 1979, 27). Probabil bordeiul a avut inițial doar 5 m, iar apoi marginile s-au distrus, mai puțin în zona cuptorului.

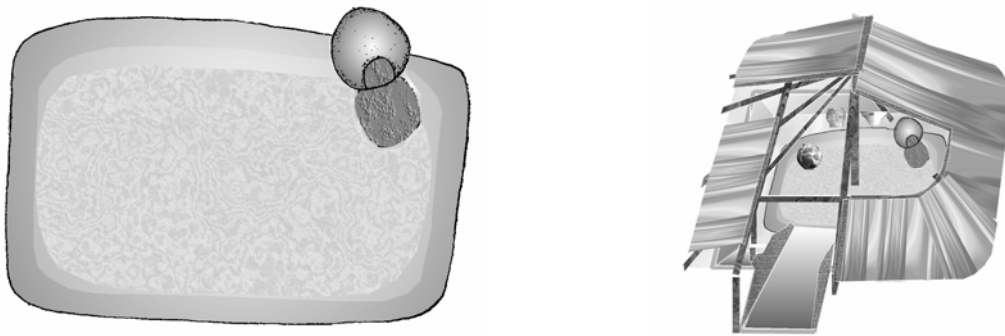

Fig. II.37. Moldova Veche, bordei plan [și reconstituire

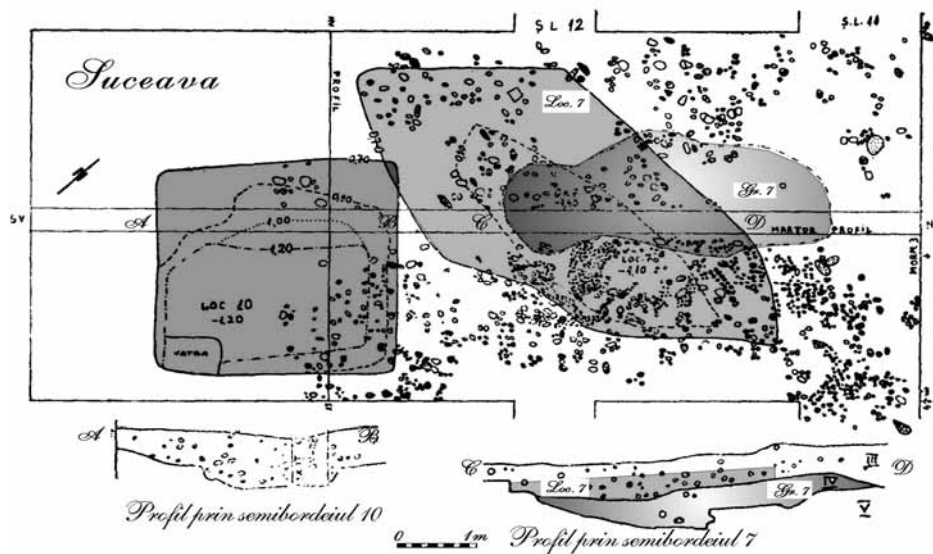

Fig. II.38. Suceava, complexe SC IVAB/IVB, după N. Ursulescu

Menționăm de asemenea alte construcții de acest tip, ca bordeiul 1 de la *Ostrovu Golu* ce avea dimensiunile de 3 x 2, 6 m (Roman, Boronean] 1974), sau cel deosebit de interesant de la Grădinile. Aici s-a găsit un bordei cu fundul drept, ce consta dintr-o groapă de 2,4 x 2,2

m, ce conținea un inventar deosebit (pandativul cu cap de [arpe). În bordei s-a descoperit o groapă de par (Nica 1979, 32; 1980, 33, fig. 33; 1981, 28). Complexul avea și o anexă gospodărească, ceea ce este deosebit de important, deoarece ne permite înțelegerea modului de folosire al bordeiului în alte sezoane decât cel rece. Tot la Grădinile – *Fântâna lui Duju*, faza Cârcea IIA, după Marin Nica, a fost preparat un bordei aflat pe marginea terasei. Podina era albiată, vatra se ridica cu circa 10 cm deasupra podelei, iar inventarul era format dintr-un vas întreg, unelte, ceramică pictată cu negru și roșu, pietre care proveneau, foarte probabil de la acoperiș (Nica 1984a, 34-35).

La Cârcea – *Halt*, într-o etapă timpurie, apar patru gropi ovale, cu diametru între 2 și 2,3 m (Nica 1984a, 37); unele ar putea fi bordeie, altele poate gropi pentru lut.

Tot în Oltenia, la Copăcelu (fost Valea Râii) au fost descoperite trei bordeie din care unul cu dimensiunile de 5 x 4,5 m. Lângă unul din bordeiele de formă circulară, a fost găsită o vatră, de formă circulară, parțial fragmentară (Iosifaru, Fântâneau 2004, 255-257).

La Basarabi (SC IIB; după Nica nivel Cârcea IIA) M. Nica pomenește gropi ovale de 2 x 1,5 m x 0,6 m, iar bordeiul 2 avea 3,75 x 0,4 m (dar a fost surprins doar pe 0,75 m), ceea ce corespunde ca dimensiune bordeielor mici, având ca inventar ceramică, oase, scoici (Nica 1971, 547). Bordeiul în discuție era de formă rectangulară, avea colțurile rotunjite, intrarea era opusă vetrei, iar în colțul de V se afla o podină ridicată (Nica 1984a, 38).

La Vlădila, bordeiul 1 orientat NS, era de formă rectangulară, săpat în pantă, cu fundul orizontal, cu intrarea spre nord. Pe podea au fost descoperite o cupă, un idol, ceramică pictată cu negru pe roșu, din faza Cârcea IIA (Nica 1984a, 38). La Măgura, jud. Teleorman, au fost cercetate două complexe de formă ovală, săpate în trepte, unul cu dimensiunile de 3,8 x 2,7 x 1 m și altul de 2,8 x 2,5 x 1 m (Andreescu et alii 2003b, 185). La Cipău, în Transilvania, este amintit un bordei de 2,75 x 1 m (Vlassa 1966, 17), iar la Liubcova a fost cercetat un bordei cu planul în formă de

paralelogram (tip F15) (Fig. II.39a).

Bordeie cu planul în formă de „boabă de fasole” sau „rinichi” (tip F9).

La Pojejena, în săpăturile din 1969, făcute de Gh. Lazarovici și în cele ulterioare efectuate de S. A. Luca în 1986 (Fig. II.39b), au fost descoperite cel puțin trei complexe: resturi de locuință, un semibordei și un bordei cu cămară sau (asemenea situații apar în epoca bronzului, la Cheile Turenilor – *Carieră*: săpături Lazarovici Gh., Gogâltan).

La planul unuia din bordeie (cel cu cămară) se observă aceeași formă de „inimă” sau „boabă de fasole” sau „rinichi”. O a doua încăpere ar putea marca o magazie, o anexă pentru produse, având analogii în unele din bordeiele păstorilor (ex. Bucov): Rus, Lazarovici Gh. 1991, 91, fig. 5).

În stațiunea de la Knepice (Cânepișce SC IIA, Stanković 1986, 447-452, fig. 1-5), în zona Porților de Fier, pe malul iugoslav, din cele patru complexe descoperite, unul este adânc, având planul în formă de boabă de fasole (Fig. II.45) sau în formă de rinichi (analogii în Oltenia, la Cârcea: Nica 1980, 36), iar celelalte trei sunt semibordeie. Bordeie sunt pomenite și la Lepenski Vir, unele suprapunând complexe mezolitice (de exemplu gr. 1 peste Loc 5, iar gr. 5 peste Loc 8 (Srejović 1967, 162).

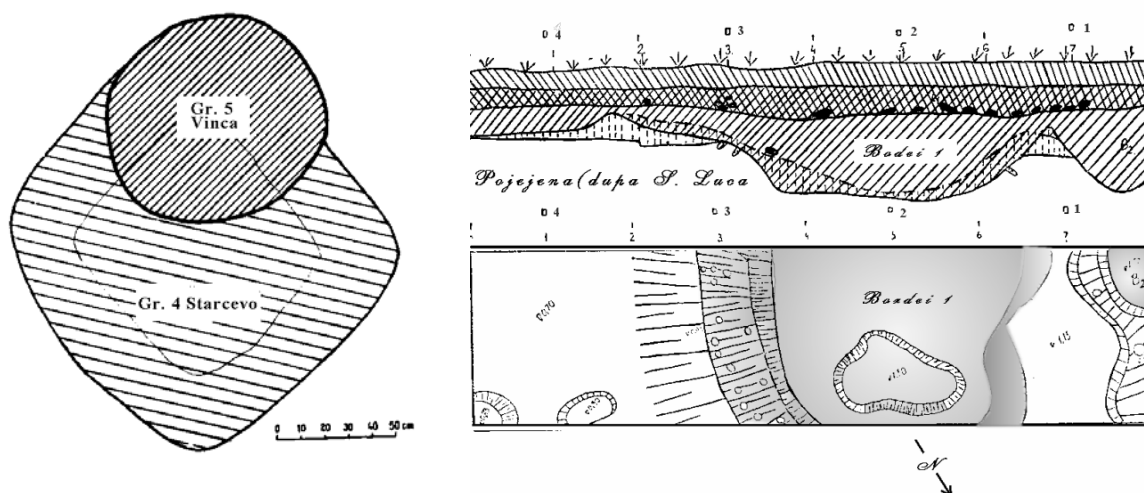

Fig. II.39: a) ▲ bordei de la Liubcova; b) bordeiele de la Pojejena ▲, dup\ E. Com[ia [i S. A. Luca

Bordeie ovale (tip F2-F4). Bordeiul de la Verbi[ia avea o form\ oval\ [i dimensiunile de 4,6 x 3,6 m (Berciu D. 1959, 75). Un bordei oval este pomenit la Suplac – *Lapi[*, av\nd dimensiunile de 1,4 x 1,2 x 0,75 m, cu podeaua lipit\ cu lut (pomosit\), iar pere[ii erau c\ptu[i]i cu crengi.

Alte bordeie ovale mai sunt pomenite la Fughiu, R\pa [i M\gura „Buduiasca” (Ignat 1978, 16; Andreescu et alii 2003b; 2004). Cel de la Fughiu avea o latur\ de 5,25 m. Mircea Petrescu – D\mbovi[ia aminte[te la Perieni o groap\ de form\ oval\ cu dimensiunile de 2,9 x 2,1 m, cu peretele albiat [i fundul neregulat, ad\nc\ de circa 55 cm, \n care s-a g\sit ceramic\ cu pictur\ [tears\, unelte din piatr\ [i buc\]i de vatr\ \n partea de nord-vest. Dup\ descriere este vorba de inventarul unui bordei (Petrescu-D\mbovi[ia 1957, 68). Bordeie sunt [i \n perioadele timpurii la Verbi[ia sau la Grivac – *Barice* (Gavela 1958, 267).

La Moldova Veche a fost cercetat un bordei cu marginile drepte, mic, ad\nc, de tip F3, cu profil de tip P6. Asemenea bordeie cu marginile c\ptu[ite cu b\rne apar [i mai t\rziu (Gornea – Vin. a. A. }aga – dacic, Par[ia medieval timpuriu, \n cercet\riile noastre: Lazarovici Gh. et alii 2001, fig. 155-160). Ele nu pot fi locuite f\r\ a avea \n vecin\tatea gropii un spa[iu larg pentru dormit [i activit\]i menajere. Acest tip de bordei este foarte r\c\ros vara [i probabil c\lduros iarna.

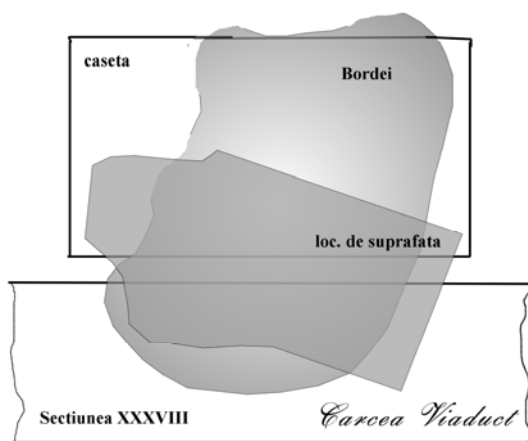

Fig. II.40. C\rcea Viaduct, SC IIIB-IVA
dup\ M. Nica

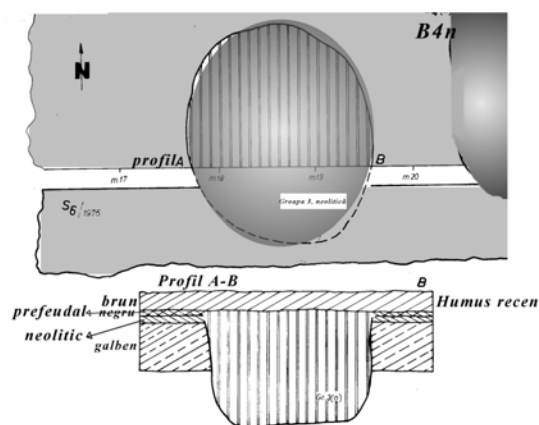

Fig. II.41. Moldova Veche

Semibordeiul sau locuința semiadâncită

Acest tip de construcție reprezintă o locuință adâncită parțial în pământ, cu posibilități de [edare sau amenajare a marginilor gropii, care presupune [i existența unor pereți, spre deosebire de bordei, colibă sau cort, care au doar acoperi].

La bordei [i uneori la semibordei nu se găsesc urme de pari sau stâlpi, pereții lor fiind construiți pe pământul scos la săpare [i a [ezat de jur împrejurul gropii. Pereții, din cauza structurii u[oare de pari, nu lasă urme prea numeroase. Parii erau înfiți în pământul scos, care formează un val de protecție contra apelor. Acest val servea ca perete [i adăpost contra umezelii [i vânturilor. El contribuie la ridicarea înălțimii acoperișului fără a-i modifica panta. Interiorul dintre gropă [i acel val putea fi amenajat cu piei de animale servind ca spațiu pentru dormit.

La Cârcea – *Hanuri* M. Nica pomenește o aglomerare de cioburi, oase, pietre într-o albiere de 2,5 x 2,5 x 0,35 m, în care amintește două fragmente de idoli antropomorfi (Nica 1984a, 38). O altă construcție de acest fel, cu vatră mare în interior, a fost descoperită la Șaga, pe *Valea Mileului*, în vecinătatea bordeiului 1. Din păcate complexul se afla sub drum, iar partea superioară a fost afectată de buldozer. La circa – 20/ 25 cm adâncime, sub nivelul actual al drumului (circa 50-60 cm până la partea superioară a pământului galben), a fost descoperită o vatră într-o albiere. Vatra se găsea spre peretele de nord, intrarea fiind spre sud, poate sud-est. Groapa trebuie să fi fost a unui semibordei, vatra fiind mai jos cu circa 40-50 cm decât nivelul de călcare al bordeiului din jur.

Fig. II.42a. Sf. Gheorghe – Bedehaza, după Horedt

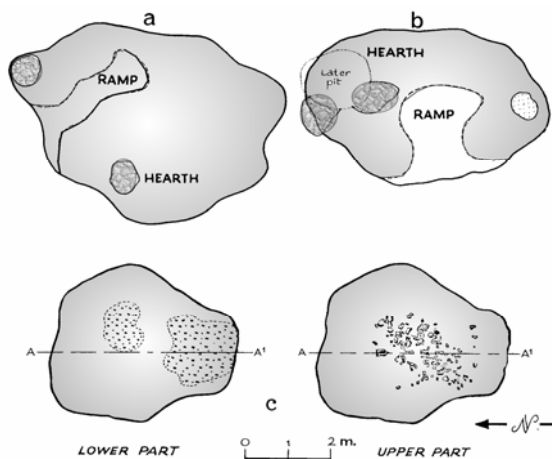

Fig. II.42b. Clisura Dunării, Cănepi, după Stancovici

Un bordei în trepte a fost cercetat de K. Horedt la Sf. Gheorghe (Fig. II.42a), dar din păcate lipsesc descrieri mai detaliate. Forme mai neobișnuite de bordeie sunt pomenite în Clisură, pe malul iugoslav al Dunării. Acestea tind spre forme neregulate (tipul F8), dar în două cazuri sunt semibordeie având în interior câte o bancă (Fig. II.42b sus). Alte două construcții în formă de pentagon cu o margine lungită, marchează foarte probabil intrarea aflată spre sud. În interiorul lor sunt urme de vetre de foc.

Fig. II.43. Miercurea Sibiului, SC IC-IIA, bordeiele B1, B10
[i alte bordeie vin. iane, dup\ Luca

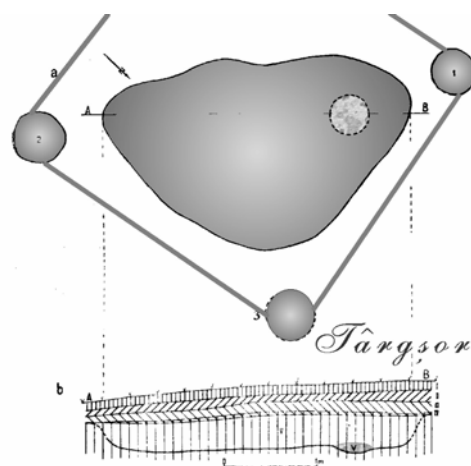

Fig. II.44. Semibordei, Târg[oru Vechi,
dup\ Teodorescu

Dimensiunile locuin]elor de tip semibordei au suprafa]a între 9 [i 80 m² (Popu[oi 1980, 106; 1997, 14; Larina 1994a, 47; Ursulescu 2001, 124). Ca form\ se întâlnesc cele ovale, oval alungite (tipul F2), circulare (F3, F14), rectangulare (F1, F7), trapezoidale (F16), triunghiulare (F69), ovoidale (F4), cu plan în cruce (F8) [i chiar în form\ de paralelogram (F5, F15 [i F16), (Popu[oi 1980, 106; Ursulescu 1988, 9-12; 2001, 171; Mantu et alii 1992, 160, fig. 8-9; Larina 1994, 29; 1994a, 43), sau în form\ de „inim\” (parte de la tipul F10, sau variant\), cum este cel de sus de la Knepi ce din Clisur\ sau de la Târg[oru Vechi (Fig. II.44), de form\ triunghiular\ (Teodorescu 1963), cu vatr\ oval\ în interior, cu stâlpi în exterior pentru structura de baz\ care pare masiv\, dup\ dimensiunile stâlpilor. Trei gropi în exteriorul gropii l-au determinat pe autorul descoperirilor s\ considere c\ acest complex a avut un acoperi[gen suri\.

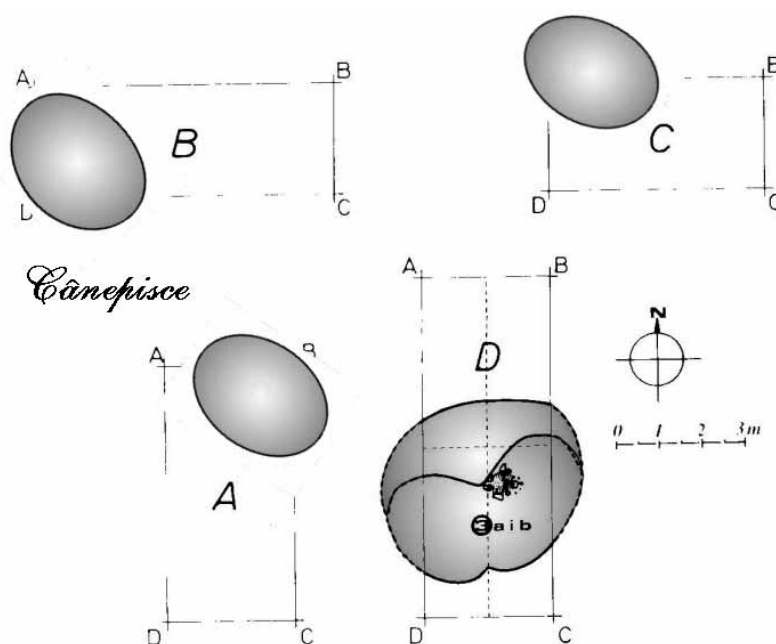

Fig. II.45. Clisura Dun\rii, Cânepi[ce, dup\ Stancovi]f

Lângă bordeiele semnalate la Pojejena (Fig. II.39b) (Luca 1995; Pojejena I, bordei 1 SC IIA/IIB, fig. 3-4; Pojejena II, SC IIB-III A, fig. 5-6) se afla și un semibordei (la est de B1), necomentat. Construcții de tip semibordei sunt semnalate și în Muntenia la Măgura "Buduiasca" (Andreescu et alii 2003b; 2004; Mirea 2005, 40).

Pe baza cercetărilor de la Foeni s-a constatat că semibordeiele aveau pereți uși, alcătuiți dintr-o structură de pari și nuiiele, lipiți pe anumite porțiuni cu lut (parte din zona de la intrare și din peretele opus, cel din fund). Semibordeiul de acolo, folosit vreme îndelungată, ajunge să fie folosit ca o colibă. Complexe apropiate ca formă au fost descoperite la Cănești, la ieșirea din Clisură, spre est, pe malul drept al Dunării (Fig. II.45). La toate semibordeiele de la Cănești ce au fost descoperite găuri de pari de la structura lemnoasă a acoperișului. Numărul lor e prea mic pentru o reconstituire mai sigură.

Multe din semibordeie au plan oval, cu marginile albiate, cu axul lung orientat nord-est; ele indică probabil existența a două încăperi ca și locuința adâncită, formată din două gropi apropiate de la Seliște, din Basarabia (Ursulescu 1988, 11).

Bucuri de chirpici de la pereți, cu impresii de nuiiele de diferite grosimi (1,5-3 cm sau 10-20 cm) au fost descoperite în mai multe așezări din Moldova, la Glăvești Vechi, Trestiana, Suceava (Ursulescu 1988, 9). Aceste urme demonstrează pe de o parte prezența unor pereți scunzi, din nuiiele împletite, precum și existența unei structuri de rezistență, pe pari, peste care se aplica o lătuială (chirpici).

La Grădinile - *Izlaz*, în primul nivel de locuire au fost descoperite mai multe complexe de tip groapă. Dintre acestea **groapa 6** (2,4 x 2,2 x 0,3 m), aflată pe latura de sud a L 3, avea podeaua perfect netedă și a fost considerată de M. Nica ca anexă gospodărească (Nica 1979, 32). Credem că este vorba de o locuință semidâncită. Pe latura ei de sud, M. Nica a surprins o groapă de par. Inventarul este deosebit de bogat, constând din vase arse secundar, pandantiv în formă de cap de țarpe din os, piese arse, fragmente ceramice.

Tot aici, în **L4**, care se încadrează în aceeași categorie de construcție, a fost descoperit vasul de lemn, foarte bine păstrat, identic ca formă cu cele ale etapei SC IA-IC, amintind de forma vaselor monocrome (Nica 1984a, 37, fig. 1, 3 și 28/17).

M. Nica consideră locuință semiadâncită **groapa 4**, de la Cârcea, de formă ovoidală (tipul F4), cu diametrul de 10 m, adâncită cu 0,20 – 0,40 m, cu capul spre vest, în care s-a descoperit una dintre piesele cele mai rare, este vorba de un frumos vas pictat.

Semibordeie au fost descoperite și la Ostrovu Golu, în orizontul anterior marilor locuințe (Roman, Boronean 1974, 120), ce aveau dimensiunile de 3 x 2,6 x 0,4 m. Unele aveau o formă ovală, înscriindu-se într-un dreptunghi cu colțurile rotunjite, iar pe fund erau urme de lipitură. Suprastructura era din chirpici. Și la Cuina Turcului sunt unele semibordeie, dar despre acestea nu sunt detalii (Comă 1966, 360; Lazarovici Gh. 1979, 27).

Semibordeiele de la Trestiana aveau gropi în preajma vetrelor (Popușoi 1990 -1992, 23), foarte probabil pentru cenușă. Cele mai multe locuințe de acest tip de aici sunt de formă rectangulară, cu dimensiuni cuprinse între 1,5 și 27 m² (Popușoi 1980, 106; 1997, 114). Locuințele din zona centrală, L 2 și L3, prezintă în interior câte o groapă săpată în trepte, iar L6 are două gropi, cu amenajări interioare. În **L2**, groapa a fost interpretată drept depozit de alimente. Gropi asemănătoare sunt și la Poienești (Fig. II. 60).

Asemenea complexe de locuire, în general de mici dimensiuni, nu necesitau mari instalații de foc, mai ales că o familie se compunea din trei-șapte persoane, după cum se poate observa din imaginea machetei de la Larissa (Fig. II.57).

Locuințele de suprafață

În literatura de specialitate sunt pomenite o serie de complexe, de fapt aglomerări de ceramică și oase ca locuințe de suprafață. Sunt resturile unor locuințe abandonate, transformate apoi în gropi de resturi menajere. De cele mai multe ori nu se poate preciza dacă sub forma dreptunghiulară a resturilor se ascund una sau două încăperi. La Verbița, în nivelul superior SC II, sunt pomenite locuințe dreptunghiulare (Berciu D. 1961, 29), iar la Grivac, tot în nivelul superior, din aceeași vreme sunt locuințe de suprafață (Gavela 1958, 266-267). Cele mai bine cercetate complexe din această vreme sunt cele de la Karanovo I (Hiller 1989; 1990; 1990a; Hiller, Nikolov 1985; 1986; 1987; 1988; 1989; 1997 [și bibli.]). O interesantă construcție este pomenită la Biserva Obala, locuința 1 (Brukner 1974, 35).

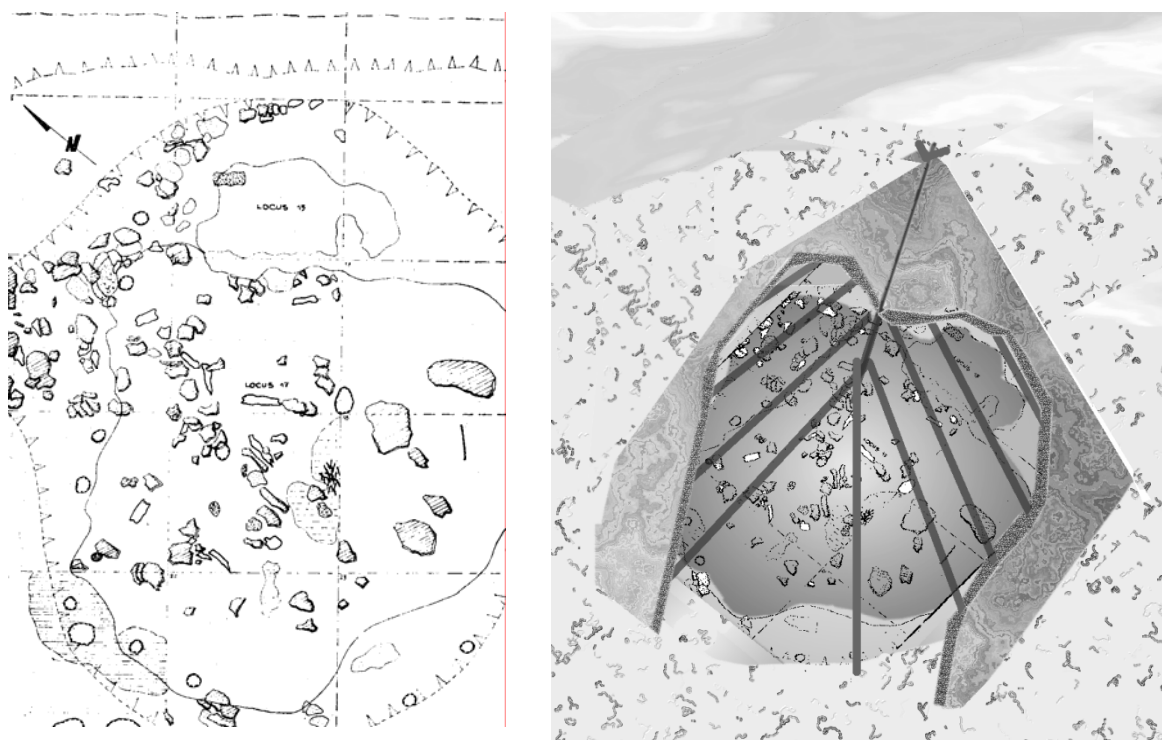

Fig. II.46: a) Foeni, locuință semiadâncită; b) SC IIA plan (după Drașovean) și reconstituire

Coliba

Acest gen de construcție simplă, cu caracter sezonier, poate că a fost folosită relativ intens, dar din păcate este foarte greu de identificat datorită urmelor foarte precare pe care le-a lăsat. Colibe s-au descoperit în mai multe stațiuni (Băntine: Brukner 1974, 36). Dimensiunile lor erau în jur de 1,5/1,8 x 2/2,2 m, uneori chiar ceva mai mari. Unele aveau formă aproximativ rectangulară (Popuțoi 1980, 110). În unele cazuri, astfel de construcții erau prevăzute cu vetre în interior ca la Valea Lupului, Trestiana, Poienești sau Sălcăreuca

(Popu[oi 1980, 110; Mantu et alii 1992, 149-155; Larina 1994, 29), dar cele mai multe dintre ele nu prezentau astfel de instala]ii de încălzire. Asemenea colibe s-au descoperit la Gornea – *Locurile lungi*, - *Căuni]a de sus*: ele au însat drept mărturie a existen]ei lor ceramică, vetre neamenajate, oase [i uneori chirpici. Dimensiunile lor sunt de 4,8 x 2,5; 3,25 x 2,1 m; 2,1 x 1,7 m, orientate NV - SE (Lazarovici Gh. 1979, 27, pl. IA). Astfel de construc]ii apar [i în aria culturii Körös. Ele nu aveau vetre în interior, iar vase de provizii sau gropi de provizii erau situate în afară (Trogmayer 1968, 12), ceea ce presupune credem noi, existen]a unor anexe. În aceste cazuri, coliba / locuin]a era doar un spa]iu pentru dormit, folosit mai ales în sezonul cald. Colibe au fost descoperite în aceea[ă civiliza]ie [i în Iugoslavia (Brukner 1980, 53; 1988; 1990).

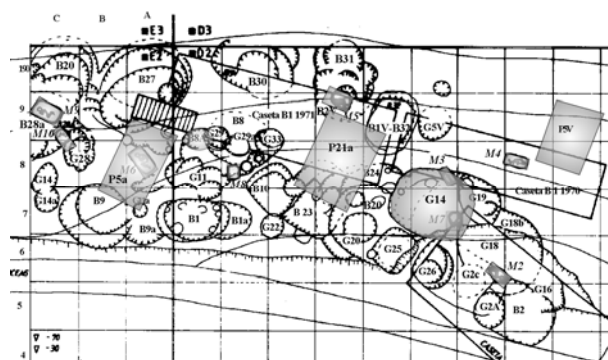

Fig. II.47a. Gura Baciului, SC IIIA- IIIB

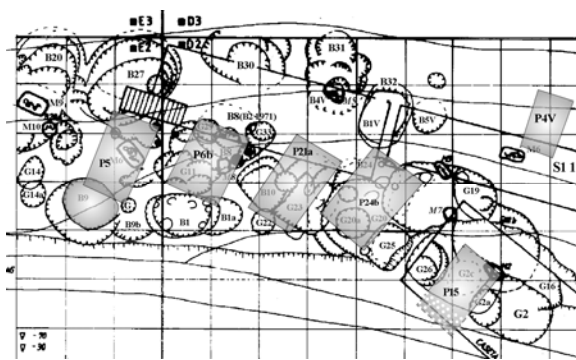

Fig. II.47b. Gura Baciului, SC IIIB/IVA

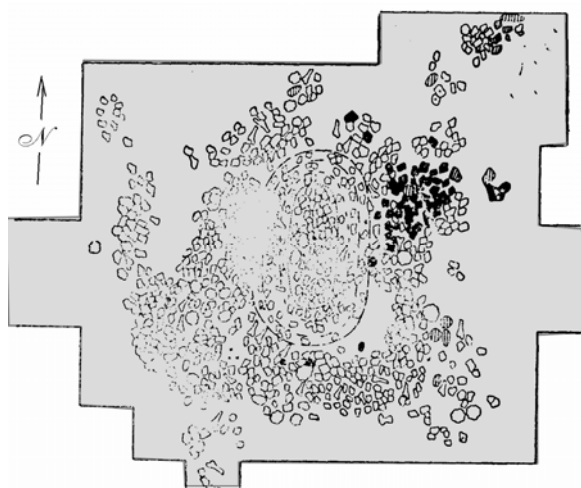

Fig. II.48. Trestiana, după Popu[oi

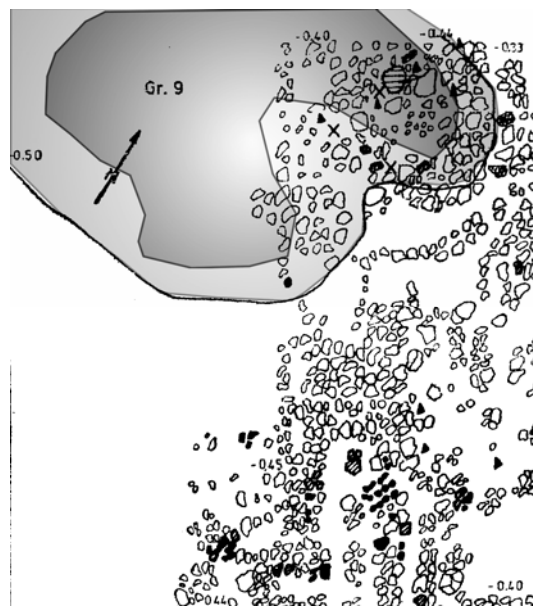

Fig. II.49. Poieni[ti

În Clisură, la Lepenski Vir sunt amintite colibe patrulatere (Srejović 1967, 56). Locuin]e de suprafa]ă sunt pomenite [i la Bon]e[ti (Teodorescu 1963, 254). V. G. Childe aminte[te de colibe construite din nuiel[e] lut, de formă trapezoidală cu acoperi]ul sprijinit pe doi pari (Childe 1929, 118). Locuin]e trapezoidale sunt pomenite la Padina, apar]inând unei etape

timpurii (Jovanović 1963, 291), foarte probabil de tradiții mezolitice, nivelele anterioare fiind din această vreme.

Locuințele cu o încăpere

La Gura Baciului au fost studiate dimensiunile complexelor în raport de celelalte caracteristici. Deoarece nu întotdeauna dac resturile reprezintă locuința sau o parte a ei, iar sub ele erau alte complexe, așa încât gropile nu puteau fi atribuite exact vreunui complex, le-am definit ca platforme.

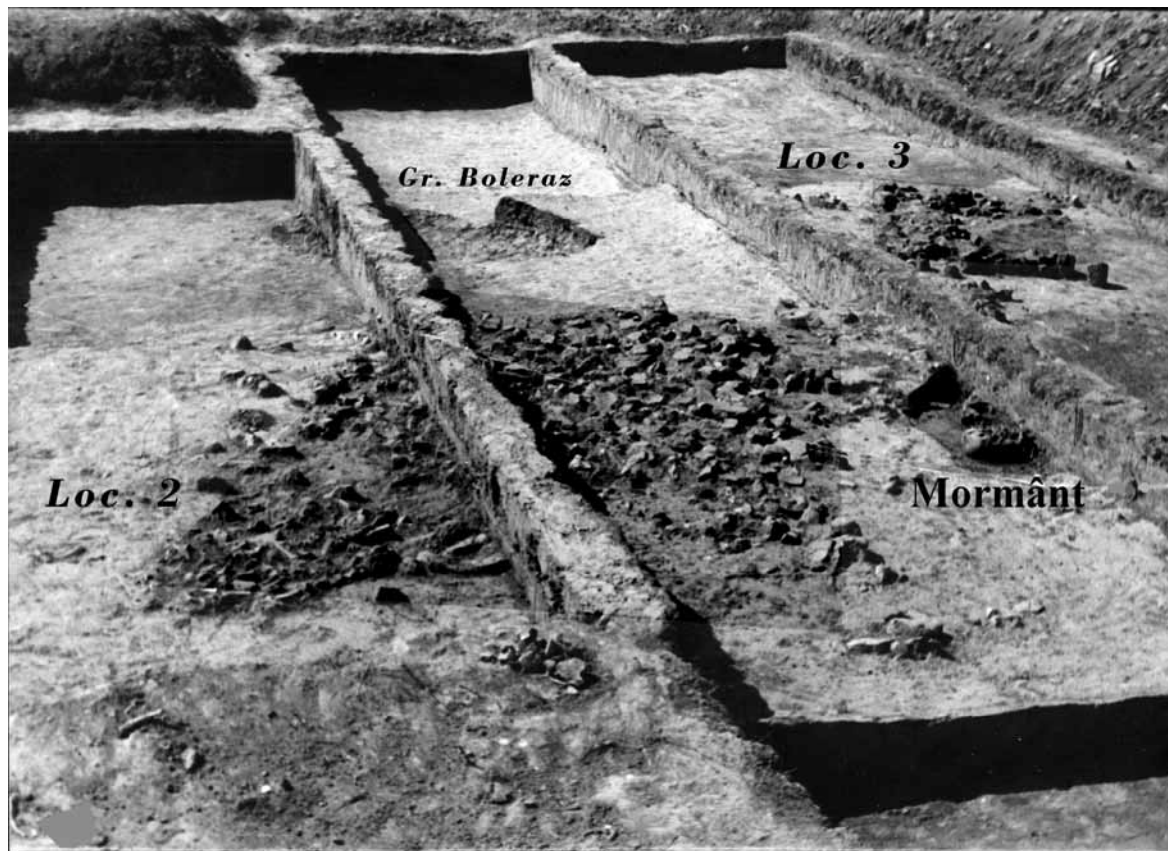

Fig. II.50. Gornea - Locurile Lungi, SC IIB, locuințele 2 și 3 și groapa Cernavodă III – Boleráz

Lungimea. Cele mai lungi platforme aveau 3,5 m, P 2V și P21a (Lazarovici Gh., Maxim 1995, 90-91 și 98-99), 3 m P 5a și P24 (Lazarovici Gh., Maxim 1995, 97-98 și 102), urmate de locuințele P24, P16a, P16b, P18, P5a, P5V, toate cu 2,5 m lungime pe una din laturi (Lazarovici Gh., Maxim 1995, 105, 109-111, fig. r, u, v), urmate de altele cu laturile de la 2,3 la 2,1 m (P15, P19, P6a, P6b: Lazarovici Gh., Maxim 1995, 102-104, 107, fig. g, q, t).

Suprafața. Platformele au o suprafață mică (media pe 14 complexe este de 4,8 m²) față de alte epoci, sau cel puțin zona în care sunt aruncate resturile menajere. Cele mai mari au 8,5 m², urmate de P24 cu 7,5 m², apoi P21a cu 7 m² și P5a cu 6 m². Cele mijlocii au 4,6 - 4,4 m² (P15, P5A, P24, P16a, P16b, P18, P19), iar cele mici au suprafața de 4 m² (P6a, P5V) și 3,7 m², la P6b (Lazarovici Gh., Maxim 1995, 90-109). Aceasta ne face să ne gândim că este vorba de o anumită parte a locuinței.

Tehnica [i spa]iul de construc]ie

Cea mai clar\ situa]ie a fost la locuin]a 6a, unde a fost surprins bine nivelul de c\lcare [i cinci din cele [ase gropi de stâlpi (Fig. II.51). În interior, în câteva cazuri, au fost surprinse urme de vetre neamenajate, la P6a [i P5b (Lazarovici Gh., Maxim 1995, fig. 35).

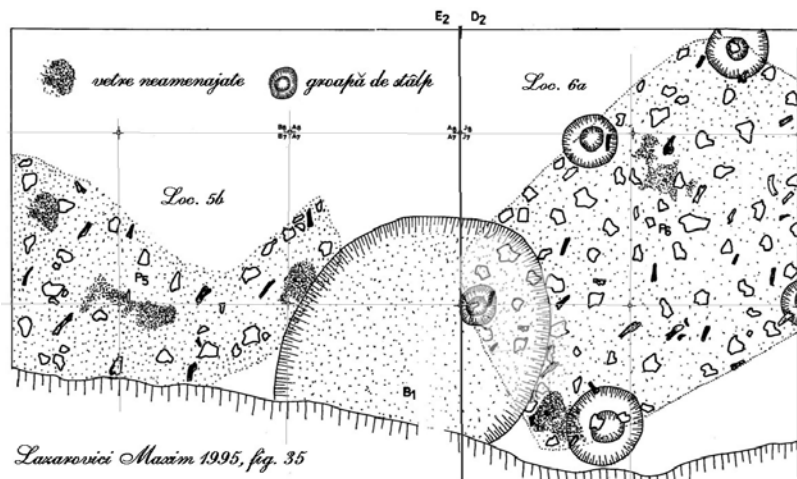

Fig. II.51a. Gura Baciului, locuin]ele 6a [i 5b, SC IIIB – IVA

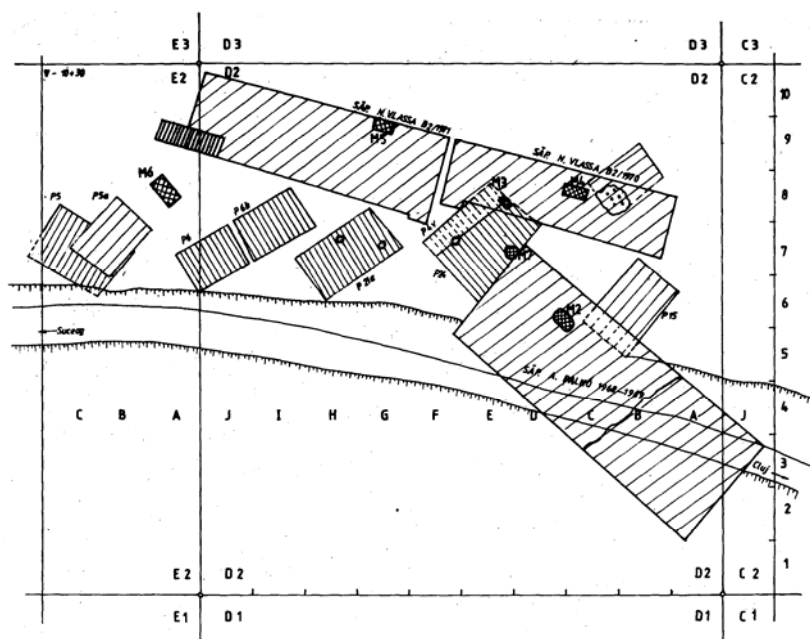

Fig. II.51b. Gura Baciului, locuin]ele din nivelele SC IIIA – IVA

Datele rezultate din cercet\ri sunt foarte s\race, cum am mai ar\tat acest lucru. Totu]i, în unele cazuri (Gura Baciului, Fig. II.47; II.51a-52), au fost depistate unele gropi la marginea aglomer\rii de ceramic\, oase, pietre sau în perimetrul lor. Deoarece B1 a fost cercetat în prima campanie, o parte din locuin]ele din vecin\tate au fost deranjate, profilul sec]iunii t\ind o parte din marginile altor complexe. Locuin]e de suprafa]\ cu gropi mari de stâlpi, care taie stratul de cultur\ mai vechi, au fost descoperite [i la Donja Branjevina (Fig. II.28) la acelea[i orizonturi culturale.

Dimensiunile mari ale acestor gropi arată că stâlpii de la structura locuințelor erau de mari dimensiuni (circa 15 cm), ceea ce corespunde unor structuri pentru pereți de bărne.

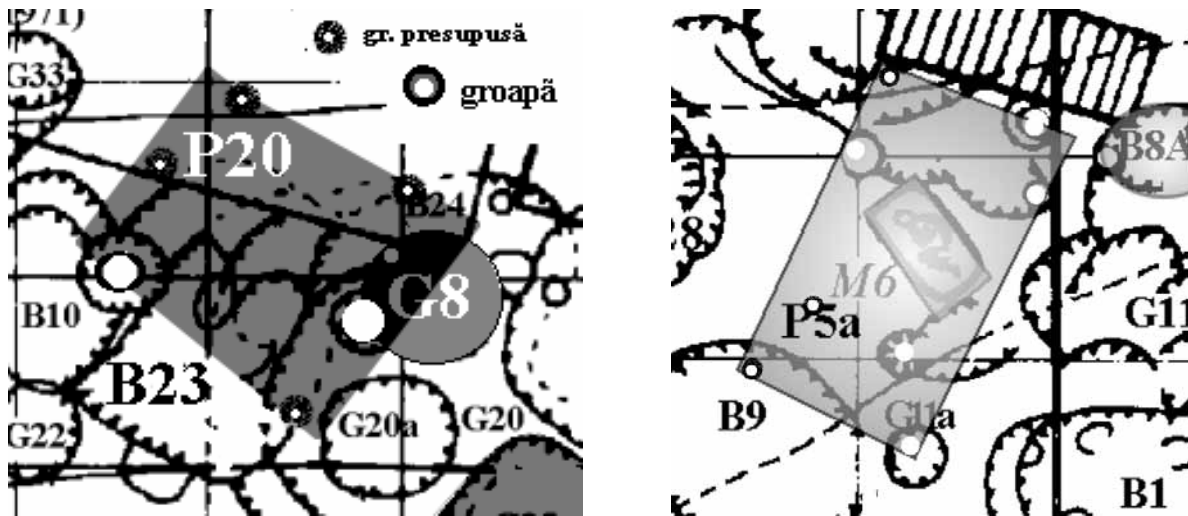

Fig. II.52. Gura Baciului, locuințe cu gropi de stâlpi

Dacă punem pe plan partea simetrică a acelor gropi, obținem o structură clară, cu ax central pe lungime [și două bărne transversale pe lățime. De obicei locuințele neolitice timpurii au câte o singură încăpere, cu sau fără vatră de foc, iar dimensiunile lor sunt extrem de variabile.

Unele din ele au 2,2/4 x 2,8/3m, dar sunt altele [și mai mari. De cele mai multe ori conturul acestor locuințe a fost determinat pe baza resturilor arheologice, existând puține date în legătură cu arhitectura lor propriu-zisă. La Cârcea, L 2, de formă rectangulară, avea dimensiunile de 2,5 x 3 m (Nica 1984, fig. 5/1). În unele etape spațiul dintre locuințe este mare, de exemplu la Gura Baciului, în etapa SC IIIA, situație care persistă în SC IIIB, în unele locuri mai dinuind bordeie din etapa anterioară, pentru că mai apoi, în SC IIIB/IVA, s-au ridicat altele între ele (Fig. II.51). Poate sunt extinderi familiare. În locuințele de acest fel de la Gornea [și Ostrovu Golu, s-a observat că un capăt este mai larg decât celălalt.

Locuința de la Gornea, fiind orientată spre sud, presupunem că în acea parte se afla intrarea, iar partea mai largă ar putea reprezenta o tindă. Locuințele de la Moldova Veche – Râț (Lazarovici Gh. 1979, 27-28), situate pe malul Dunării au fost cercetate parțial. Ele constau dintr-o aglomerare de chirpici, pietre, ceramică [și oase, în formă de patrulater, cu o latură de circa 3 m. E. Lakó amintește la Zăuan o platformă (nr. 2) cu dimensiunile de 4,8 x 5,5 m, cu resturile unei construcții foarte mari, în care a fost găsit fragmentul ceramic pictat (Lakó 1978, 13).

Sanda Băcuț-Crișan restudiază planurile de la Zăuan [și consideră că sunt nouă locuințe (una are dimensiunile de 5 x 4 m) [și un bordei (Băcuț-Crișan S. 2005a).

La Suplac – Lapiț, Doina Ignat a cercetat locuințe construite pe bărne sau cu platformă de pietre (Ignat 1983, 40). Una din locuințele de la Fughiu avea 5,1 m lungime (Ignat 1979, 722). Construcția locuințelor cu platformă de pietre este semnalată la Ostrovu Golu (vezi mai jos), la Leț [și {euța (Ciută 2000; Ciută et alii 2001; 2002). La Grumzeț este amintit o locuință de suprafață (Marinescu-Bîlcu 1975, 487).

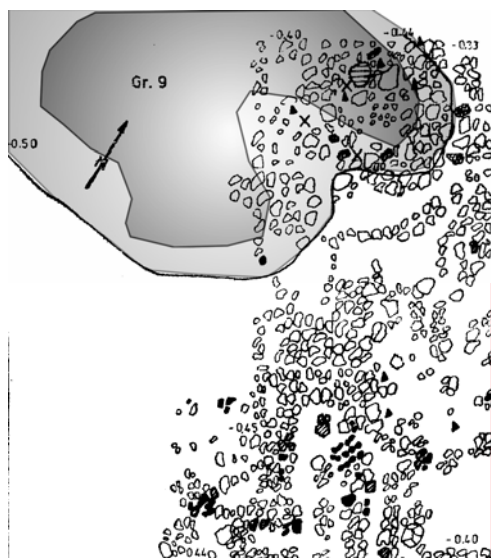

Fig. II.53. Pocienești, Boronean, planșă arhitecturală a locuinței de suprafață

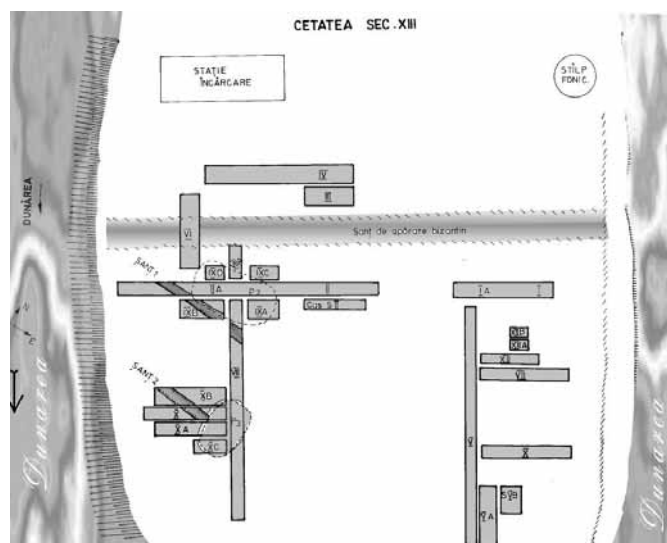

Fig. II.54. Ostrovu Golu – Banul, Boronean, planșă arhitecturală după Roman, Boronean

Locuința cu mai multe încăperi

Ele apar sporadic (Fig. II.55-56) și atunci sunt determinate de ocupații speciale, ca în cazul locuințelor de la Ostrovu Golu, insula pe Dunăre. Cele de aici aveau podeaua alcătuită din mai multe rânduri de pietriș, ce permitea scurgerea cu ușurință a apei, proces necesar și important în cazul ocupației legate de prepararea „specializată” a peștelui. P. Roman amintește patru aglomerări de pietre la baza nivelului II (e vorba de OG III, la noi). Una din locuințe avea suprastructura din chirpici și dimensiunile de 6 x 4 m. Dimensiunile **platformei 2** erau de 16,4 x 4 m (sector AS Xc, din 1966, cercetare neîncheiată) și o altă platformă 3, avea 3 x 4 m. Construcțiile aveau la colțuri platforme circulare, albiate la mijloc (cu diametru de 1,4 m), poate vetre de foc, un loc prielnic pentru afumarea peștelui pus la uscat sub streșini; altfel vetrele descoperite în aceste locuri nu au altă funcționalitate viabilă. Încăperea din vecinătatea lor avea 4 x 2,2 m și un coridor sau poate perete de lemn, fără pietre pe podea. Urmează o platformă în formă de „L”, foarte probabil parte a unei prispe. Pe latura de sud, erau stâlpi groși, din 2 în 2 m, cu diametrul de 0,2 – 0,6 m. Deoarece în vecinătatea lor se afla un mic șanț, considerăm că acesta era un gard, sau o palisadă (Roman, Boronean 1974, pl. II-III, fig. 1a).

La Grădinile - Izlaz, M. Nica a descoperit o locuință rectangulară cu dimensiunile de 8 x 4 m, ceea ce ne îndeamnă să o considerăm ca având două încăperi (Nica 1984a, 33-34). Tot acolo amintește un fragment de colț de vatră cu fața în jos. **L5**, din faza Cârcea IIA, era rectangulară cu dimensiunile de 7 x 3/5 m, iar vatra avea diametrul de 0,9 m. Lângă vatră au fost descoperite, un vas de provizii, o răniță, nuclee și așchii de silex, spre colț o mânășă de cult, vase întregibile și alte două rănițe. Este vorba de un model de utilizare și mobilare a interiorului.

Locuin[te mari sunt destul de pu[ine - în afara celor de la Ostrovu Banului, legate, foarte probabil, de activitatea pescarilor (podeaua din pietre [i nisip este favorabil[scurgerii apei, necesare la prepararea pe[tilor) sunt amintite la Nosa, având 3 x 6,5 m (Gara anin D. 1959, 10).

Cele mai spectaculoase locuin[te din aria culturii Star[evo - Cri[sunt cele cercetate de c[tre P. Roman [i M. Nica la Ostrovu Golu (Insula Banului, cu dimensiunile 6 x 4 [i 4 x 5, 16 x 4 [i 2,2 x 4 m, 9 x 11,2 m), în form[de „L” (Roman, Boronean] 1974, pl. II-III, fig. 1; Lazarovici Gh. 1979, 25-26) [i de Vasile Boronean] la Schela Cladovei (Boronean] 1990), orizonturile neolitice fiind datate în SC IIIA/IIIB (Boronean] 1968, 2-3; Lazarovici Gh. 1969, 5, nr. 22; 1979, 205, cat. 81).

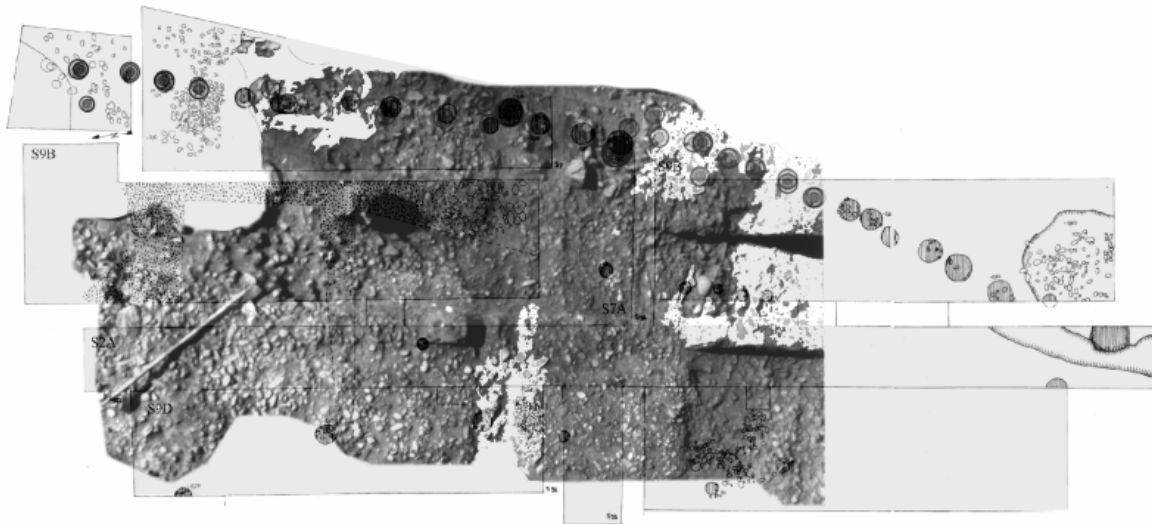

Fig. II.55. Ostrovu Golu, foto [i plan P. Roman, aranjamentul nostru pe plan

Acesteau avea podeaua format[din trei-patru rânduri de bolovani [i prundi[de râu amestecate cu nisip, pe care erau aplicate foarte probabil lipituri cu argil[amestecat[cu nisip (argil[nears[ce nu se p[streaz[decât pe alocuri). Asemenea locuin[te sunt pomenite [i la Schela Cladovei, Le], în ultimul nivel (Zaharia 1962, 14; Lazarovici Gh. 1979, 28; dup[sondajele noastre în punctul Várhegy ne îndoim de existen[a trei nivele) [i Suceava, ultima din nivel liniar (!?). Asemenea pietre arse sunt pomenite la Bal[[i la {eu[a (Ursulescu 1972, 71; Ciut[2000; Ciut[et alii 2001).

Structura pere[ilor [i acoperi[ului era format[din mari trunchiuri de copaci, cu un diametru de circa 10-20 cm, apreciind dup[dimensiunile [i adâncimea gropilor. Construc[iile aveau unele împ[r]iri interioare.

Pe planul din Fig. II. 55-56, se pot observa pe aceea[direc]ie mai multe [iruri de stâlpi. Unele gropi apar[în unei palisade, [irul continua în afara planului locuin]ei [i se asocia cu o groap[lung[albiat[, socotit[[an]. Un alt [ir, se apropie de primul, fiind asociat pavimentului din pietre de râu ce formau podeaua locuin]ei. Din dispunerea lor rezult[c[cea de a doua înc[perie se îndep[rteaz[de traseu [i se poate presupune c[acest spa]iu a fost amenajat poate ca [opron. Structura de pari în partea opus[este mai s[rac[, fiind descoperi]i doar parii de structur[[i cei de sprijin.

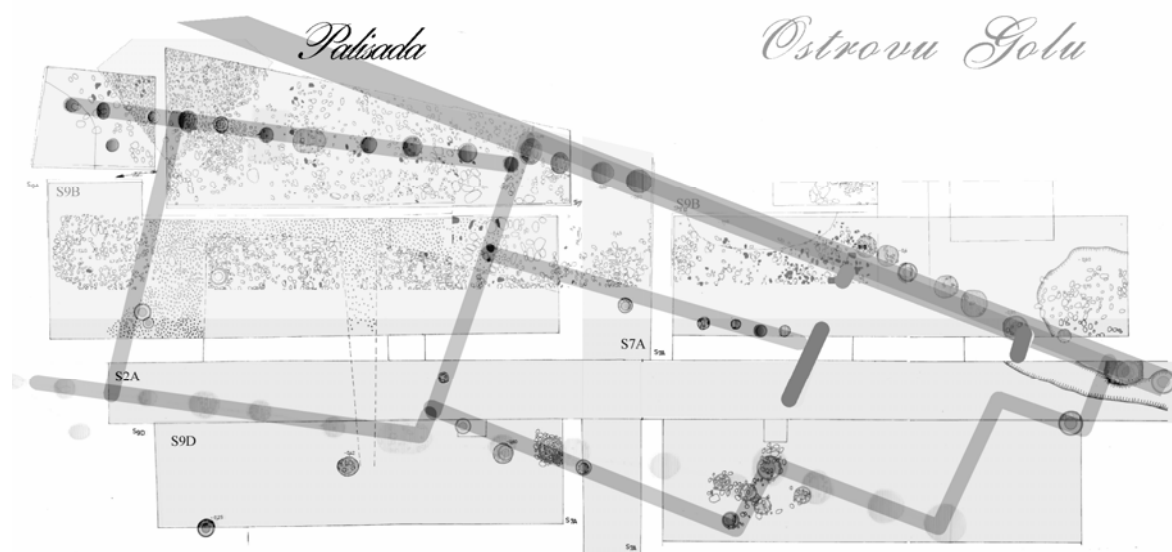

Fig. II.56. Ostrovul Golu, reconstituirea noastră

Dat fiind lipsa chirpiciului este posibil ca această construcție să fi avut pereți groși de lemn și au fost lipite cu lut doar spațiile goale dintre lemne. Lipsa resturilor arse, credem că indică dezafectarea întregului complex și nu incendierea lui în momentul abandonării. Compartimentările sunt cu stâlpi mai mici, la fel ca perețele paralel cu palisada. În zona compartimentărilor s-a observat raritatea sau lipsa unui rând de pietre, ceea ce ne determină să credem că, în zona respectivă, completarea podelelor a avut loc după ridicarea structurii de bază a locuinței. Lipsa unor gropi de stâlp, mai ales la stâlpii de susținere, pe anumite trasee, sugerează folosirea unor stâlpi retezaji sau montați pe pietre și fixați în sistemul de furci și legături.

În imaginea din Fig. II.56 au fost suprapuse planurile desenului și fotografia, după care s-au făcut corecțiile necesare unghiului de fotografiere, cu planul văzut în perspectivă. Acestea demonstrează exactitatea desenelor și în același timp oferă posibilitatea trasării pereților pe baza celor două asocieri.

La colțul locuințelor, în afară, au fost descoperite unele platforme albiate, posibil vetre (diam. 1,5 m), sesizabile prin resturi de cărbune și pietre arse (Roman, Boronean 1974, 123). Unele pietre din stânga imaginii alunecă în panta pe care se afla o albiere, interpretată de noi ca [an] de apărare. Rareori sunt amintite anexe (Nica 1984a, 37).

Complexele de la Ostrovul Golu reprezintă un unicat și trebuie puse, credem noi, în legătură cu ocupația de bază a celor de pe ostrov, pescuitul și toate anexele necesare acestuia. Aceste locuințe mari amintesc de cele din civilizațiile liniare din centrul Europei, din neoliticul lor mijlociu.

Locuințe pe pat de pietre mai sunt semnalate la Le], Schela Cladovei, Fughiu, Suceava (Zaharia 1962, 14; Lazarovici Gh. 1979, 28; Ignat 1973; 1978).

La Verbița, în nivelul 2, locuința era de formă rectangulară, având dimensiunile de 5,6 x 1,5 m (Berciu D. 1959, 75; Lazarovici Gh. 1979, 27). După dimensiuni pare să fie vorba de o construcție cu două încăperi.

Folosirea și amenajarea interiorului

Din păcate, datele arheologice cu privire la acest aspect sunt foarte sărace. Există însă unele machete de locuințe sau sanctuare din perioadele următoare, care ne permit să ne imaginăm felul în care complexele ce par mici pot fi folosite cu mult folos. Cel mai bun exemplu este cel din macheta de casă de la Larissa, unde se poate observa amenajarea și folosirea interiorului (Fig. II. 57).

Instalațiile de foc

Instalațiile de foc descoperite în așezările Star.évo-Cri[constau în cuptoare, vetre și jesturi. Din păcate nu întotdeauna s-a făcut o descriere foarte clară a lor, ceea ce îngreiază prezentarea de față.

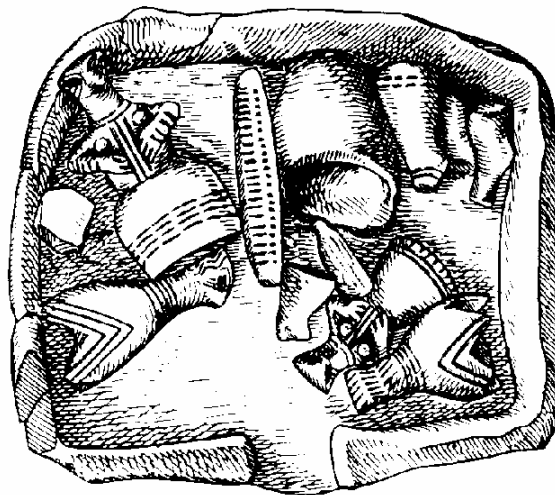

Fig. II.57. Machetă de locuință cu „Marea familie”, Larissa, după Gallis

Cuptoarele

Cuptoare apar atât în interiorul construcțiilor cât și în afara lor. Numărul descoperirilor de acest fel este foarte mic. Din datele existente se pare că cel mai bine păstrat este cuptorul de la Moldova Veche – B 6 (Fig.II.37), cuptorit în marginea bordeiului, care cu vatră cu tot avea dimensiunile de 0,9 x 0,30 – 0,35 m (partea cuptorită) având în față intrării o vatră ușor ridicată față de podea, pe care s-au găsit resturi de cenușă și câteva fragmente ceramice (Lazarovici Gh. 1979, 27). Unul asemănător, fără vatră în față, s-a descoperit la Le[(Nestor 1957, 61).

Un cuptor exterior locuințelor a fost descoperit la Trestiana. Era de formă relativ rotundă și avea circa 0,70 x 0,60 m, cu o înălțime de 0,157/0,17 cm. Baza și pereții cuptorului au fost făcuți. În apropierea acestui cuptor s-a descoperit o groapă ce comunica cu acesta printr-un canal de circa 0,20 m înălțime. Funcționalitatea lui nu este certă; el a fost interpretat atât cuptor pentru copt cât și pentru arderea ceramicii (Popu[oi 1980, 109; Ursulescu 2000, 107).

Un alt cuptor, pentru care nu sunt prea multe informații, a fost descoperit în așezarea de la Sălcăreuca (Larina 1994a, 51).

Analogii și detalii pentru vetre și cuptoare pot fi găsite în macheta de la Larissa, Fig. II.57 28 (Gallis 1985), sau în articolul mai amplu al lui J. Petrasch (1986).

Jesturile (Fig. II.58)

La Schela Cladovei (Davidescu 1966; Lazarovici Gh. 1979, pl. I/B) a fost descoperit un cuptor portativ, de fapt un jest, lucrat din lut, de consistența chirpiciului, dar ceva mai nisipos. Mai recent, S. A. Luca a publicat alte trei machete de asemenea cuptoare, cu formă și dimensiuni apropiate (Luca 1993). Aceste piese erau alcătuite dintr-un amestec de lut cu paie tocate și nisip. Ele suplineau foarte bine cuptoarele, erau folosite mai ales în timpul iernii, permițând o încălzire economică precum și diferite procedee de gătit. Conform studiilor etno- arheologice pe ele se putea coace pâine, puteau fi folosite la coptul unor legume și fructe sau chiar la conservarea prin uscare a unor fructe necesare în sezonul rece. În tot timpul anului permiteau protejarea focului, dar mai ales a jarului.

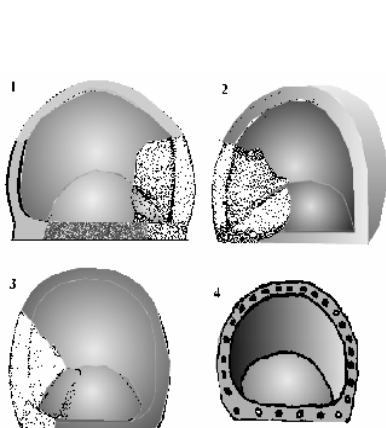

Fig. II.58. Cuptoare portative (jesturi)

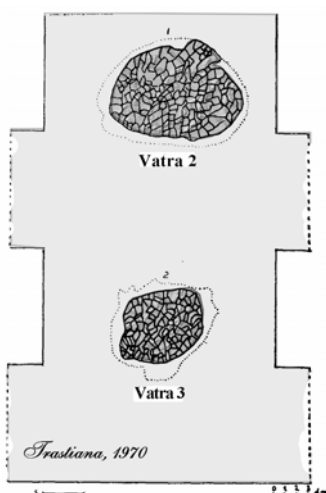

Fig. II.59. Vetre în aer liber, Trestiana

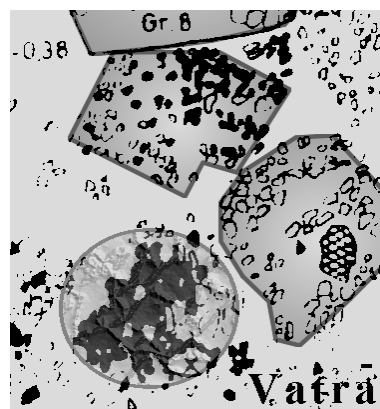

Fig. II.60. Poieniți, vatră și fragmente de vetre din L3

Vetrele

Vetrele sunt de formă circulară, ovală sau triunghiulară, apar în multe construcții neolitice, mai ales în Moldova și Basarabia și mai rar în Banat și Transilvania.

La Sălcăreuca de exemplu, în Basarabia (Fig. II.21b), sunt menționate mai multe vetre în interiorul unor construcții de locuit (Dergacev et alii 1991, fig. 2b). Vetre sunt pomenite și în afara construcțiilor (O. Golu sau la Cârcea – Viaduct (Nica 1984a, 37, fig. 5/6). Forma vetrei, în două cazuri în faza Cârcea III B, este dreptunghiulară, de 1 x 0,75 m. De obicei ele se construiesc din lut amestecat cu nisip, direct pe sol, fără nici o amenajare specială, în zona centrală a locuințelor, sau la colțurile acestora. Suprafața lor atinge 50-100 cm (Nestor 1957, 60; Păunescu 1976a, 28; Nica 1980, 36; Mantu et alii 1992, 149-160). Multe din vetre au fost distruse și întoarse cu fața în jos. Este posibil ca unele vetre, din categoria celor aflate în afara locuințelor sau la extremitatea lor, să se fi păstrat într-o proporție mai mică.

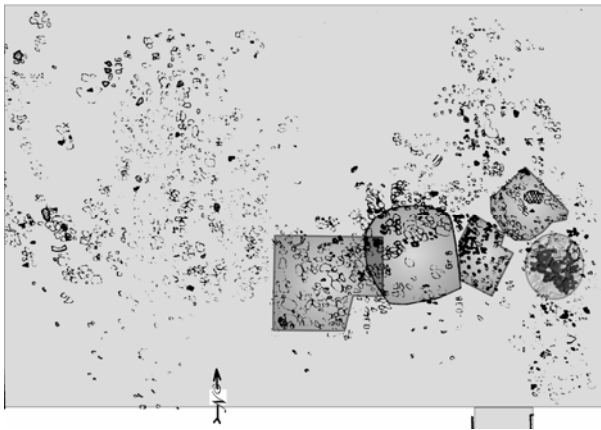

Fig. II.61. Poieni[ti, vetre [i gropi SC

Fig. II.62. }aga - V. Mileului, vatr\ SC

În unele a[ez\ri s-au descoperit vetre a c\ror construc]ie era mai complex\ . Astfel, la Cuina Turcului (Nicol\escu - Plop\or et alii 1965, 409; 1968, 23; P\unescu 1976a, 28), }aga – *Valea Mileului* (s\p\turi Lazarovici Gh., Tatar 2004), Gr\dinile (Nica 1981, 32) [i Suceava sunt semnalate vetre cu gardin\ din pietre de r\au, construite deasupra unei gropi, cu analogii în sudul Rom\niei. Tot la Suceava, dar în alt\ locuin]\, vatra a fost ref\cut\ peste alta anterioar\ (Ursulescu 1988, 7-15). În L 1 de la Suceava, spa]iul de sub [i din preajma vetrei a fost amenajat prin construirea unei platforme de lut, de 4 cm grosime, iar în L 3, platforma vetrei era alc\tuit\ din cioburi (Ursulescu 1973, 49; 1988, 7-15), la fel ca [i în a[ezarea de la Sf. Gheorghe – *Bedeaza* (Horedt 1956, 9).

O situa]ie mai complex\ a fost înt\lnit\ la Trestiana, în Locuin]a 4, unde vatra a fost construit\ pe un pat de nuiete, pietri [[i fragmente de r\ni]\ [i avea în apropiere o groap\ oval\, folosit\ probabil pentru p\strarea alimentelor (Popu[oi 1997, 114). În aceea[i a[ezare, într-o locuin]\ este men]ionat\ o vatr\ cu groap\ în apropiere, folosit\ pentru depozitarea cenu[ii, cu analogii în descoperirile de la Bal[, Le], sau Sf. Gheorghe – *Bedeaza*, unde vatra era „pavat\” cu fragmente ceramice (Popu[oi 1980, 106; Horedt 1956, 17). Centrul lor era albiat, iar diametrul lor era într-un caz de 1,4 m, iar în altul vatra avea 1 x 1,2 m. Ele sunt situate în vecin\tatea locuin]elor, la col]urile lor [i erau probabil acoperite de stre]ini sau umbrare. Aceste vetre, pe baza analogiilor etnografice, serveau la înc\lzirea celor care se aflau în vecin\tate sau la uscarea plaselor de pescuit, întinse pe pere]i [i la afumarea sau uscarea pe[tilor.

O vatr\ cu pietre, provenind de la un semibordei, distrus de lucr\riile pentru drumul la sonda de gaz, a fost descoperit\ în vecin\tatea unui bordei, la }aga, pe Valea Mileului. Pe vatr\ nu s-au g\sit fragmente ceramice, dar în vecin\tate se aflau [i ele au permis atribuirea complexului unei etape timpurii SC IIA, dar vatra era mai adânc\ decât nivelul de s\pare al bordeiului. Este posibil s\ fi fost o locuin]\ semiadâncit\, distrus\ de lucr\riile pentru drumul men]ionat (s\p\turi Lazarovici Gh., Tatar 2004).

În a[ezarea sezonier\ de la Lunca - *Poiana Slatinii* au fost descoperite mai multe “vetre” cu suprafa]a neregulat\, ce ating circa 1 m². Pe aceste instala]ii se a[ezau probabil la fiert vasele pline cu saramur\, pentru a se ob]ine sare în stare solid\ (Monah D. 1991; Dumitroaia 1994, 13-15).

În unele așezări, ca Trestiana (Fig. II.59) și Cârcea (Nica 1980, 35) au fost descoperite vetre în afara locuințelor, ce indică zone de activități gospodărești sau sociale în timpul anotimpului cald. Cele patru vetre exterioare de la Trestiana au formă aproape ovală, cu un diametru de circa 0,62/70-0,40/60 cm (Fig. II.59) și au fost construite direct pe sol, fără o amenajare specială (Popuțoi 1980, 109).

Pe malul sârbesc al Clisurii, la Cânepi[ce în interiorul construcțiilor sunt urme de vetre de foc neamenajate. Schimbarea locului lor arată o folosință îndelungată dar și condiții care au impus mutarea vetrei.

Se poate presupune de asemenea că o serie de străchini largi, cu fundul gros, foarte numeroase în fazele târzii, mai ales la Ostrovu Golu, puteau servi foarte bine la adpostirea unor focuri ușoare în interiorul locuințelor.

La Grădinile vetrele sunt grupate pe latura de sud a bordeiului 4, în centrul bordeiului 3 unde s-au aflat doar fragmente de vatră, în colțul de sud al locuinței 2, în locuința 5 și în nivel IIA erau construite pe un pat de pietre (Nica 1981, 32).

Gropile

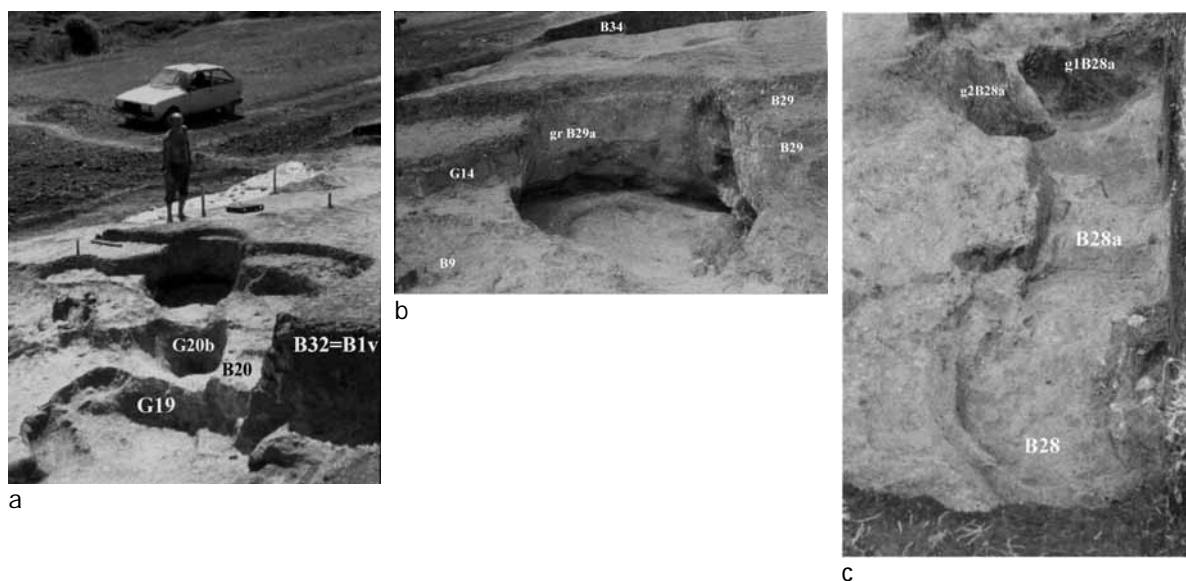

Fig. II.63a-c. Gura Baciului, SC IVA-IVB, gropi (a) și bordeie; b) groapă de provizii G29a în B29

Numeroase gropi apar la Gura Baciului IV (Vlassa 1972a; 1972b; Lazarovici Gh., Maxim 1995, pl. VII/a, fig.10, B 27-B 28). Funcționalitatea lor e diferită. Unele sunt de la gărlci (B28a), altele pentru provizii (Gr. 29a), iar altele pentru extragerea lutului, necesar reparațiilor la pereți.

Alte instalații

Existența unor lavițe este menționată doar la Trestiana, în locuințele C/L2, 3, 6; ele au fost rezervate împrejurul pereților, la săpare și aveau o lățime variabilă cuprinsă între 1,60 - 1,20 m și doar mai rar mai îngustă, de 0,60 cm (Popuțoi 1990-1992, 20-23; 1997, 114). În aceste zone erau probabil adpostite diferite vase și alte obiecte necesare desfășurării vieții zilnice.

Luturile

Asupra lor a atras atenția M. Nica, semnalând la Cârcea – *Viaduct* prezența unor astfel de gropi. Descoperiri similare au apărut la Suceava – *Parcul Cetății* (Ursulescu 1988, 15) și Perieni. Aceste gropi erau săpate la periferia așezării și ulterior au fost umplute cu resturi menajere. Groapa 1 de la Cârcea, după M. Nica are aceeași funcționalitate (Nica 1984a, 37-38). O. Trogmayer considera că uneori acesta era rostul gropilor din așezări (Trogmayer 1968, 12).

Funcționalitatea unor construcții

În unele cazuri, datorită inventarului și condițiilor de descoperire s-a putut preciza cu o mai mare exactitate funcționalitatea unora din construcțiile și amenajările descoperite. Astfel, la Trestiana, groapa din L 2, a fost interpretată drept depozit de alimente (Popuțoi 1990-1992, 23; 1997, 114-115).

Zonele anumitor locuințe cercetate, cu un bogat inventar de artefacte din silex au fost considerate drept locul unor ateliere de prelucrare, ca în L3 de la Sălcăuș. Aceeași funcționalitate pare să aibă și o altă construcție adâncită din aceeași așezare, de formă specială, circular-trilobată, cu resturi din baza unui cuptor (Dergacev et alii 1991, fig. 2c). Un alt atelier de prelucrare a silexului a mai fost identificat și la Poienești, în locuința 3, unde lângă o gresie plasată în apropierea vetrei au fost descoperite mai multe artefacte din silex (piese tipice și deșeurile), (Mantu et alii 1992, 149-160). Descoperiri similare au fost făcute și la Ciutești (Ciutești et alii 2000b).

Un atelier de prelucrare a topoarelor din piatră lăcuită a fost descoperit în coliba de la Valea Lupului (Comăna 1991, 7).

La cele menționate mai sus reamintim locuințele cu mai multe încăperi de la Ostrovu Golu, legate de pescuit și de prelucrarea peștelui.

Construcții și ritualuri de cult

În câteva din așezările cercetate au fost descoperite complexe care pot fi puse în legătură cu practicile de cult ale comunităților Star. evo-Criș. Astfel, la Balău este menționată o casetă rectangulară, din pietre arse, unde s-a descoperit un idol antropomorf, care a fost interpretat ca un posibil loc de cult (Popuțoi 1980a, 7, fig. 3; Ursulescu 1972, 71; 1988, 14). La Sălcăuș, în Locuința 21, într-o nișă specială, situată deasupra cuptorului, s-a descoperit o statueta antropomorfă, într-un altăraș de lut ars. Spațiul respectiv se presupune că a fost folosit pentru unele practici magico-religioase (Larina 1994a, 51).

Alte două descoperiri din așezarea de la Trestiana completează informațiile cu privire la acest subiect. La Trestiana, locuința adâncită C/L3 (nivelul I) prezenta în interior o groapă. Pe o treaptă a gropii au fost descoperite patru crani de ovicaprine, iar la baza ei alte trei. În centrul gropii fusese amenajată o vatră, ce a fost construită pe un pat de cioburi, pietriș și nisip.

Lâng\ vatr\ s-a descoperit un vas de mari dimensiuni [i un alt\ra[patrulater, cu dou\ figurine antropomorfe. De pe suprafa]a locuin]ei mai provin alte [ase figurine antropomorfe, cinci zoomorfe, un idol conic, alt\ra[e [i un pr\snel (Popu[oi 1990-1992, 20; 1997, 114-115). In locuin]a C/L6, de acela[i tip, una din gropi avea în interior o construc]ie din piatr\, de lâng\ care pornea o adâncitur\ de tip pu], în care al\turi de cenu[\ au fost descoperite patru figurine zoomorfe (trei oi [i un porc). Lâng\ pu] a ap\rut o alt\ figurin\ zoomorf\, iar al\turi de construc]ia de piatr\ un alt\ra[suport (Popu[oi 1990-1992, 22; 1997, 115).

O groap\ cu scop ritual a fost g\sit\ [i în a[ezarea de la Z\uan, unde a fost descoperit\ statueta "Venus de Z\uan" (Lako 1977).

M. Nica aminte[te în a[ezarea de la Gr\dinile, în locuin]a cea mai mare (de 4 x 8 m) în col]ul de sud prezen]a unei vetre, iar în vecin\tatea ei o râ[ni], o m\su]\ de cult [i un v\scior (Nica 1984a, 37, fig. 35/3, 26/7).

Din datele prezentate rezult\ c\ în aceast\ perioad\ locurile de cult erau dispuse mai ales în interiorul construc]iilor cu caracter de locuit, în anumite zone ale acestora, iar inventarul era de tip mobil. În acela[i timp atragem aten]ia privind existen]a unor sanctuare neolitice timpurii [i altare monumentale la Madjari, în Macedonia (Sanev 1988, 9-10), machete de sanctuar (Praistorja vo Makedonie, 1976, 44, cat. 245: Gara anin D. 1968, 29-30: Gimbutas 1991, 257, fig. 7-53.1-2) [i poate Röske – Ludvár (Gimbutas 1991, 26, fig. 2-15.2).

Ritualuri de fundare

O problem\ înc\ pu]in dezb\tut\ este cea a ritualurilor de fundare. Desigur, tema dep\[e[te perioada neoliticului timpuriu, fiind o tem\ de etno-religie, dar se leag\ de multe din observa]iile arheologice f\cute cu ocazia s\p\turilor. Cel mai bun exemplu în acest sens, ilustrat mai sus, este reprezentat de descoperirea de la Larissa din Thessalia (Fig. II.57), unde la funda]ia unei locuin]e a fost depus\ o machet\ de cas\ (Gallis 1985), simbolizând foarte probabil casa sfânt\.

Asemenea ritualuri, legate de fundarea casei au fost întâlnite în Banat, la Balta S\rat\, în fazele B1 ale culturii Vin.a. În acest caz, înainte de fundarea casei au fost s\pate mai multe gropi, în care au fost depuse mai multe râ[ni]e. Peste gropi a fost amenajat\ podeaua locuin]ei, constând dintr-o lipitur\ de lut, situat\ imediat dedesubtul podelei care a suferit arderi inten]ionate (au fost g\site dou\ rânduri de podele; ambele fiind arse, nu excludem ipoteza c\ ce-a de a doua putea fi ars\ întâmpl\tor, la incendierea locuin]ei).

Ritualuri de abandonare

La Gura Baciului, pe podeaua locuin]ei P24 a fost descoperit\ o stel\ de gresie [i tot aici era mormântul de incinerare M7. Construc]ia reprezint\ un altar casnic (Lazarovici Gh. [i C-M. 2006). Depunerea pieselor trebuie considerat\ ca ritual de abandonare. Nu este lipsit\ de semnifica]ie asocierea dintre mormântul de incinerare [i stel\ ce reprezint\ un ritual mai pu]in obi[nuit pentru cultura Star.evo – Cri[(Lazarovici Gh., Maxim 1995, 186, 400).

De exemplu, în mai multe stațiuni au fost descoperite resturi de vetre de foc [și nu vetre *in situ*. La Gura Baciului în nivelul locuințelor de suprafață am găsit resturi de vetre de foc întoarse cu fața în jos. Am pus acestea pe seama amplasării vetrelor undeva pe o podea prăbușită, sau pe marginea unui bordei, care prin cădere se rup și se pot întoarce. Credem că unele situații ar putea indica demontări voite ale vetrelor, la abandonarea casei. Fragmente de vetre și vetre distruse sunt amintite la Poienești, Perieni (Petrescu-Dîmbovița 1957, 68) și la Trestiana (Popuțoi 2005, 99).

Trebuie precizat opinia noastră privind resturile din locuințe, constând din aglomerare de cioburi, oase, pietre sparte sau altele, marcate ca nivel sau „covor de cioburi”: acestea sunt resturi menajere din altă parte, aruncate intenționat în locuințele în care locatarii sau ultimul locatar au decedat și uneori acesta este chiar îngropat în acel perimetru.

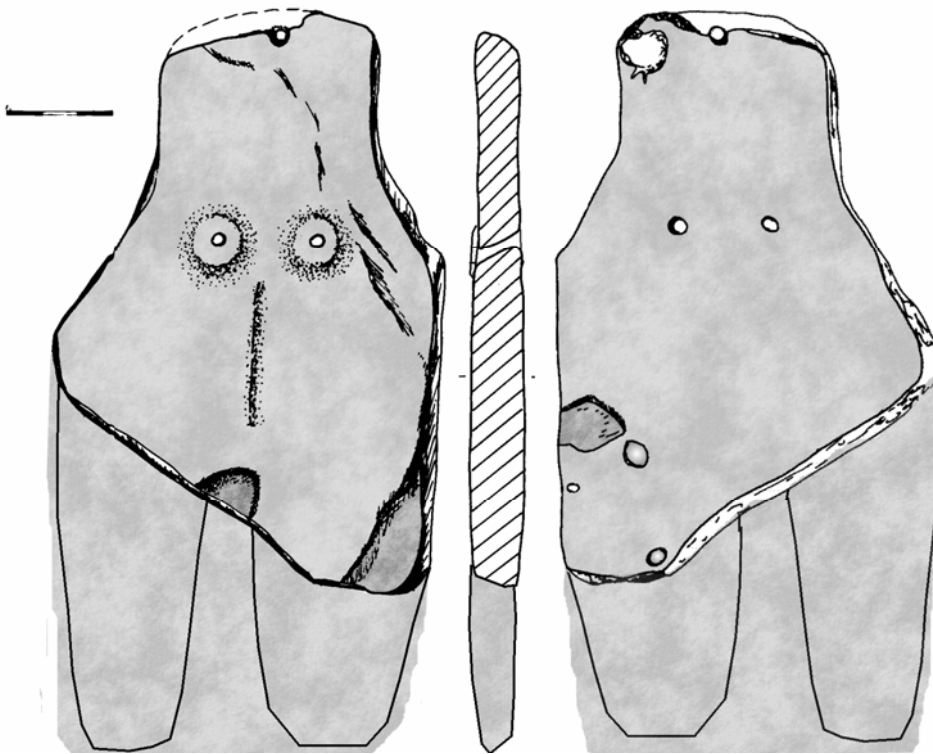

Fig. 11.64. Gura Baciului P24a (altar casnic), stelă din gresie

În cazurile de mai sus, casa este socotită loc damnat, loc spurcat, intrarea, călcarea fiind *tabu*. Aruncarea resturilor se petrece imediat sau în timp mai îndelungat. Forma dreptunghiulară a lor arată că la momentul aruncării resturilor, construcția sau pereții erau în picioare, resturile păstrând forma casei. La prepararea atentă a unor complexe am constatat aceste situații.

Fortificațiile neolitice

Cele mai timpurii fortificații neolitice apar încă de la sfârșitul neoliticului timpuriu, odată cu chalcoliticul balcano-anatolian (CBA: Lazarovici Gh. 1987-1988; 1990b; 1993; Lazarovici Gh., Nica 1991). Primele fortificații sunt cele din orizontul cu Policromie și Vin. a.A, apoi apar

[i în SC IVA. Unele dintre situri sunt fortificate cu [an] [i uneori palisad\ (Marinescu 1969). Valuri nu au fost descoperite, a[a încă\ putem presupune c\ lutul rezultat a fost folosit la construc]ia locuin]elor [i a diferitor instala]ii interioare, fie pentru modelarea ceramicii.

S\ reamintim câteva din siturile unde au fost descoperite astfel de fortifica]ii sau elemente:

- la Ostrovu Golu apare un [ir de gropi mari adânci în afara perimetrului complexelor, posibil s\ fie o palisad\ ? (Fig. II.53-56, 65),(Roman, Boronean] 1974; Lazarovici Gh. 1977, 25; 1979, 25, 95, fig. 1-2);

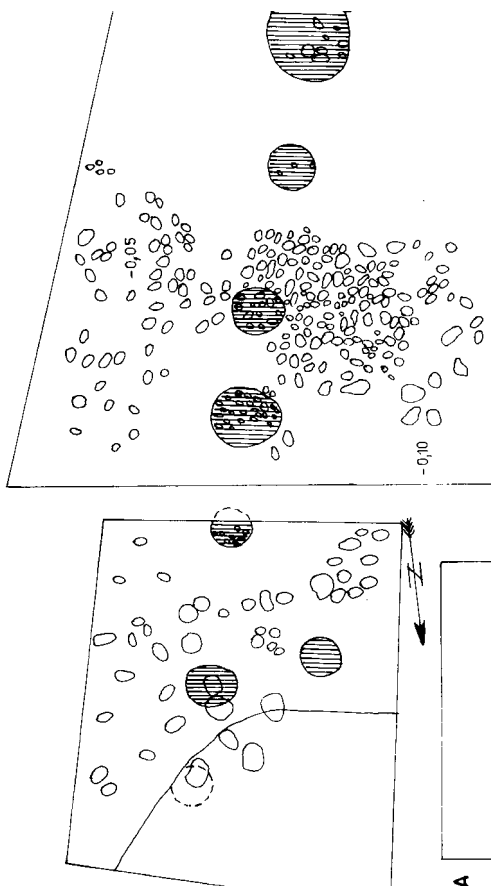

Fig. II.65. Ostrovu Golu, palisada ?

- la Cârcea, la nivelul orizontului Policrom apare un [an] de ap\rare, Fig. II.66a, în care mai apoi sunt construite cuptoare (Cârcea – Viaduct, Nica 1977, 30, fig. 14; Lazarovici Gh. 1990b, 94, fig. 1.2);

- la Gornea, în faza Vin.a.A (în s\p\turile din 1978-1980), în orizontul contemporan cu cel de la Cârcea, apare un [an] de ap\rare în jurul a[ez\rii, abandonat apoi [i umplut cu resturi menajere (Fig. II.66b). În acest [an] s-au g\sit fragmente ceramice Star.evo - Cri[asociate cu scoici, ceea ce presupune [i o locuire din această vreme sau o convie]uire, c\ci mai târziu are loc o sintez\ între comunit\]ile SC [i cele Vin.a.A (Lazarovici Gh. 1969, 18; 1977, 25; 1979, 25, 29-30);

- la Schela Cladovei (Davidescu 1966, 547; Boronean] 1990, 146, fig. 2);

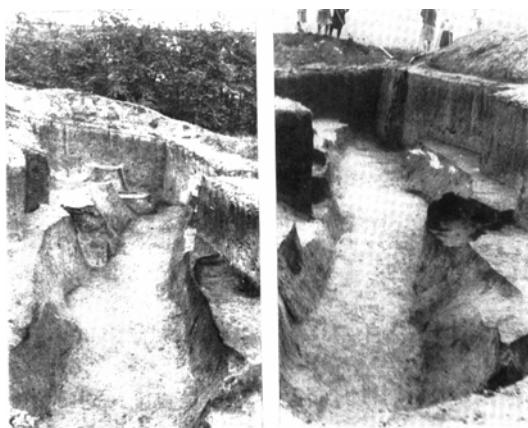

Fig. II.66a. [an]ul de ap\rare de la Cârcea Viaduct, SC III B, dup\ M. Nica

Fig. II.66b. Gornea, [an]ul de ap\rare Star.evo-Cri[– Vin.a.A

- la Dude[ții Vechi, din prezentarea recent\ a unor prospect\ri [i a unei fotografii aeriene a zonei, rezult\ prezen]a unui sistem de fortifica]ie (Ciobotaru 2002).

Apari]ia fortifica]iilor se leag\ de fapt [i de cea a a[ez\rilor în form\ de tell, a[ez\ri cu mai multe nivele, unde spa]iul este administrat cu mult\ grij\, care presupune [i existen]a unor reguli bine definite de natur\ socio-economic\ [i o autoritate organizatoric\. Acestea marcheaz\, de fapt începutul neoliticului dezvoltat. Primele telluri, în neoliticul timpuriu, apar în Macedonia (Porodin, Velu ka Tumba, Grgur Tumba: Sanev 1988), unde depunerile sunt de 2-5 m [i se constat\ [i un tip de locuin]\ cu arhitectur\ evoluat\. Asemenea construc]ii masive trebuie s\ apar\ [i în zonele noastre, chiar dac\ nu peste tot. Gruparea locuin]elor câte dou\, la Gl\v\ne[ti este probabil dovada existen]ei unor reguli în colectivitate (Com[a 1978, 29).

Concluzii

Intensitatea de locuire, reliefat\ în cele dou\ h\ri (Fig. II.66-67), indic\ existen]a unor condi]ii extrem de prielnice procesului de neolitizare în zona Dun\rii. Densitatea de locuire depinde f\r\ îndoial\ de factorii geografici mai prielnici pe care îi ofer\ Valea Dun\rii, dar în cazul de fa]\ reflect\ [i intensitatea cercet\rilor efectuate o dat\ cu proiectele de hidro-ameliora]ie de la Por]ile de Fier. Distan]a între un sit [i altul este de cca. 5-10 km. Intre a[ez\urile principale distan]a este de circa 30 km. Distan]a între siturile mari, care p\streaz\ leg\turi cu Balcanii, este de circa 100 - 150 km.

De altfel nu trebuie uitate sincronismele: SC IA, IB, IC cu civiliza]iile Monocrom – Protosesklo, iar SC IC/IIA cu Presesklo – Mogulitsa; SC IIA-III A cu Podromos, Sesklo I-III (opiniile noastre [i bibl. Lazarovici Gh. 1979; 1996; 2000). Din datele prezentate, reiese c\ înc\ de la nivelul primelor culturi neolitice omul a c\utat s\-[i construiasc\ locuin]e care s\ ofere un confort minim. Probabil c\ maniera de construc]ie a diferitor case era legat\ [i de materiile prime existente în zon\, de condi]iile geografice, de exigen]ele fiec\rei familii [i evident erau influen]ate [i de moda timpului respectiv. Casa a reprezentat mereu pentru om un spa]iu vital, acolo unde se desf\urau o mare parte din activit\]ile gospod\re[ti, unde se derula via]a de familie, cu reguli bine stabilite. Casa reprezenta în acela[i timp [i un loc sacru, dovedit prin descoperirile complexelor de cult [i a ritualurilor de fundare.

Indiferent dac\ erau locuin]e adâncite sau de suprafa]\, majoritatea caselor erau dotate cu instala]ii de foc, mai simple sau mai complexe, atât de necesare desf\ur\rii vie]ii zilnice, instala]ii absolut necesare într-o zon\ de clim\ temperat\, cu ierni destul de aspre. În unele cazuri s-au p\strat [i urmele unor amenaj\ri interioare, de tipul lavi]elor. Urmele unor amenaj\ri interioare din lemn, sau poate din lut nears s-au pierdut în timp.

A[ez\urile acestei civiliza]ii, a[a cum am v\zut mai sus, erau de dimensiuni diferite [i unele din ele par s\ conduc\ spre ideea c\ înc\ de la acest nivel avem de a face cu o organizare destul de riguroas\ a spa]iului sta]iunii, c\ exist\ anumite reguli ce par a fi impuse [i respectate de membrii comunit\]ilor respective.

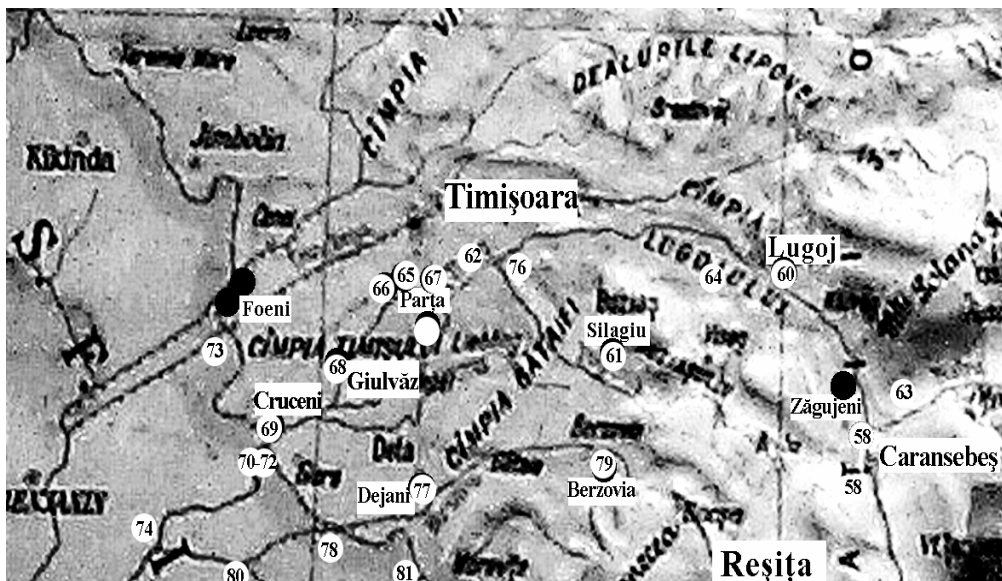
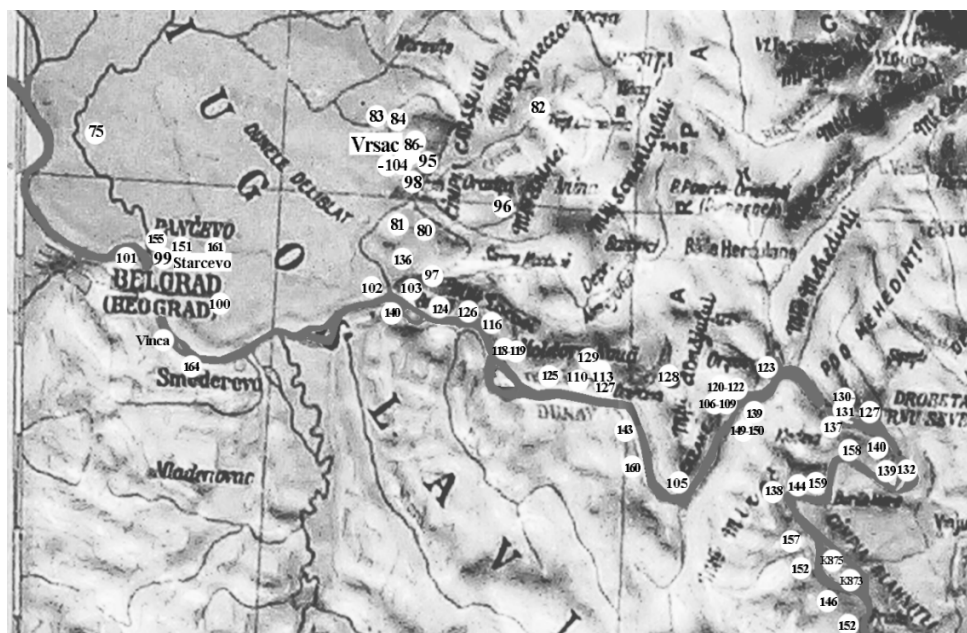

Fig. II.67a. ▲ Centrul Banatului, valea Timișului [i Bârzavei;

b) Clisura Dunării ▼

Unele a[ezări sunt fortificate cu [an] [i palisad\, ceea ce constituie rezultatul unui efort comun al întregii colectivită\i umane.

Fără îndoială încă multe probleme nu au fost elucidate [i speran\]a noastră este aceea ca cercetările interdisciplinare, prospecțiunile, investigarea unor suprafețe mai mari ca [i utilizarea unor metode rafinate de săpătură arheologică, vor permite obținerea unui număr sporit de informații, care vor completa în mod fericit scurta noastră prezentare.